

Володимир Поліщук

ЧАС ПСЕВДОНІМІВ І РОБКОРІВ

Кропивницький – 2019

УДК 070
ББК 76
Б 25

- В.В.Поліщук
В25 Час псевдонімів і робкорів / Поліщук В.В. – Кропивницький: ВЦ ККТК, 2019. – 122 с.

Ідея цього видання належить краєзнавцю Володимиру Боську. Коли в автора зібралося зо два десятки газетних публікацій про земляків, які починали свою літературну діяльність на сторінках місцевої преси наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття, та відомих поетів і письменників, яким довелося друкуватися на сторінках газет Єлисаветграда-Зінов'євська-Кірового, Володимир Миколайович порадив об'єднати їх під однією обкладинкою. У книзі зібрано 33 статті, які були надруковані у республіканській газеті «День» та обласній газеті «21-й канал».

За твердженням уродженця Єлисаветграда Арсенія Тарковського, з його рідного міста вийшло майже двісті професійних літераторів. Тож припускаємо, що у збірці задані не усі дописувачі місцевих друкованих видань «докіровоградського періоду», тобто до 1939 року, які на це заслуговують. Адже з 1874 року, коли у Єлисаветграді з'явилася перша газета, за наступні 65 років світ побачило близько сотні видань.

Автор висловлює щиру вдячність за допомогу у підготовці книги директору Державного архіву Кіровоградської області О.О.Бабенку та його підлеглим, а також краєзнавцям К.В.Шляховому, В.М.Боську, С.А.Ушаковій, В.М.Бабичу, Ф.О.Шепелю та Ю.В.Тютюшкіну.

Статті у збірнику розміщені за алфавітним порядком прізвищ героїв публікацій.

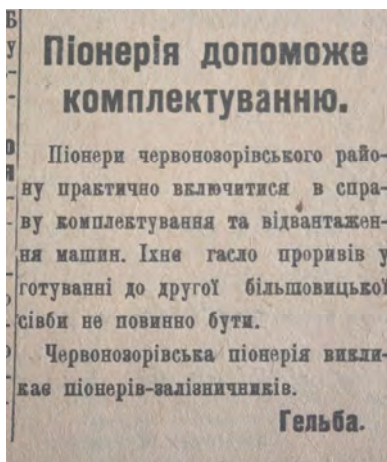
УДК 070
ББК 76
© В.В.Поліщук, 2019
© www.prc.kr.ua

ЗМІСТ

Дописувач «Соціалістичного наступу».....	4
Бережіть своїх поетів.....	7
Сергій Глаголь на сторінках єлисаветградських газет.....	10
Синя «хустинка» Якова Гольденберга.....	12
Арго, брат Яго.....	15
Михайло Гус висвітлював хід Нюрнберзького процесу.....	18
Працював на «Червоній зірці».....	20
Юрій Клен знав напам'ять вірші «графомана» Дайтчмана.....	22
Уродженець Єлисаветграда, який увійшов у білоруську літературу	25
Мав хист писати.....	30
Володимир Жаботинський, Лазар Кармен та інші.....	34
Лист із Франції	37
Перше педагогічне видання в Україні.....	40
Оповідання, написане у Мар'ївці.....	43
Двадцять три сходинки униз.....	45
П'єсу «Так загинув Гуска» Микола Куліш написав у Театральному провулку.....	48
Кобзар на мотоциклі.....	53
«Немедленно напечатать».....	57
Оноре, але не Бальзак.....	62
Історія одного вірша.....	64
Єлисаветська «хата» Валер'яна Поліщука.....	66
Як Євген Поповкін увійшов у світову літературу.....	70
Безробітний кавалерист.....	74
Один з творців пригод Василя Тьоркіна.....	79
«Зелена шинель» Марка Серебрянського.....	82
Редактор «Літературної газети».....	84
Єлисаветградські вірші Володимира Сосюри.....	87
Від токарного станка до заввідділом газети «Правда».....	94
Прихильник Толстого і тесть терориста.....	96
Лондонський кореспондент єлисаветградської газети.....	100
Забуте ім'я у місті на берегах Інгулу	103
Єлисаветградське життя і сцена Гната Юри.....	112
Хто ховався за псевдонімом «Янов»?.....	118

ДОПISУВАЧ «СОЦІАЛІСТИЧНОГО НАСТУПУ»

У зінов'євській газеті "Соціалістичний наступ" за 5 лютого 1931 року була надрукована замітка «Піонерія допомагає комплектуванню», під якою стояв підпис «Гельба». Належала вона майбутньому прозаїку, драматургу, публіцисту та журналісту Павлу Олександровичу Гельбаху (17 жовтня 1916 року, Єлисаветград – 29 вересня 2008 року, острів Російський), відомому під псевдонімом Гельбак. Причина такої трансформації прізвища у псевдонім невідома.

Народився Павло Гельбах у родині фармацевта. Першу замітку у місцевій газеті надрукував у 15-річному віці, навчаючись у фабрично-заводській школі №4. Потім було навчання у будівельному технікумі, медичному інституті, школі морських пілотів, інституті журналістики. Працював у газеті "Батумський робітник". Був власним кореспондентом "Комсомольської правди" у Горькому, Таганрозі, Єйську, Читі, Іркутську, Баку та Тбілісі. 1941-го обраний секретарем Горьковського обкому комсомолу, працював в апараті ЦК ВЛКСМ (1942-1943).

Перші книги Павла Гельбаха "Діюча армія тилу" і "Молодь у дні Вітчизняної війни" були видані у 1942 році. З 1944-го жив у Вільнюсі. Працював головним редактором газети "Радянська Литва" (1944-1948) та заступником головного редактора журналу "Комуніст" (1948-1976). Був кореспондентом "Літературної газети" у Литві, Латвії та Естонії.

Павло Гельбах - перший російський літератор у Прибалтиці, якого прийняли до Спільноти письменників СРСР. Організатор і багаторічний керівник російської секції Спільноти письменників Литви. Редагував і випускав літературний альманах "Радянська Литва".

У 1993 році Павло Олександрович переїхав на Далекий Схід, жив на острові Російський. Павло Гельбах - автор 13 книг та п'яти п'єс. Неопублікованим залишився роман "Перерваний політ".

Журналістська, письменницька і громадська діяльність Павла Олександровича відзначена орденом Трудового Червоного Прапора, двома орденами "Знак Пошани", званням "Заслужений діяч культури Литовської РСР".

Багаторічна дружба пов'язувала Павла Олександровича із земляками-письменниками Арсенієм Тарковським та Семеном Трегубом, який, до речі був піонервожатим у Павла Олександровича. У 1974 році у московському видавництві «Молода гвардія» вийшла книга Павла Гельбака «Син чекіста», у якій він описує рідне місто та його околиці.

«На Быковой же (микрорайон Кропивницкого – прим. авт.), в покосившемся от старости домике свекрови, и жила Мария с мужем и детьми. Комнатки были крохотные, низкие, и Сергей, высокий, широкоплечий, никогда не распрямлялся, чтобы не задеть потолок. Почерневшая рама, словно крест, пересекала окно».

„Стоит бортпроводнице объявить: «Наш самолет совершает посадку в аэропорту Кировоград»,- как я уже не могу найти себе места и сердце готово выскочить из груди. Когда прихожу на улицу Калинина (бывшую Миргородскую) и останавливаюсь возле неказистого полтораэтажного дома, где прошло моё детство, то свои чувства могут выразить только штампами «комков подступает к горлу», «замирает сердце», «перехватывает дыхание». Ну что в этом доме особенного – серый, облезлый. Уму непостижимо, как он сохранился в центре города, как выстоял наперекор военной буре и времени. Более капитальные, многоэтажные дома не выстояли, уступили место скверам или железобетонным гигантам. А он стоит. Дом как дом, каких было много в старом Елисаветграде, где жили семьи врачей и портных, служащих и торговцев. Здесь они рождались и влюблялись, создавали новые семьи и умирали. Родной город – единственный и неповторимый. Пусть он будет и не самый красивый, и не самый удачливый. Но всё равно родной и любимый”. Так писав Павло Гельбах про рідне місто у книзі «Ехали дрожжки...», яка побачила світ у 1984 році у Вільнюсі.

Краєзнавець з Кропивницького Юрій Тютюшкін листувався з Павлом Гельбахом. Письменник надіслав Юрію Володимировичу у 2005 році з острова Російського дві свої фотографії з дарчими написами. На звороті однієї з фотографій (на знімку) Гельбах написав: *«Благодарю за фотографию кировоградского дома, угол Ленина и Калинина. Он всколыхнул воспоминания. Это дом моего детства. Правда дом, в котором жил с матерью, на снимке не виден. Но он рядом с этим угловым (полтораэтажный)».*

На фото-з да фотам
рассказав сёму

КОЛЕКЦІЯ
Тютюшкіна
№ 65

Ушамалыі Юрый
Владиміравіч
Блажыдаў да фантэграфію
Кіравага дача
Будал у Лёніна і Каліткі
Он ватыкнула вольны ноем,
Дно дом мого дача
и шчытэцца. Права дом в
кожым зніс мейтэрна не
співа не вяд. Но он рэда
с зніс згубы/мунтарэ зніс ный
Спасба іа фототэста в мача
кнігах А. Гельбаха

Павло Гельбах за рабочым
столем. Острів Російський
на Далекому Сході. 2005 рік.
Цю фотографію Павло
Олександрович подаруваў
Юрыю Тютюшкіну.

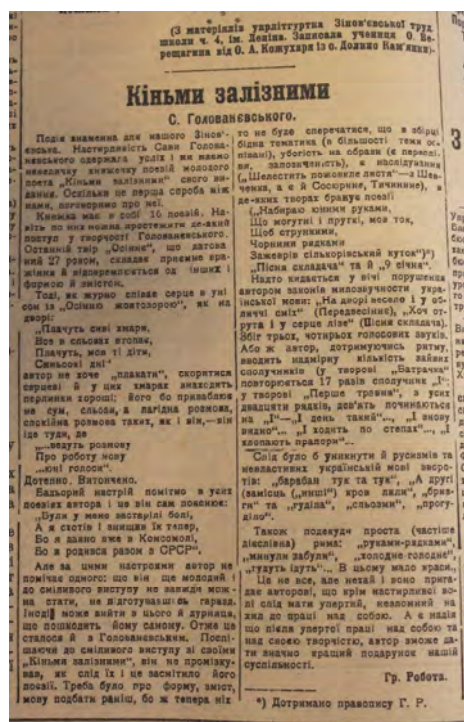

Юрый Тютюшкін
на фоні будинку по вуліцы
Шульгіных, у якому
пройшлі дзячячы роки
Павла Гельбаха

БЕРЕЖІТЬ СВОЇХ ПОЕТІВ

У зінов'євській газеті «Червоний шлях» за 6 жовтня 1927 року надрукована рецензія на першу поетичну книжку 17-річного С.Голованівського «Кіньми залізними» (так тоді писали прізвище відомого українського поета Сави Голованівського), яка вийшла у місцевій друкарні.

Газета «Червоний шлях»,

м.Зінов'євськ,

6 жовтня 1927 року

Шевченка, Тичини та Сосюри, а також помітні «порушення законів милозвучності української мови», русизми та невластиві українській мові звороти, прості, частіше дієслівні, рими...

«Це не все, але нехай і воно пригадає авторові, що крім настирлової волі слід мати упертий незламний нахил до праці над собою. А є надія, що після упертої праці над собою, над своєю творчістю, автор зможе дати значно кращий подарунок нашій суспільності», - закінчує свій аналіз Гр. Робота.

«Подія знаменна для нашого Зінов'євська. Настирливість Сави Голованівського одержала успіх і ми маємо невеличку книжечку поезій молодого поета «Кіньми залізними» свого видання», - пише рецензент Гр. Робота.

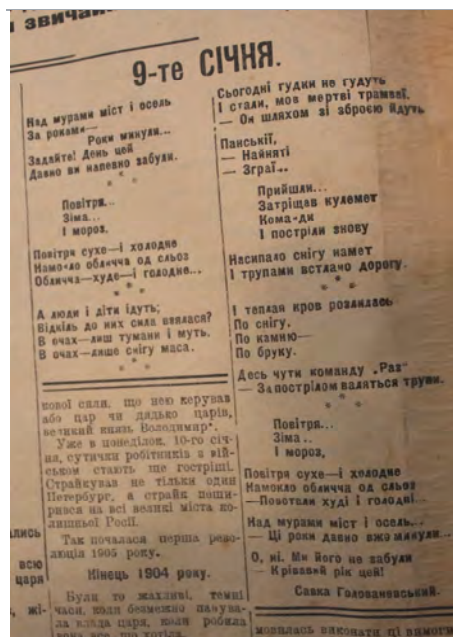
«Книжка має в собі 16 поезій. Навіть по них можна простежити деякий поступ у творчості Голованівського. Останній твір «Осінь», що датований 27 роком, складає приємне враження й відокремлюється од інших і формою й змістом» - продовжує Гр. Робота.

Хто ховався за псевдонімом «Гр. Робота» - невідомо, очевидно це був працівник редакції, оскільки цим прізвищем в інших номерах газети підписана різнопланова інформація. Рецензент звернув увагу на ряд недоліків у творчості молодого поета. Зазначив, що у віршах багато запозичень у

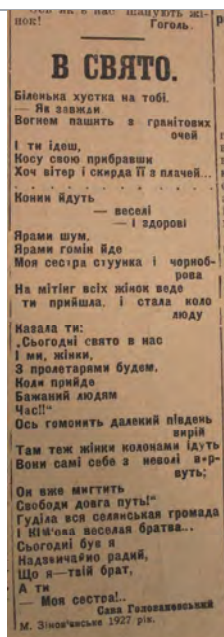
Очевидно, Сава Голованівський прислухався до цих порад, бо згодом став відомим поетом.

Народився Сава Овсійович 29 травня 1910 року у селі Єлизаветградківці (нині Олександрівського району) у родині мельника. Після семирічки закінчив профтехшколу у Зінов'євську.

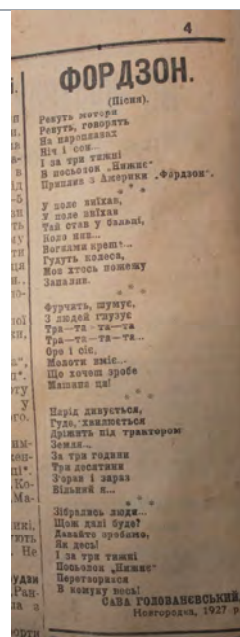
«Червоний шлях» 3 лютого 1925 року надрукував замітку робкора Голованівського. Не виключено, що це була його перша газетна публікація. Протягом 1925-1927 років замітки Сави Овсійовича часто з'являлися на сторінках газети, а у деякі місяці – майже щомісяця. Друкував Сава Голованівський у газеті і свої вірші. Приміром, 17 березня 1927 року «Червоний шлях» помістив відразу два його твори – «Вляпався» та «Фордзон». Не виключено, що деякі з поезій Сава Овсійович підписував псевдонімом Кузьма Гаркуша. Більшість його публікацій - про події у Новгородці, нині райцентр за 37 кілометрів від Кропивницького. Напевне, Сава Голованівський на той час проживав у цьому населеному пункті.

Газета «Червоний шлях»,
м.Зінов'євськ,
22 січня 1927 року

Газета
«Червоний
шлях»,
м.Зінов'євськ,
6 березня
1927 року

Газета
«Червоний
шлях»,
м.Зінов'євськ,
17 березня
1927 року

Того ж 1927 року у житті Сави Голованівського сталася ще одна переломна подія — зустріч із Володимиром Маяковським в Одесі, коли знаний московський футурист простяг йому руку, витягнувши з натовпу, а zarazом привів його у літературу. Свої враження Сава Овсійович вклав у рядки:

*«Він мені руку подав
і в поезію
ввів
своєю рукою».*

Ця рука Маяковського міцно тримала його все життя. Він вважав себе футуристом, хоча достеменно і не знав, що це означає.

Талановитих поетів у той час помічали одразу, і за них змагалися літературні організації. Тож Голованівський друкувався у престижному журналі «Нова генерація», належав до комсомольської організації «Молодняк» та до Всеукраїнської спілки пролетарських письменників.

За спогадами журналіста Анатолія Галана, Сава Овсійович «під ті книжки, як млинці». Молоді письменники на з'їздах любили підбирати жартівливі назви його численним творам, однак Голованівський ніколи не ображався, маючи гарне почуття гумору. Писав він різне.

В доробку ранніх творів — і футуристський літературний репортаж «Скатертю доріжка» (1930), і збірки віршів «Одверто. Передперша збірка поезій» (1929), і поема «Фронтовики» (1933) про пролетарське життя.

До речі, поет став третім футуристом, який побував за кордоном після Михайла Семенка та Олекси Влизька. Подорож до Італії на пароплаві закарбувалася у його пам'яті і поетичних темах.

У 1927-1929 роках Сава Овсійович навчався в Одеському, а в 1929-1930 роках - у Харківському сільськогосподарських інститутах.

Під час Другої світової війни був військовим кореспондентом газет "Красная Армия" та "За честь Родины".

Упродовж шістдесяти років творчого шляху Сава Голованівський видав понад три десятки збірок поезій та поем, працював у жанрах прози, драматургії. З притаманним йому тяжінням до філософізму добре зарекомендував себе і як нарисовець та публіцист. Сава Голованівський — автор блискучих перекладів Пушкіна, Байрона, талановитий митець, життя якого — це невідома, але захоплива історія. Тож його слова звучать актуально:

*«Бережіть своїх поетів,
І великих, і малих.
Здавна виміряних летів
Ви не здійсніте без них».*

СЕРГІЙ ГЛАГОЛЬ НА СТОРІНКАХ ЕЛИСАВЕТГРАДСЬКИХ ГАЗЕТ

З газетою «Елисаветградские новости», особливо у перший період її виходу, співробітничало чимало відомих на початку ХХ століття журналістів та письменників. Один з них — Сергій Сергійович Голоушев (1855-1920), що писав під кількома псевдонімами, зокрема Глаголь.

Лікар, художник, гравер, літограф, театральний критик, письменник, пристрасний любитель музики... Усіх захоплень цієї непересічної людини і не перерахувати. За походженням - з дворянської сім'ї, син начальника Оренбурзького жандармського управління. Після закінчення Московського училища живопису,

скульптури та архітектури з 1891 року незмінний учасник московських виставок художників. Третьяковська галерея придбала його картину «Зима» у 1893 році, у Музеї образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна зберігається його кольорова літографія «Вид на храм Христа Спасителя з Замоскворіччя», у Державному Російському музеї інша літографія - «Москва». Особливо йому вдавалися малюнки коней, яких він уміло вводив у свої пейзажі. Як театральний критик писав статті і публікував їх у багатьох журналах та газетах. Там же виходили рецензії Голоушева на художні виставки. Автор монографій про Ф. В. Боткіна, І. І. Левітана, М. В. Нестерова та С. Т. Коненкова.

З нашим містом його пов'язують також наступні події. З 15 по 23 серпня 1913 року у Єлисаветграді проходила перша міська художня виставка. Для участі у ній був запрошений і столичний мистецтвознавець Сергій Голоушев. 18 та 19 квітня у приміщенні Громадського зібрання по вулиці Дворцовій він прочитав дві лекції на тему „Искания красоты и правды русской живописью в прошлом и настоящем”. А оглянувши виставку, опублікував про неї дві статті у місцевій газеті „Голос Юга”. Зокрема, відзначив, що виставка в Єлисаветграді вийшла набагато цікавішою, ніж ростовська. І це при тому, як зазначав автор, що Ростов-на-Дону значно більше місто за Єлисаветград, і там уже відбулася третя за ліком виставка. Голоушев також відзначив, що у Єлисаветграді багато шанувальників мистецтва. Яскравими представниками нових течій у живописі назвав місцевих художників А.Нюренберга й С.Данишевського.

Друга Єлисаветградська художня виставка експонувалася з 7 по 27 квітня 1914 року у приміщенні Дворянського зібрання по вулиці Петровській, нині Шевченка. Організатори збиралися запросити до Єлисаветграда С.Голоушева й цього разу, однак місцева адміністрація несподівано заборонила читання публічних лекцій про мистецтво.

До речі, у 1916-1918 роках газета «Голос Юга» («Елисаветградские новости» на той час уже не виходили) надрукувала більше десятка статей під рубрикою «Московские письма» за підписом «Сергей Глаголь». Це були рецензії на культурні заходи у столиці. Зокрема, «Живопись сезона» (12 січня 1916 року), «Будет радость». Драма Мережковского на сцене Художественного театра» (9 лютого 1916 року), «Русская художественная жизнь. (Московская картинная галерея)» (5 липня 1916 року).

«СИНЯ ХУСТИНКА» ЯКОВА ГОЛЬДЕНБЕРГА

У кожного митця є твір, при згадці про який відразу виринає в пам'яті образ автора. Уродженець Єлисаветграда Яків Маркович Гольденберг увійшов в історію, насамперед, як автор першого тексту слів пісні «Синий платочек» (1940).

О РОДИВШИХСЯ.						
№	Кто совершалъ обрядъ обрѣза- нія	Число, мѣсяцъ ро- жденія и обрѣзанія		Гдѣ родился	Состояніе отца, имена отца и матери	Кто родился и какое ему или ей, дали имя
		Христіан- скій	Еврей- скій			
		Декабрь Мѣсяцъ				
✓ 421	Елисаветград- ской Мѣсто- вой	22	23	м	Елисаветградскій мѣщанинъ Марк Абрамовичъ Голь- денбергъ, жена Евдокія, славян- ка	Синя Анаст.
6	Мѣсто- вой	29	1		О	Елисаветградскій мѣщанинъ Голосъ Шеулинъ, жена Евдокія, славян- ка
✓ 422	онъ же	22	23	н	Елисаветградскій мѣщанинъ Голосъ Шеулинъ, жена Евдокія, славян- ка	Синя Анаст.
✓		29	1		О	Елисаветградскій мѣщанинъ Голосъ Шеулинъ, жена Евдокія, славян- ка

Сторінка 91 Книги реєстрації актів про народження Єврейської церкви м.Єлисаветграда (1 січня 1890 – 31 грудня 1891) із записом за 22 (29) грудня 1890 року: «Елисаветградский мещанин Марк Абрамович Гольденберг, жена Доротея Марковна, сын Яков». Зверху штамп «Метрика засвидетельствована 6 апреля 1913 года, №4072». ДАКО, Фонд 185, Опис 1, Справа 68.

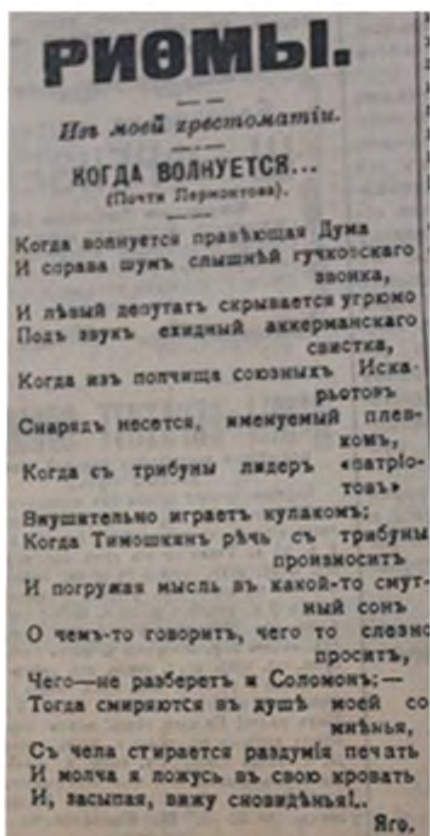
Батько Якова - Марк Абрамович, був власником однієї з найстійкіших у місті друкарні (півстоліття активної діяльності). Заснована вона була у 1862-му дідусем Абрамом Гольденбергом і проіснувала до 1912 року. Займалася випуском офіційної, ділової, художньої та навчальної літератури. Знаходилася у власному будинку Гольденбергів по Іванівській вулиці (нині Чорновола). Припускаємо, що це будинок №46. 6 липня 1912 року Марк Гольденберг продав друкарню братам Бронам за 22 тисячі рублів. В акті записано, що нотаріуса запросили у будинок Гольденберга по вулиці Іванівській у зв'язку із хворобою продавця.

Брати Якова – Абрам (1897—1968) — поет і драматург, та Борис (1894—1957) - драматург, сценарист і журналіст. А двоюрідний брат — поет і перекладач Марк Арієвич Тарловський (1902 - 1952).

Гімназію у Єлисаветграді Яків Гольденберг закінчив у 1909 році. Потім навчався на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету (1912-1913) і одночасно в Петербурзькій консерваторії на відділенні вокалу (не закінчив). З 1913 року жив в Одесі, де продовжив навчання на юридичному факультеті в Новоросійському університеті (1913-1916).

У 1910 році Яків Гольденберг дебютував як поет. Ліричні та сатиричні вірші друкував під псевдонімом Яго на сторінках елисаветградської газети «Голос Юга».

Публікації молодого поета Яго були популярними і їх часто передруковували інші видання без згоди автора. Про це свідчить наступна гнівна публікація у «Голосі Юга» за 11 грудня 1910 року:

Газета «Голос Юга»
за 8 вересня 1910 року

РИФМЫ

На столбцах газеты
«Кременчугский голос» очень часто
стали появляться мои «Рифмы» без
указания источника и с измененной
подписью «Ю.Г».

Моя жалоба прокурору
Господин прокурор!
Обокрал меня вор,
Обокрал до последнего волоса.
Мои «Рифмы» стащил
И гулять их пустил
На столбцах «Кременчугского
голоса».
Господин прокурор,
Я обижен! – Мой вор
С Кременчугской редакцией
честною
На короткой ноге: -
Вместо «Яго» - «Ю.Г»
Подписал мои «Рифмы»
безвестные.....

А теперь, редактор «Кременчугского голоса», если хотите, разрешаю Вам в последний раз перепечатать мои «Рифмы», - но в последний раз, помните!

З 1916 року Яків Гольденберг працював у кіно як режисер і актор. З 1918 року служив у Червоній Армії. У 1923-1924 роках - літературний співробітник «Робітничої газети». У 1925-1926 роках - завідувач літературною частиною «радіогазети». Писав сатиричні вірші та фейлетони для журналу «Крокодил». У роки Другої світової війни писав одноактні п'єси для фронтових театрів. Написав слова до ряду пісень, а також естрадні сценки, скетчі, монологи, репризи, рекламні буфонади для цирку, усні розповіді, діалоги і куплети. Перекладав на російську мову вірші польських, болгарських, угорських і чеських поетів. Автор лібрето ряду опер та оперет. Друкувався під кількома псевдонімами, найбільш відомі Куба Галицький та Яго.

Композитор Єжі Петербургський на одному з концертів виконав свою нову мелодію. Присутній у залі Яків Гольденберг звернув увагу на яскраву і співучу мелодію, і тут же записав у своєму блокноті текст:

Синенький, скромный платочек

Падал с опущенных плеч.

Ты говорила,

Что не забудешь

Ласковых, радостных встреч...

Зустрівшись після концерту з Єжі Петербургським в готелі, поет показав йому свої чорнові записи. Було вирішено, що пісня вийде, але текст слід доповнити ще кількома куплетами. Через кілька днів пісня була повністю готова, і на черговому концерті її уперше виконав соліст «Блакитного джазу» Станіслав Ландау.

Незабаром «Синий платочек» став широко відомий і його включили до свого репертуару такі майстри пісенної естради як Лідія

Русланова, Ізабелла Юр'єва, Вадим Козін, Катерина Юровська. У тому ж 1940-му пісня була двічі записана на грамофонну платівку у виконанні Юр'євої і Юровської.

Мала пісня й другу редакцію, більш відому читачам. Навесні 1942 року Фронтний джаз-оркестр В.Кораллі і К.Шульженко виступав у підрозділі, який захищав легендарну «дорогу життя» через Ладозьке озеро. Після концерту, розмовляючи з бійцями, Клавдія Іванівна познайомилася з літературним співробітником газети 54-ї армії Волховського фронту «У вирішальний бій!» лейтенантом Михайлом Максимовим. Той, повернувшись з концерту співачки, відразу ж почав працювати над новим текстом пісні. Було це 9 квітня 1942 року. До ранку текст був готовий. «Мені відразу сподобалися прості слова, що беруть за душу, - згадувала К. Шульженко. - У них було багато правди ... І незабаром я вже співала фронтний «Синій платочек» для своїх слухачів. З тих пір пісня ця назавжди залишилася в моєму репертуарі».

АРГО, БРАТ ЯГО

Одним із найвизначніших поетів-сатириків радянської доби вважають Абрама Марковича Гольденберга (1897-1968), який увійшов в історію під псевдонімом Арго, утвореним із літер імені та прізвища.

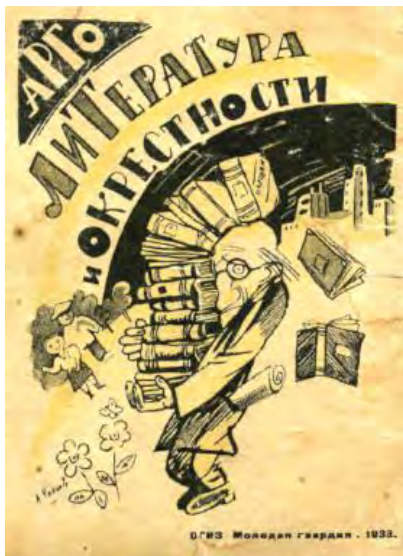
Народився Абрам 2(14) лютого 1897 року в Єлисаветграді. Місцеву чоловічу гімназію закінчив у 1914 році. Відвідував Вечірні Рисувальні Класи при Єлисаветградському земському реальному училищі. Любов до театру привела Абрама в аматорський драматичний гурток, що створив у клубі заводу Ельворті Сергій Марцинківський. Перший свій вірш надрукував у газеті „Елисаветградские новости” у 1915 році.

На жаль, підшивка газети за цей рік відсутня у фондах Держархіву Кіровоградської області, тож ми не знаємо, що це був за вірш.

У квітні 1917-го поет-початківець приїхав до Москви, де працювали його старші брати Яків та Леонід, і відразу ж занурився у політичний вир. Співпрацював з газетою «Новая жизнь». У тому ж році разом з братом Яковом знялися у головних ролях у художній кінострічці „К народной власти”. Навесні 1919-го виїхав до Києва, потім до Одеси, врешті зупинився у Харкові. Працював в УКРОСТА (телеграфне агентство), де придумував теми, малював і оформлював плакати. Завідував літературною частиною театру мініатюр «Гротеск».

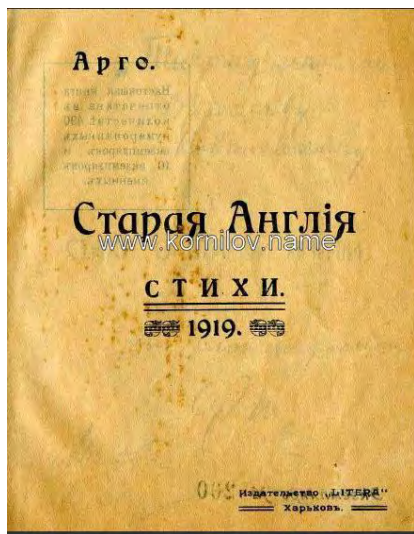
З 1920-го Абрам Гольденберг живе і працює у Москві. Досить швидко стає своїм у літературних колах столиці. Так 7 грудня того року Всеросійський союз поетів влаштував у Політехнічному музеї конкурс серед поетів. Запросили Брюсова, Єсеніна, Маяковського, Цветаєву та ще кілька десятків майстрів слова. Серед запрошених були Арго та Ніна Манухіна, яка теж народилася в Єлисаветграді.

У дуєті з братом Яковом написав лібрето однієї з перших радянських оперет „Полярні пристрасті” (1931). А разом з Миколою Адуєвим був автором тексту популярної оперети „Жирофля-Жирофле” на музику Лекока. Також Арго був автором персонажа Петрушка. Писав твори для театру (комедії), естради, цирку, тексти пісень. Був постійним автором радянського сатиричного журналу „Крокодил” - з 1923 року і до самої смерті.

А в історію літератури увійшов насамперед як поет-сатирик та перекладач на російську мову класиків європейської поезії (Ф.Війона, В.Гюго, О.Барб'є, П.-Ж.Беранже, А.Міцкевича та ін.) і поетів союзних республік.

Арго – автор ряду книг: „Старая Англия” (1919), „Литература и окрестности” (1933), „Сатирические очерки из истории русской литературы” (1939), „Подлинники и переводы” (1957), „Из зарубежных поэтов” (1958), „Звучит слово. Очерки и воспоминания” (1962), „Своими глазами. Книга воспоминаний” (1965), „За много лет. Стихи” (1969) та ін.

Абрама Гольденберга вважали неперевершеним майстром веселого й дошкульного куплету та пародії, віршованого фейлетону та сатиричної байки. Сучасники називали його „самим остроумним человеком XX столетия”. Письменник Валентин Катаєв писав в «Траве забвения»: «Кстати, выражение «инцидент исперчен» - вместо «исчерпан» - я слышал до революции. Его придумал друг моей юности большой остряк Арго. От него это выражение и пошло по рукам, пока им окончательно не завладел и не закрепил навсегда за

собой Маяковский».

використала в одній із публікацій вірша Арго (на знімку). Оскільки у першій книзі поета цього вірша не було, очевидно працівники редакції «Червоного шляху» слідували за творчістю свого земляка і запозичили вірш з якогось іншого періодичного видання. А, можливо, Арго сам надіслав їм цього вірша для публікації.

МИХАЙЛО ГУС ВИСВІТЛЮВАВ ХІД НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ

Так часто буває – шукаєш серед документів, які зберігаються у Державному архіві Кіровоградської області, одне, а випадково на очі потрапляє зовсім інше, але не менш цікаве. Так сталося і того разу, коли гортав сторінки «Книги реєстрації актів про народження Єврейської церкви м. Єлисаветграда з 1 січня 1899 по 31 грудня 1900 року» (Фонд 185, Опис 1, Справа 74). У ній є запис, датований 18 червня 1900 року, про народження у сім'ї «вільно практикуючого лікаря» Шама Абрама-Абовича Гуса та його дружини Маріам Леонівни сина Михайла. Йому судилося бути одним з перших редакторів єлисаветградської газети «Червоний шлях», а згодом стати відомим радянським літературознавцем, критиком та публіцистом.

Даних про батьків Михайла Гуса, та де проживала сім'я в Єлисаветграді, поки що не вдалося віднайти. Очевидно батьки перебралися до Миколаєва, бо Михайло закінчив гімназію у цьому місті. Потім навчався у Києві, де закінчив юридичний факультет університету.

У 1919 році почав друкуватися у газетах. Очолював деякий час газету "Червоний шлях" у Єлисаветграді. З 1920-го - політпрацівник Червоної Армії, співробітник газети "Известия" Миколаївського губревкому, перейменованої з 1 січня 1921-го у газету "Червоний Миколаїв", у січні-травні 1923-го був її редактором. У липні 1923-го президія окрвиконкому спеціально відзначила *"роботу, проведену М. Гусом по постановці газети"*. Очолював губернське відділення УкРОСТА - української філії Російського телеграфного агентства. Був організатором *"монументальної пропаганди"* місцевого театру революційної сатири, ініціатором видання суспільно-політичного і літературного журналу "Жовтень" (вийшов єдиний номер, 1920).

Стаття М.Гуса
«Генуя» у газеті «Красный
путь», Єлисаветград,
24 травня 1922 року

політичні теми. Загалом видав 14 книг, деякі з них перекладені у кількох країнах.

Восени 1923-го Михайло Гус переїжджає до Києва. З 1930-го жив у Москві. Викладав в інституті журналістики. У 1931-1941 роках виступав як літературний і театральний критик в "Литературной газете", "Радянському мистецтві", "Красной нови" та інших виданнях.

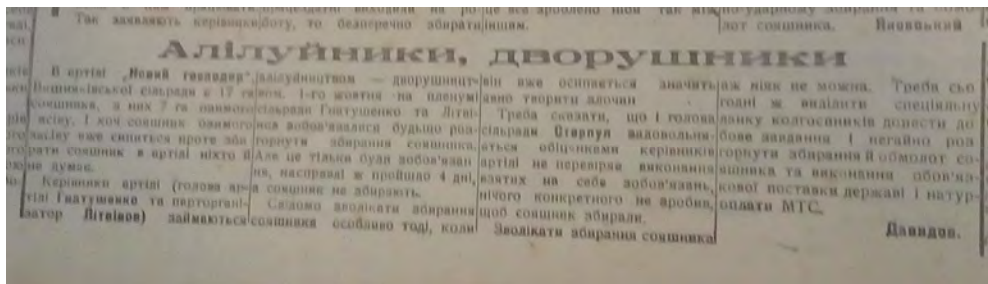
З початку війни працював у Всесоюзному радіокомітеті. У 1945-1946 роках керував спеціальним Бюро Всесоюзного радіо в Нюрнберзі на процесі нацистських злочинців. Різко критикував в періодичній пресі роман М. Булгакова "Майстер і Маргарита", чим викликав у відповідь полемічний виступ

В.Я. Лакшина. Вивчав творчість Ф. М. Достоевського та М. В. Гоголя. Останні роки багато працював як критик і літературознавець. Писав на

ПРАЦЮВАВ НА «ЧЕРВОНІЙ ЗІРЦІ»

Багато поетів, письменників та літературних критиків Радянського Союзу починали свою літературну діяльність, працюючи у цехах заводу "Червона зірка". Вони спершу вправлялися в майстерності у заводській багаторижці «Сівалка». А потім дописували до міських газет «Червоний шлях», «Зінов'євський пролетарій» та «Соціалістичний наступ». Один з таких літераторів-«червонозорівців» - Лев Давидович Ломберг (1911-1989), більш відомий під псевдонімом Давидов.

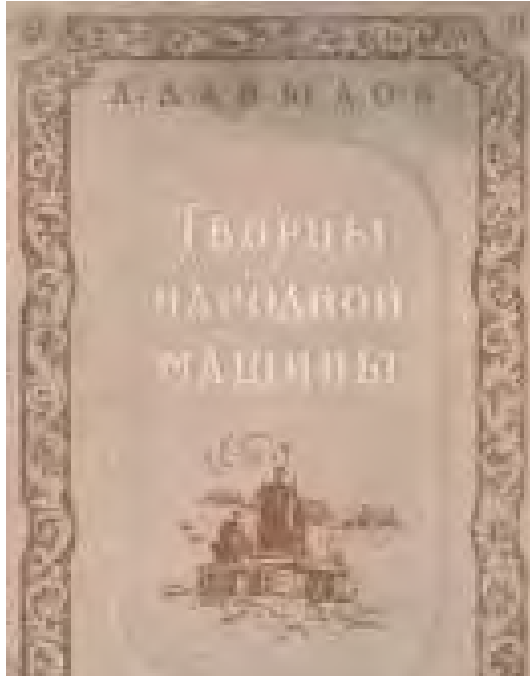
Народився Лев Ломберг 29 липня 1911 року в Єлисаветграді. Працював робітником на заводі "Червона зірка". Коли почав друкуватися - не встановлено. Разом з тим в автобіографії Лев Давидович написав, що він з 1929 року на журналістській роботі. У місцевих газетах зустрічаються замітки за підписом Давидов. Очевидно їх автором й був Лев Давидович.

*Замітка «Алілуйники, дворушники» з підписом Давидов у газеті
«Соціалістичний наступ», м.Зінов'євськ, 5 жовтня 1933 року*

Переїхавши до Москви, Ломберг працює диспетчером на заводі "Станколіт" та навчається на літературних курсах ім. В. Брюсова. У 1933-му закінчив авторське відділення літфака редакційно-видавничого інституту. Працював у газетах "Комсомольская правда" та "Красная звезда". Друкувався в журналах "Техника молодежи" та "Машинобудування". Учасник Другої світової війни.

Лев Давидов був автором ряду книг: "Уральський велетень" (1956), "Сталеві руки коваля" (1957), "У краплі - море" (1959), "В гонитві за хвилинами" (1959), "Сивкін бар'єр" (1963), "Лицарі нашого часу" (1964), "Довгий шлях без привалів" (1964), "Вірність" (1980, 1984). Також він був упорядником більше десяти видань, зокрема «Генерал Карбишев» (1973).

*Обкладинка книги Л.Давидова
«Творці народної машини», яка
вийшла у 1951 році.*

нотаріус.

Окрім публікацій у зінов'євській пресі, більше інформації про життя Ломберга-Давидова у нашому місті поки що не вдалося знайти.

Хіба що ось цю замітку у газеті «Голос Юга» за 14 березня 1918 року:

«В 8 часов вечера в квартиру Ломберга (Карабинерная улица) вошли с целью грабежа шесть вооруженных грабителей. Ломберг подняли крик, сбежались соседи. Грабителям удалось безследно скрыться».

Також відомо, що у 1883 році Г.Ломберг у власній друкарні в Єлисаветграді видав книгу «Чаша переполнена. Кое-что о еврейской прессе от Мардохея Шполянскаго». Був з таким прізвищем у місті і

ЮРІЙ КЛЕН ЗНАВ НАПАМ'ЯТЬ ВІРШІ «ГРАФОМАНА» ДАЙТЧМАНА

За радянської влади літературу в Україні видавали лише державні видавництва, яких було менше десятка. Кіровоградську область обслуговувало Дніпропетровське видавництво «Промінь». Графоманам у ті часи годі було й думати про свою книжечку. Це зараз - плати гроші і друкуй, що хочеш. А видавши тиражем у кілька десятків екземплярів свою писанину (у подарунок родичам та друзям), відразу одягають на голову лавровий вінок, і несуть заяву у Спілку письменників та номінуються на обласну літературну премію ім. Є.Маланюка. Гортаючи на численних презентаціях подібні збірники віршів, жалкуєш, що сьогодні у нас де-юре відсутня цензура.

Щоправда, були графомани і у часи царської цензури. Один з них - У.Дайтчман (у деяких виданнях пишуть Зейдель Дайчман), який чотири роки поспіль видавав у нашому місті свої вірші. У 1911-му Єлисаветградська друкарня А.Лама та Ш.Човника видала тиражем 300 примірників збірник його віршів «Скорбные аккорды». У книжці було 80 сторінок.

Наступного року У.Дайтчман видав свої «Скорбные аккорды» в друкарні Х.Немировського. Книжка була товстішою (112 сторінок) і тираж більший (1000 екземплярів). У третьому виданні «Скорбных аккордов», яке вийшло у 1913 році, і знову у видавництві А. Лама та Ш. Човника, було уже 128 сторінок за того ж тиражу. У тому ж видавництві у 1914-му надрукована ще одна збірка віршів У. Дайтчмана із дещо зміненою назвою «Скорбная арфа». Вона була утричі товстіша першої (232 сторінки), очевидно автор щороку добавляв свої нові творіння.

Хто цей У.Дайтчман? За даними 1913 року, бухгалтером управління трамваю міста Єлисаветграда працював Наум Соломонович Дайчман, який проживав у будинку Кохова по вулиці Великій Пермській. Також у Книзі реєстрації актів про народження Єврейської церкви міста Єлисаветграда знаходимо запис від 10 жовтня 1890 року про народження дівчинки Есфір у звенигородського міщанина Тевеля Дойчмана та його дружини Махлі. Можливо ці Дойчмани-Дайчмани мали якесь відношення до нашого поета? Інших згадок про це прізвище, пов'язаних з Єлисаветградом, не вдалося відшукати.

Звідки може бути цей поет, дає підказку наш земляк учений Дмитро Чижевський у своїх спогадах про Юрія Клена (псевдонім Освальда Бурггардта): *«Дивним може здатись, що ми*

«захоплювалися»... графоманами. Поет-графоман Олександр Дейчман, вірші якого Бурггардт знав напам'ять, був мені навіть особисто відомий: він походив з Кременчука та приїжджав до Олександрії на Херсонщині продавати по 50 копійок свій збірник незграбних віршів «Скорбные аккорды» (російські вірші не без українізмів)».

Оскільки не вдалося розшукати збірку віршів У.Дайтчмана, та ознайомитися з творчістю поета, то не станемо називати його «графоманом», як це зробив Дмитро Чижевський. Не маємо власної думки й про іншу художню літературу, яка була видана у нашому місті.

Нагадаємо, що у 1764 році в Єлисаветграді засновано першу в Україні «гражданську» друкарню (використовувала шрифт, що був призначений для книжок нецерковного характеру). У ній наступного року світ побачили дві книги – «Кав'ярня» Жан-Батиста Руссо та «Азбука». Переклав комедію російською Василь Чертков, оберкомендант фортеці Святої Єлисавети.

У «Справочной книге печати всей России», виданій у 1911 році, згадуються 11 друкарень з Єлисаветграда: А.Ш.Берестецького (Миргородська вулиця, будинок Сікорського), А.І.Болтянського (Дворцова вулиця, будинок Гунькіної), М.А.Гольденберга (Іванівська вулиця, власний будинок), «Земська» - керуючий М.А.Паньків (Вокзальна вулиця, земський будинок), І.К.Лінцера (Іванівська вулиця, будинок Зархе), Е.Г.Махліна (Велика Перспективна вулиця, міський будинок), Х.Ш.Немировського (Велика Перспективна вулиця, будинок Музиканського), І.С.Пікуса (Дворцова вулиця, будинок Гольденберга), Н.Я.Рабиновича (Преображенська вулиця, будинок Караманського), Л.Г.Розинського (Дворцова вулиця, будинок Бардаха) та Д.М.Шполянського (Дворцова вулиця, міський будинок). А загалом за прізвищами власників можна назвати більше 20 друкарень, які діяли у нашому місті. З поміж іншого видавали вони і художню літературу. Дослідженнями місцевого книговидавництва займалися Володимир Босько, Наталя Романюк та ще ряд краєзнавців. Назвемо кілька художніх книг, що вийшли у друкарнях Єлисаветграда.

1875 року у друкарні Абрама Гольденберга вийшла перша українськомовна книга у місті – «Дещо з перекладів і самостійних творів І.Гриненка». Гриненко – псевдонім Йосипа Шевченка, племінника Тараса Шевченка. 1879 року Володимир Ястребов видав книгу «Воспитание Петра Великого», означену як «рассказ для детей». 1903 року надрукована книга С.Єнохіна з п'яти оповідань «На вику – якъ на довгій ныви» (орфографія оригіналу). У Гольденберга друкувалися й інші художні твори - «Дитя Израиля, или Иначе быть не

может» А.Фірера, «Лубенские гусары» Г.Чарторижського, драма «Жертва эгоизма» І.Лисенка-Конича та комедія «В угоду одному человеку» Г.Правдіна.

1901 року Давид Шполянський видав українськомовну книгу Миколи Пулевича «Неначе свит перевернувся. Вирши Дида Мыколы». А у 1918-му побачила світ книжечка видавництва «Спілка», надрукована Шполянським, «Сироти України». У ній два твори Миколи Левитського – однойменна дума, написана у 1903-1915-му, та вірш «Легкодухим землякам» (1901 рік, Єлисаветград).

У друкарні Павла Зеленого вийшли книга «Первый сноп. Фразы в стихах и прозе» Павла Васильєва та «Коварство, смерть и позор. Эпизоды из действительной жизни».

Одна з небагатьох дитячих книг в Єлисаветграді надрукована у А.Вітліна – «Пчелка. Русская хрестоматия для детей от 4 до 8 лет», яку уклав 1878 року Ободовський.

У 1899-му в літодрукарні Н.Сейдера вийшов «Комментарий к трагедии Гете «Фауст» Х.Бойзена, а в 1902 році Сейдер надрукував вірші Філіпа Пуже «Песни о мотыльке» та водевіль Миколи Датешидзе «Злоба дня». У друкарні Єлисаветградського повітового земства із художніх творів світ побачили три цикли віршів Олексія Кузнецова «Песни о белой царевне» (1912), а Микола Пулевич надрукував збірку на 160 сторінках «Тутешний кобзарь: Полное собрание русских и малорусских стихотворений Дида Мыколы» із текстом українською та російською мовами.

У Пікуса друкувалися українськомовні видання «артільного батька» Миколи Левитського, «Стихи» М.Фарбера (1913), «Грезы жизни и сказки войны» (також вірші) А.Воронкова (1917).

1903 року в «Южнорусской» літодрукарні А.Болтянського вийшла комедія-водевіль І.Лисенка-Конича «За компанію», а у 1904-му – «Стихотворения» М.Ковальова та повість «Катастрофа» Ісаака Тенеромо.

У 1909 році електродрукарня Л.Ровінського і З.Котляренка випустила літературно-художній збірник «На заре». Тут надруковані комедія-фарс «Амур и Психея» в переробці Мильникова-Мартінова і «Правдивые речи Деда Мыколы» Миколи Пулевича (обидві 1913-го).

За нашими даними, кілька вищезгаданих книг з колекції О.Львіна нині зберігаються в обласній бібліотеці ім.Д.Чижевського.

УРОДЖЕНЕЦЬ ЄЛИСАВЕТГРАДА, ЯКИЙ УВІЙШОВ У БІЛОРУСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ

Краєзнавець Федір Шепель у книзі «Ніхто не хотів помирати» (Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2014) розповів про архівну справу учасників підпільної організації «Комітет по боротьбі з більшовизмом», яка з'явилася в Єлисаветграді як операція особливого відділення Першої кінної армії.

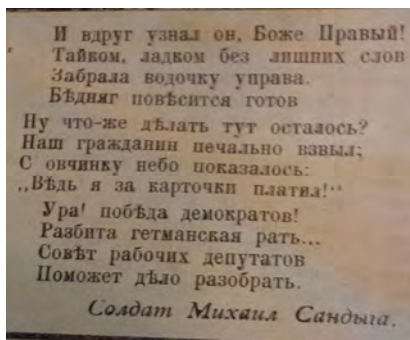
Керував «Комітетом» 33-річний Петров, співробітник особливого відділу ВУЧК. Його «помічник» - воєнком Управління 1-го кінзапасу 1-ї кінармії Тихонов. Збиралися підпільники у будинку Марії, сестри Тихонова, вікна якого виходили на Фортечну площу. Припускаємо, що цей будинок зберігся, і нині він у Батумському провулку, неподалік від будинку у Ровенському провулку, у якому у ті часи міг проживати у своєї тітки майбутній письменник Юрій Яновський. Брали участь у цих засіданнях, які щоразу закінчувалися буйним застіллям за гроші Тихонова, ще два чекісти – Бондаренко та Сокіл.

На роль голови «Комітету» призначили військового Євгена Грохольського. Для конспірації підпільники повигадували собі прізвиська, шифр та пароль.

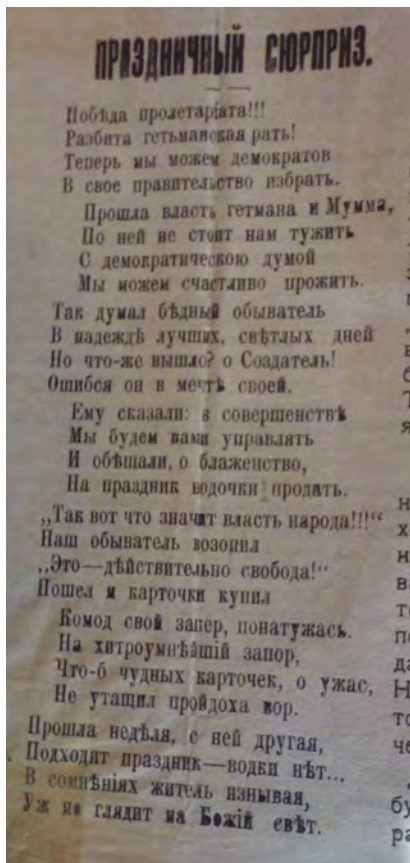
У матеріалах цієї архівної справи згадується прізвище «Сандига». Він обіцяв *«завербувати усю Чечору (балку на Биковому – прим авт.) і визволити тюрму»*. Говорив Марії, що довіряє їй та її чоловікові, але має досить *«специфічні підозри»* щодо особи Бондаренка. Припускаємо, що цим Сандигою й був Михайло Мусійович Драч, який потім став Ригорем Кобцем.

Чому Михайло узяв псевдонім Сандига - невідомо. Прізвисько Сандига напевне походить від татарського слова «сандик», що у перекладі означає «скриня», а його міг отримати майстер, який виготовляв ці меблі.

Що ж стосується долі «Комітету», то 29 березня 1921 року «особісти» провели арешти його членів. Та затримали не усіх - Сандизі з товаришем удалося утекти з міста. Під час слідства

Вірш «Сон обывателя под
Новый год», газета «Друг
народа»,
14 січня 1919 року

Вірш
«Праздничный сюрприз»,
газета «Друга народа»,
3 січня 1919 року

виявилося, що «Комітет» мав «контрреволюционный характер неопределенного направления, ни один член комитета не знал его платформы», та що «дело организации сфабриковано». У підсумку Тихонова відправили до концтабору, Грохольського та Ковгана розстріляли, іншим фігурантам справи призначили легші покарання...

Народився Михайло Драч в Єлисаветграді 20 липня 1900 року. Сім'я проживала на Кушівці. Навчався у земському реальному училищі. У 1914-му, щоб потрапити на фронт, додав собі два роки. Воював недовго, повернувся до міста після поранення у руку. У 17 років, через непорозуміння з матір'ю та вітчимом, вчиняє спробу самогубства. Покинувши материн будинок, перебрався на Нижню Биковську вулицю до гуртожитку, у якому жили робітники машинобудівного заводу Кличка. Працював токарем на заводі Ельворті, маркувальником на станції Єлисаветград-товарна.

У 1918-му у єлисаветградських газетах «Наша жизнь» та «Друг народа» з'являються сатиричні вірші, байки та фейлетони, які були підписані «Рабочий Михаил Сандыга», «Солдат Михаил Сандыга», «Солдат М.С.». Начебто уперше Михайло потрапив до в'язниці того ж року за вірш «Лавочка», який був спрямований проти гетьмана Скоропадського.

Автору цих рядків вдалося знайти в обласному Держархіві у газеті «Друг народа», «органе независимой социалистической мысли», за 3 січня

1919 року вірш «Праздничный сюрприз», а у номері за 14 січня того ж року - вірш «Сон обывателя под Новый год», які підписані псевдонімом «Солдат Михаил Сандыга».

У ті роки побував Михайло Драч і в анархістській організації «Набат», і у Махна, і у кінноті Будьонного. А після вищезгаданої історії подався до Білорусії - збирався утекти за кордон. Був заарештований, у в'язниці захворів. Став називатися Ригорем Кобцем – узяв прізвище директора Єлисаветградського земського реального училища. Медсестра, яка доглядала за харизматичним авантюристом, стала його дружиною.

«В Гражданскую войну я участвовал в анархистском движении федерации “Набат” и некоторое время служил в армии Махно, - згадував письменник. - Мы воевали за советскую власть без коммунистов. Потом объединились с Красной Армией и вместе воевали за советскую власть. Потом снова разбежались. Большевики стали побеждать, и анархистам пришлось скрываться от ЧК. Так я оказался в Минске».

Працював кочегаром у лікарні, на Мінському дріжджовому заводі «Пролетарій», на пивзаводі «Білорусь». Закінчив три курси Мінського вечірнього робітничого технікуму. Входив до літературного об'єднання «Звєнья». У білоруській пресі вірші та оповідання почав друкувати у 1923 році. Писав російською та білоруською мовами. Вірш «Паровоз», написаний у 1925-му, став популярною комсомольською піснею. У 1929-1930 роках завідував сільськогосподарським відділом газети «Рабочий». Працював консультантом, завідуючим сценарним відділом кіностудії «Советская Белорусь» у Ленінграді (1931-1937). П'єса Ригора Кобця «Гута», фільми за його сценаріями «Ураган», «Двічі народжений» та «Дніпро у вогні» стали бестселерами.

Під час репресій з'явилася небезпека, що викриють «*гріхи анархічної молодості*» і тоді - розстріл. Вирішив випередити події: *«Все время мысль подспудная точила о делах бурной молодости. Не выдержал, написал письмо в ЦК КПБ, рассказал о своих грехах. Руководство было в шоке, но простило. Тем более, что давно была объявлена амнистия. Но простили до поры до времени...»*.

Коли студія «Белгоскино» знімала фільм про те, як євреї з'їжджаються у Біробіджан, у створений Єврейський автономний округ, і знаходять там, природно, своє трудове щастя, писати сценарій довірили Ригору Кобцю та Йогану Зельцеру. Вийшло те, що вимагали - відверта агітка. Ось, мовляв, як у Радянському Союзі добре вирішили єврейське питання. Та сценарій запам'ятався глядачам репліками. Крім відкритого пафосу, у картині ховалися і єврейський гумор, і шолом-алейхемський смуток. Фільм з тріумфом пройшов екранами, був розібраний на цитати, пісні з нього на ідиші та російській мові співала уся країна... На чому ж базувався успіх? Сучасники Ригора Кобця згадують, що він вільно говорив на ідиші, а дослідники його творчості відзначають, що фільм «Шукачі щастя» вийшов таким вдалим саме тому, що сценарист виріс в єврейському містечку, і з дитинства був знайомий зі звичаями містечкових євреїв. Та й сам Дмитро розповідав, як ще хлопчиком підробляв у рабина.

Але через три роки, коли СРСР уклав пакт з гітлерівською Німеччиною, фільм зник з екранів. А знову вплив лише у хрущовську епоху. За Брежнєва удруге зник...

До речі, у створенні фільму брав участь ще один елисаветградець - одну з головних ролей зіграв актор Іона Бий-Бродський (1896-1963), випускник земського реального училища.

Репресії 1940-х торкнулися і творчу інтелігенцію Білорусі, і біробіджанських євреїв. Ригора Кобця заарештували у 1938-му у Біробіджані. Сам письменник в «Автобіографії» (1967) писав: *«Мне предъявили обвинение в шпионаже в пользу Японии, Англии, Польши. Начались допросы “с пристрастием”. Меня били, мучили бессонницей. Результатов никаких. Отбросил я всяческий “шпионаж” и в знак протеста объявил голодовку. На одиннадцатые сутки голодовки, а именно 5 апреля 1939 года, меня вывели на суд областного суда Еврейской Автономной области. Председатель суда Перлов, прокурор – Рябкин. Судили меня за мое прошлое. Выложили все мои грехи. Судили Григория Кобеца, он же Михаил Сандыга, анархист и т. д., и т. п. Утром начали процесс – вечером закончили. Была развернута вся моя жизнь, начиная с детства, по справкам, полученным из Кировограда. Всё вспомнили, ничего не забыли. Приговор вынесли*

такой: “Учитывая чистосердечное раскаяние подсудимого, его юность и неопытность при совершении преступлений, давность содеянных преступлений, а также и его особые заслуги перед советской властью, подсудимого Кобеца Григория Яковлевича, он же Сандыга Михаил Моисеевич, из-под стражи немедленно освободить со снятием всех судимостей”.

Удруге арештували 5 грудня 1941 року і засудили до 10 років таборів за поразницькі настрої та наклепи на Сталіна. Відбував покарання на лісоповалі, будівництві залізниць у Тайшеті, Монголії та Забайкаллі. У 1951-1960 роках був на поселенні у Середній Азії.

Повернувся до Мінська у 1960-му. У цьому ж році реабілітований. Першим у Білорусії у 1964-му написав повість-роздум «Ноїв ковчег» про життя у таборах ГУЛАГу. Член Спілки письменників СРСР (1934), заслужений діяч мистецтв Білорусії (1935). Помер 9 вересня 1990-го у Мінську.

Елисаветград, реальне училище. Листівка 1907 року.

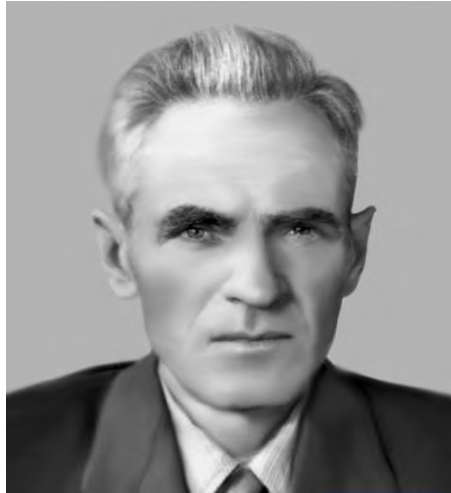
З колекції Ю.Тютюшкіна

Хто ж були та чим займалися батьки Михайла Драча, та де саме проживала його сім'я на Куцівці, - поки що не встановлено. Гуртожиток заводу Кличка по Нижній Биковській вулиці у Кропивницькому зберігся. Збереглося й приміщення земського реального училища, де кілька років навчався Дмитро Мусійович. Хтозна, можливо колись на них з'явиться пам'ятна дошка уродженцю Єлисаветграда, який став білоруським письменником.

МАВ ХИСТ ПИСАТИ

У листі до письменника Івана Дніпровського від 12 травня 1925 року Микола Куліш, який на той час був редактором зінов'євської газети «Червоний шлях», писав: *«Приходять до мене місцеві поети, драматурги... Приносять торбами свої твори. А вони ще гірші за дописи сількорів. Надибав, правда, одного, що має хист писати»*. Микола Куліш мав на увазі активного дописувача газети, фельдшера малярійної станції, а згодом журналіста і

письменника, автора відомих історичних романів «Очаківський розмир» та «Карасунський кут», ряду інших творів Спиридона Добровольського. Як згодом засвідчив сам Спиридон Петрович, Микола Куліш відіграв помітну роль у визначенні його письменницької долі: *«З глибокою пошаною я згадую цю доброї душі людину, що прищепила мені любов до рідного слова, української літератури»*.

Письменник і драматург Спиридон Петрович Добровольський народився 13 (25) грудня 1894 року у селі Єлисаветівка Єлисаветградського повіту (нині село Нововодяне Новоєгорівської сільської ради Новоукраїнського району) у великій незаможній родині (він був 16 дитиною у сім'ї). *«26 грудня 1894 року, коли надворі тріщали морози і завивала несамовита заметіль, мати полізла на горище дістати посліду. В цей час я і мав необережність народитися на світ»*. Так описав Спиридон Добровольський своє народження у книзі «Про моє дитинство і братову юність» (1971 рік).

«Всі чотири слободи – Новоселівка, моя рідна Єлисаветівка, Петрополівка й Димина, - що тепер майже злилися в одне селище, тоді розмежовувалися панськими землями, які вклинювалися в селянські наділи: між Диминою й Петрополівкою земля пані Безродецької, а між Петрополівкою і Єлисаветівкою – сорок десятин відомого лікаря Гара, що постійно проживав в Одесі і здавав свою землю в оренду. На всі чотири слободи, що нараховували більше чотирьохсот дворів, була одна школа в Диминій – дітей на

шістдесят... Я пішов до школи восени 1903 року, коли мені сповнилося вісім років», - згадував письменник.

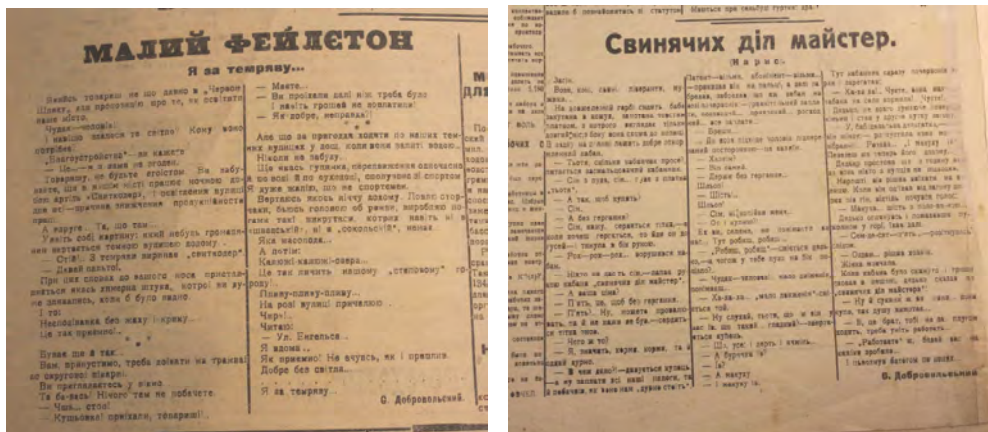
У 10 років Спиридон «поступив у Ровенську двокласну школу, потім у Херсонську військово-фельдшерську, а далі вступив на військову службу».

«У містечку Рівному (нині село Рівне у Новоукраїнському районі – прим. авт.) була двокласна міністерська школа, яка давала хорошу підготовку для вступу до учительської семінарії та фельдшерських шкіл... Закінчувалось дитинство, я стояв на порозі отроцтва, мені йшов чотирнадцятий рік. У пошуках школи, що не вимагала б великих грошових витрат на навчання, батько натрапив на завідуючого земським фельдшерським пунктом у Рівному – фельдшера Синовця. Два його хлопці вчилися в Херсонській військово-фельдшерській школі. Вихованців у цій школі утримували на казенний кошт. Цього батькові якраз треба було. За чотирирічне навчання майбутні фельдшери повинні були відслужувати шість років в армії, тобто за рік навчання – півтора року служби. В середині серпня 1908 року ми з батьком поїхали до Херсона; до школи треба було прийняти двадцять п'ять чоловік, а з'їхалося вступників більше двохсот. Та й не дивно: в губернії це, мабуть, була єдина безплатна школа, куди стрімголов кидались селяни, робітники й бідні міщани зі своїми чадами, для яких так чи інакше були закриті інші школи, що давали атестат зрілості».

Спиридон успішно пройшов конкурсний відбір і став учнем військово-фельдшерської школи, у якій навчався до 1912 року. У цьому ж році його, 17-літнього юнака, забрали у солдати. Восени 1918-го пішов добровольцем у червоне військо і там прослужив аж до 1924-го. За цей час побував на різних фронтах, працював начальником військового лазарету у Бухарі. 1924-го демобілізували і він поїхав до Києва з наміром учитися.

Та невдовзі повернувся у Зінов'євськ (так на той час називалося місто Кропивницький). Працював тут на малярійній станції. В одній з біографічних довідок Спиридон Добровольський писав: «Співробітничав у місцевій газеті «Червоний шлях». Писав нариси, фейлетони, невеличкі оповідання, підписуючи їх псевдонімом «П.Леміш». Зокрема, 29 травня 1924 року газета «Червоний шлях» надрукувала фейлетон, який був підписаний цим псевдонімом. У тому ж році у газеті вийшло ще зо два десятки публікацій Спиридона Добровольського. А уже у 1925-му він друкувався майже щотижня. Писав також замітки, пов'язані зі своєю безпосередньою роботою.

Приміром, 2 березня 1925 року вийшла стаття «Зимово-весняна протималарійна кампанія й задачі протималарійних комітетів»

Дві публікації С.Добровольського у газеті «Червоний шлях» за 3 січня 1925 року.

1926-го Спиридон Добровольський переїхав у Ростов-на-Дону, працював там у газеті «Червоний прапор», що виходила українською мовою. Виконуючи доручення редакції, бував у кубанських станицях, вивчав життя тамтешніх козаків, приглядався до їхнього побуту, звичаїв, збирав фольклорні матеріали. Глибока зацікавленість історією кубанського козацтва помітна вже у його першій повісті «Залізний кінь», написаній у 1928 році. У 1929-му вийшла повість «Шоста ударна». У 1930-му пише п'єсу «Кров за кров».

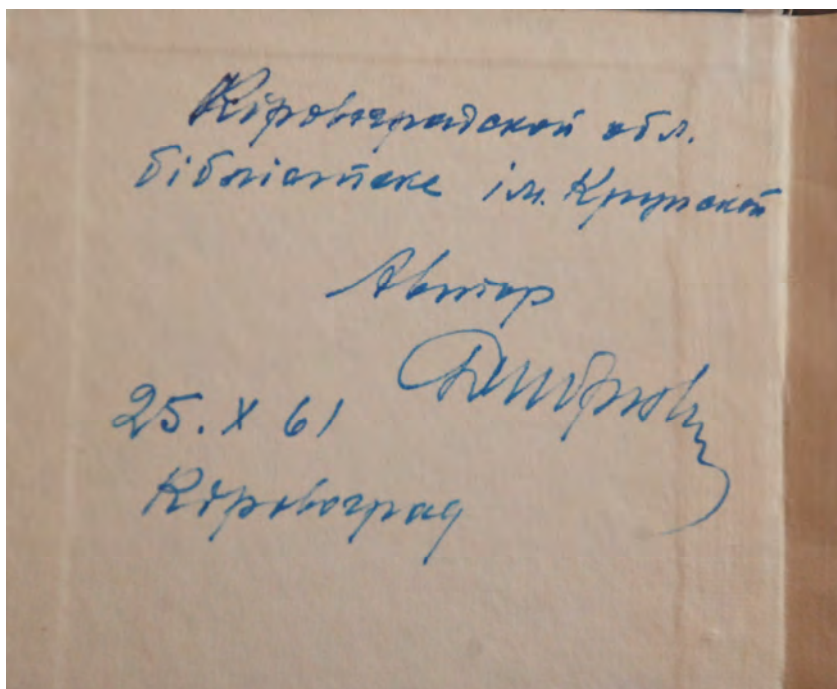
У 1931-му на матеріалах з життя відомого радгоспу «Гігант» створив роман «Маяк». З 1932-го знову служить у Червоній Армії, спочатку на Далекому Сході, а потім у Києві у Дніпровській військовій флотилії. Під час Другої світової війни – у Волзькій військовій флотилії.

З армії демобілізувався 1949 року. Відтоді жив у Києві і продовжував літературну діяльність.

У повоєнний час видав збірку оповідань «Заради життя», роман «Тече річка невеличка», історичні романи «Очаківський розмір» і «Карасунський кут».

Два останні романи письменника про перебіг російсько-турецької війни і визволення півдня України від турецького гніту («Очаківський розмір») та про переселення чорноморського козацтва на Кубань наприкінці XVIII століття («Карасунський кут»).

Роман «Очаківський розмир» автор розпочав із зустрічі у вересні 1787 року князя Потьомкіна «з капітаном вірного престолу війська Антоном Головатим, що колись належав до знатної козацької старшини», «серед високих глиняних валів фортеці Святої Єлисавети».

У 1961 році у київському видавництві «Молодь» вийшла повість Спиридона Добровольського «Олов'яні солдатики» про навчання сільського хлопчика Грицька Дейнеки у фельдшерській школі військового типу. 25 жовтня того року Спиридон Петрович відвідав Кіровоград, де зустрічався з читачами обласної бібліотеки ім.Н.Крупської (нині ім.Д.Чижевського) і передав бібліотеці свою нову книгу з дарчим написом.

ВОЛОДИМИР ЖАБОТИНСЬКИЙ, ЛАЗАР КАРМЕН ТА ІНШІ

Помітний слід у журналістиці Єлисаветграда залишили автори газети “Єлисаветградские новости”, редактором та видавцем якої був В. Лапідус. Газета виходила з 14 лютого 1903 року по 21 лютого 1908 року, з перервою з 26 грудня 1905 року по 5 лютого 1907 року. Потім газета з такою назвою стала виходити з 22 травня 1911 року, і знову припинила свій вихід у 1915 році.

«Єлисаветградские новости» мали широку мережу своїх кореспондентів за кордоном: І. Шкловський (Діонео) – Лондон, М. Сукенніков – Берлін, О. Осенев – Париж, В. Симон – Відень, А. Дікенсон – Нью-Йорк, А. Мексін – Швейцарія та ін. Активним автором був І. Тенеромо. З виданням співробітничало багато відомих журналістів з інших міст, а автори газети згодом працевлаштовувалися у газетах Одеси і Санкт-Петербурга.

Цікавий факт – план своєї експедиції полярний дослідник Г.Сєдов виклав в інтерв'ю кореспонденту газети... «Єлисаветградские новости», і це інтерв'ю було надруковане у номері від 10 липня 1912 року: *«С Земли Франца-Иосифа, от бухты Теплиц-Бай, куда нас доставит «Св. Фока» к 15 августа текущего года, я предполагаю направиться к полюсу не ранее 1 марта будущего года, ибо до того времени там будет царить ночь. Беру с собой 60 собак, 4 каюка, нагруженных инструментами, нартами, лыжами и провиантом. Весь путь с Земли Иосифа до полюса рассчитываю пройти в 83 дня, делая в сутки в среднем 10 верст и, если все пойдет гладко, достигну полюса 26 мая 1913 года»*. Слід додати, що Георгій Якович Сєдов (23 квітня (5 травня) 1877 — 20 лютого (5 березня) 1914) був організатором невдалої експедиції до Північного полюса, під час якої помер, не досягнувши заявленої мети, пройшовши приблизно 200 км з необхідних 2000 км. А от хто цей кореспондент «Єлисаветградских

новостей», який брав у Г.Седова інтерв'ю, можна лише здогадуватися. Припускаємо, що це був Амінадав Шполянський.

У листі від 12 жовтня 1903 року одеський журналіст Лазар Кармен, батько кінодокументаліста Романа Кармена, писав Корнію Чуковському: *«...известно ли тебе, что Ляпидус-старший с 15 ноября открывает в Елисаветграде газету «Елисаветградские новости»? Он — редактор и издатель также! Я буду за 20 руб. посылать ему корреспонденции. В первом номере появится моя физиономия и ноктюрн «иди в долину слёз». Спишись с ним. Адрес: «Елисаветград: «Елисавет Новости»» г. Ляпидусу. Можешь лишние 20-30 р. иметь».*

Чи дописував Корній Чуковський за порадою Лазара Кармена до «Елисаветградских новостей» - невідомо.

А от Володімир (Зєсв) Євгенович Жаботінський (6 (18) жовтня 1880, Одеса, - 4 серпня 1940, Нью-Йорк) - єврейський письменник і публіцист, один з лідерів сіоністського руху; співзасновник держави Ізраїль та її збройних сил (Гагана), - був автором елисаветградської газети.

Дослідник творчості В.Жаботинського Л.Каціс писав у своїй роботі «Бездна» Леоніда Андреева: атрибуція пародійних откликов 1903-1929 годов: *«...мы обнаружили объявление о подписке на газету*

«Елисаветградские новости» на 1904 год. Здесь среди постоянных сотрудников газеты упомянут и Владимир Жаботинский.

Обращение к подшивке газеты показало, что никаких текстов, подписанных именем Жаботинского либо его известными псевдонимами того периода, в «Елисаветградских новостях» нет. Однако есть целый ряд текстов, подписанных псевдонимами «Зет» и «Zet», которые по ряду параметров атрибутируются Жаботинскому. Кроме того, в газете была опубликована статья о проблемах женского движения в России, подписанная «Атта Троль» и близкая по содержанию аналогичной подписной статье Жаботинского из серии «Наброски без заглавия», которая была опубликована в газете «Русь»...

...что через полгода работы «отсутствующего» в «Елисаветградских новостях» Жаботинского, когда его имя исчезло из

постоянных рекламных объявлений указанной газеты, в ней были опубликованы два материала (Л. Коренмана [Кармена — автора цикла «На дне Одессы»] и Н. О. Лернера) с посвящением ALTALEN'e и «Владимиру Евгеньевичу Жаботинскому»; причем текст Лернера был прямо связан с сионизмом. Это вполне соответствовало тогдашней практике провинциальных газет, когда они прощались с известными людьми, возвращавшимися или принятыми на работу в столичные газеты. Так, незадолго до Жаботинского, сотрудники «Елисаветградских новостей» «проводили» на своих страницах в Петербург известного журналиста Глаголя. А между февралем и августом печатались в «Елисаветградских новостях» обзоры провинциальной прессы, подписанные «Zet» и, как мы показываем в специальной статье к IV тому Собрания Жаботинского, принадлежат ему же».

Що стосується Миколи Осиповича Лернера (9 лютого [3 березня] 1877, Одеса – 14 жовтня 1934, Ленінград) – літературознавця, історика літератури та пушкініста, то Л.Каціс згадує його статтю «Родник сионизма (Посвящается Владимиру Евгеньевичу Жаботинскому)», яка була надрукована у газеті «Елисаветградские новости» за 12 серпня 1904 року.

Інший дослідник джерел ранньої публіцистики В.Жаботинського М. Ліпкін вважає, що для однієї з ранніх івритських статей В.Жаботинський використав серію «посередніх» статей безвісного автора, який писав під псевдонімом Чевонібар у провінційних «Елисаветградских новостях». Кілька статей за підписом А.Чевонібара під заголовком «Продавцы женщин» були надруковані в цій газеті у номерах за 14, 15, 16 та 27 січня і 4 лютого 1904 року. В. Жаботинський, взявши за основу і переосмисливши проблематику (проституція, безправ'я жінок) і деякі елементи композиції цих статей, створює оригінальний майстерний твір, в якому помітний майбутній чудовий публіцист.

У 1904 році варшавська щоденна газета «Спостерігач» («Гацофе»), що видавалася на івриті, запропонувала В.Жаботинському вести постійну рубрику. Продовжуючи працювати в інших виданнях під різними псевдонімами, зокрема в газеті «Елисаветградские новости», В.Жаботинський опублікував в «Гацофе» у 1904 році за підписом «Вальде-мар Жаботинский» чотири статті, причому в одній з них він висвітлив проблеми проституції, про які кілька місяців до того в «Елисаветградских новостях» писав А. Чевонібар. Згідно «Словника псевдонімів» І. Масанова, найбільш ймовірний автор, який писав під цим псевдонімом, - Адольф Харитонович Рабинович, хоча ні факт

співпраці цього автора в «Елисаветградских новостях», ні саме такий варіант написання псевдоніма (є Чівонабар і Чевінібар) у І. Масанова не відображені. Разом з тим на сторінках «Елисаветградских новостей» були інші публікації, підписані «М.Рабинович».

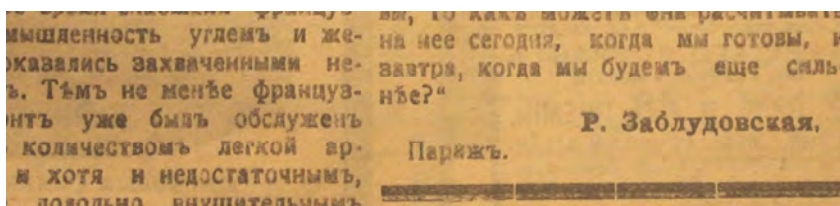
«Связь этих статей со статьей Жаботинского в «Гацце» очевидна, - вважає Л. Каціс. - Жаботинский не мог не читать материалов (любого литературного качества) на интересующую его тему, и, конечно же, он не мог пропустить статей, опубликованных в той самой газете «Елисаветградские новости», где сотрудничал и сам».

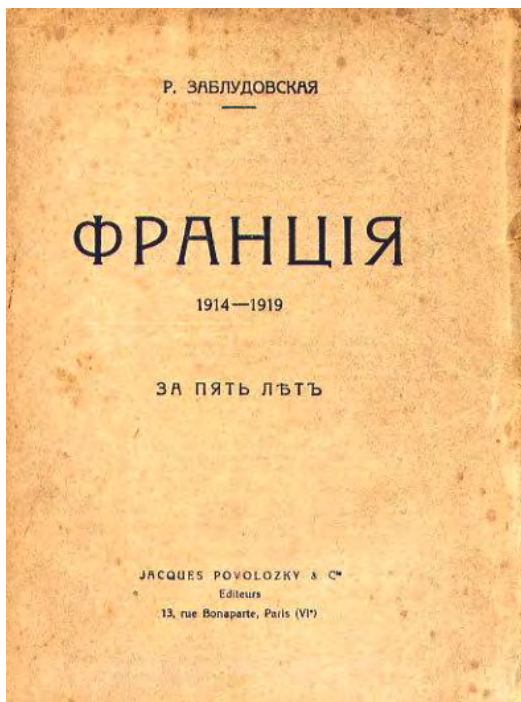
ЛИСТ ІЗ ФРАНЦІЇ

Газета «Голос юга» з повітового міста Елисаветград мала своїх кореспондентів в інших містах, і навіть країнах.

Спершу дописувачем «Голоса Юга» з Парижа був І.Разумовський. У квітні та травні 1914 року газета надрукувала три його кореспонденції. Та уже 6 липня «Голос Юга» друкує першу статтю свого кореспондента у Парижі Р.Заблудовської під назвою «Национальный праздник в Париже 1-го (14) июля».

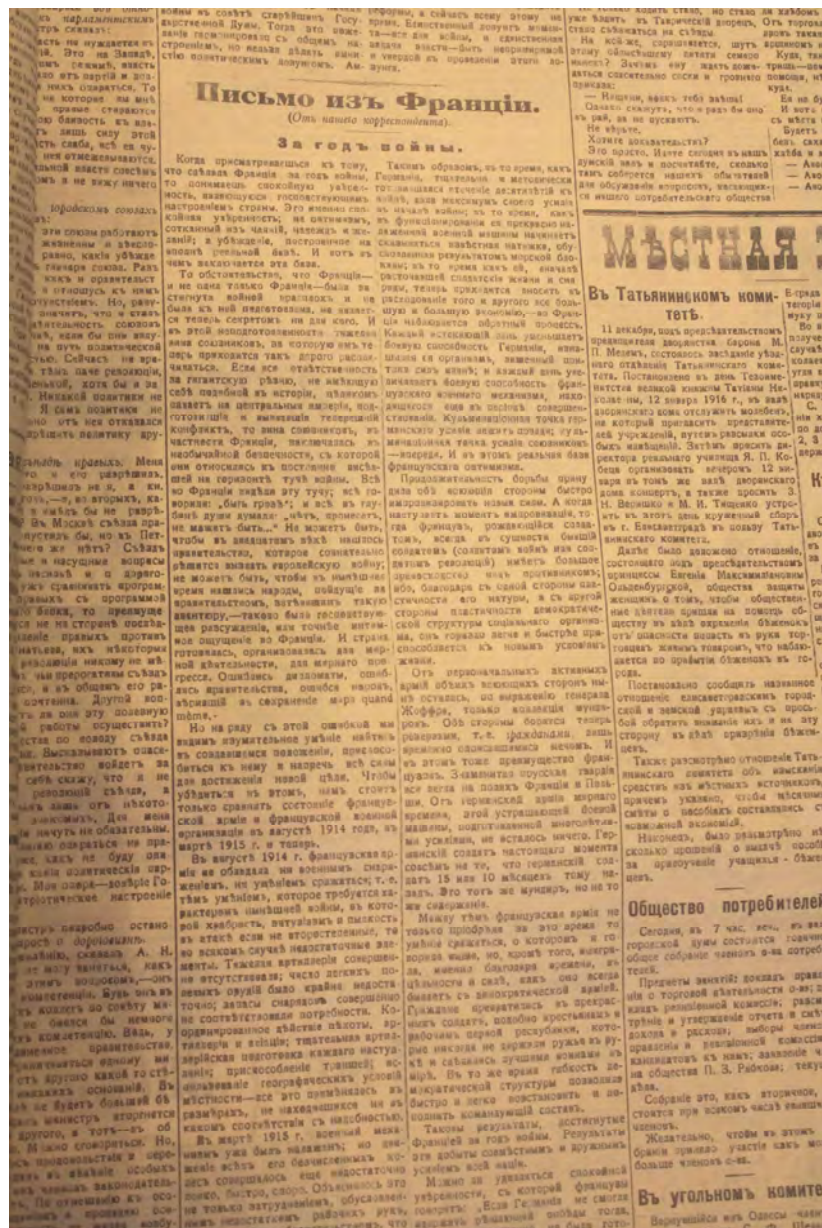
У тому ж році газета надрукувала ще вісім кореспонденцій Р.Заблудовської. У наступні роки статті за її підписом виходили кілька разів на місяць. Остання публікація «Исторические паралели» датується 29 липня 1918 року.

З книги «Писательницы России. (Материалы для библиографического словаря)», укладачем якої був Ю. Горбунов, дізнаємося наступну інформацію про Регіну Мартинівну Заблудовську: «...журналістка, літератор. Народилася у 1880 році у Мінську. У 1900-х роках

співробітничала з газетою “Одесский Листок”. З 1911-го – у Франції, проживала у Парижі. Співробітничала з багатьма французькими газетами. Була паризьким кореспондентом єлисаветградської газети «Голос Юга». Генеральний секретар Товариства російських комбатантів, які воювали у французькій армії (1916). У 1920 році випустила в Парижі книгу «Франция. 1914-1919: За пять лет».

Книга вийшла у видавництві Поволоцького обсягом 104 сторінки. У передмові авторка писала: *"Приступая к очерку, предназначенному познакомить русских читателей, оторванных в течении пяти лет от Западной Европы, с тем что происходило во Франции в эти исключительные годы. В очерке этом будут намечены вехи на пути гигантской внешней и внутренней борьбы Франции в трагический период 1914-1919 г.г. Еще менее собираюсь я ставить прогнозы относительно формы, в которую выльется социальное брожение, порожденное войной. Задача моя — отметить лишь главные элементы этого брожения. Каково будет их дальнейшее развитие — покажет будущее."*

З інших джерел дізнаємося, що батько журналістки був купцем, а молодший на рік брат Антон став доктором медичних наук, працював у Московському університеті.

Стаття Р.Заблудовської «Год борьбы», надрукована у газеті «Голос Юга» за 7 жовтня 1915 року

ПЕРШЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАННЯ В УКРАЇНІ

Засновником першого в Україні педагогічного видання «Педагогический вестник» був Михайло Завадський, директор Єлисаветградського реального училища.

Народився Михайло Ромулович 20 вересня 1848 року в сім'ї родовитих дворян в Одесі. Навчався в 2-й чоловічій гімназії, потім на історико-педагогічному факультеті Новоросійського університету. Був направлений на роботу в Єлисаветград. У липні 1871-го правління місцевого реального училища призначило викладачем російської мови, словесності та історії. З наступного року ці ж предмети викладав і в Єлисаветградській жіночій гімназії. У 1876 році, після смерті директора училища, земські збори та правління училища призначили Завадського на вакантну посаду.

Михайло Ромулович запровадив в училищі народні читання, відкрив рисувальні класи, запросивши до міста академіка портретного живопису Петра Крестоносцева. В училищі тривалий час працювала метеорологічна станція, яка давала зведення погоди по місту.

У 1881 році Михайло Завадський заснував спеціалізоване видання «Педагогический вестник». Необхідність видання в Єлисаветграді такого часопису він аргументував у передмові до першого номера, який побачив світ

10 березня: *«Останнім часом кількість провінційних шкіл збільшилася, внутрішнє життя їх почало вже укладатися в певні форми, а тим часом нам, учителям, розкиданим по різних більш-менш глухих містах, мало відомо, що кожний з нас думає, як живеться взагалі нашої школі. Ізолюваність, звуженість один від одного легко може привести нас до рутини, а від неї легко перейти до апатії, байдужого ставлення до роботи».*

Журнал виходив двічі на місяць (окрім канікулів) протягом двох років – з березня 1881 року по січень 1883 року, усього вийшло 35 номерів. На 16 сторінках часопису розглядалися загальні педагогічні питання, висвітлювалися проблеми та досягнення вітчизняних та

зарубіжних навчальних закладів, публікувалися огляди книг та журналів педагогічного змісту.

Передплатити «Педагогический вестник» можна було не лише в Єлисаветграді, а й в Одесі, Харкові та Санкт-Петербурзі за 4 рублі на рік. Михайло Завадський зробив таку помірковану вартість журналу, оскільки хотів донести інформацію про навчальний процес в училищі до батьків учнів, а деякі з них, в тому числі сільського походження, були бідними. Також редактор безкоштовно розсилав журнал по віддалених школах Єлисаветградського повіту. Редакція вісника розміщувалася у реальному училищі, друкували часопис у друкарні Гольденбергів.

№ 1 1881 годъ.

ПЕДАГОГИЧЕСКІЙ ВѢСТНИКЪ,

ИЗДАВАЕМЫЙ
въ г. Елисаветградѣ, Херсон. губ.

Подписка принимается въ Губ. канцеляріи (г. Елисаветградъ, въ казен. реальномъ училищѣ).
Цѣна въ годъ 4 руб.

10-го Марта.

Выходитъ два раза въ мѣсяцъ, кромѣ канicularнаго времени.

Статьи и корреспонденція для Журнала должны быть адресованы на имя редактора.

Отъ редакціи.

Мы предпринимаемъ въ уѣздномъ городѣ издаваніе педагогическаго журнала. За послѣднее время число провинціальныхъ школъ значительно увеличилось, внутренняя жизнь ихъ начала уже складываться въ опредѣленныя формы, а между тѣмъ, не говоря объ обществѣ, намъ, учителямъ, разбросаннымъ по разнымъ болѣе или менѣе глухимъ городкамъ, мало извѣстно; что каждый изъ насъ дѣлаетъ, какъ живетъ вообще нашей школою. Изолированность, отчужденность другъ отъ друга легко можетъ привести насъ къ рутинѣ, а отъ нея легко перейти къ апатіи, равнодушію, безразличному отношенію къ работѣ. Общество и печать, судя по отдѣльнымъ фактамъ, изрѣдка доходящимъ до ихъ свѣдѣній, смотрятъ на учителей не какъ на воспитателей подрастающаго поколѣнія, а какъ на живыхъ мертвецовъ, преслѣдующихъ или форму, или личныя свои интересы. Страхъ предъ медленной смертію, желаніе страхнуть съ своего дѣла печать безгласности, надежда найти въ общей работѣ и мысли новыя импульсы для дальнѣйшей работы и совершенствованія, желаніе выдѣлиться изъ тины, въ которую незаметно погружались и тину за собою общественное дѣло, все это, вмѣстѣ взятое, было нервно побуждательною причиною, когда мы два года тому назадъ неудачно просили о разрѣшеніи издавать «Педагогическій Вѣстникъ».

Теперь идутъ разныхъ рода предложенія объ измѣненіи, иныя постановляю школьнаго дѣла въ Россіи.

Молчать въ такое время — не слѣдуетъ. Рѣчь идетъ не о замѣнѣ лицъ, а принциповъ; поэтому и дѣйствительная, обыденная жизнь школы должна быть въ подробности пересмотрѣна не для укора и порицанія про-

шлаго, а для усненія дѣла, разчистки поля для настоящей и будущей работы.

Новыя условія въ жизни русской школы прямо намѣчаютъ и задачу нашего «Вѣстника» — содѣйствовать общему накопленію каждымъ изъ насъ опыта, усилить вопросы школьной практики. Намъ бы хотѣлось представить картину внутренней быденной, повседневной жизни школы, тѣхъ интересовъ, мыслей, чувствъ, которые тревожатъ, волнуютъ насъ, учителей.

Съ глубокой признательностью редакціей будутъ приниматься не только статьи, корреспонденціи, извѣстія, но и краткія замѣтки, описанія отдѣльныхъ случаевъ, описанія школъ и т. п. Редакція проситъ гг. преподавателей высказываться въ формѣ писемъ, замѣтокъ и о тѣхъ вопросахъ, которые будутъ затрагиваемы «Вѣстникомъ».

Позволяемъ себѣ надѣяться, что въ содѣйствіи нашему скромному дѣлу въ средѣ нашихъ товарищей — учителей провинціи — недостатка не будетъ и мало по малу въ провинціи, далекой отъ Петербурга, мы сможемъ высказываться по вопросамъ педагогическимъ.

Имѣя самостоятельности личности учителя — имѣя воспитанія въ школѣ.
Fortes creantur fortibus et bonis.

Всѣ мы, педагоги, чуть не ежедневно твердимъ ученикамъ «объ уваженіи», а чего достигаемъ? Смотришь на русскую молодежь и видишь, что у нея есть многое... но именно «уваженія» очень мало. Изъ этого, что въ громадномъ большинствѣ случаевъ мы требуемъ уважать то, чему мы сегодня поклоняемся, а завтра сами же топчемъ, надъ чѣмъ сами въ своей комнатѣ смѣемся; оттого, что всѣ школьныя отношенія запечатаны недоверіемъ. У насъ,

Випускники училища згадували Завадського як справедливого, послідовного, вимогливого до себе та інших, авторитетного в колі колег та учнів. *«Це була розумна людина і талановитий педагог, якого шанували викладачі й любили реалісти. Завадський умів залучити до занять усіх учнів. Він прищеплював їм любов до літератури, а головне — виховував їхні душі»* - писала Марина Тарковська, донька уродження Єлисаветграда поета Арсенія Тарковського.

Михайло Завадський ще в другій половині XIX ст. пропагував ті педагогічні ідеї, які значно пізніше впровадили видатні педагоги Антон Макаренко та Василь Сухомлинський. Думки М. Завадського були авторитетними та визнавалися тогочасними педагогами, з якими він активно листувався (серед яких був Л. Толстой). Михайло Ромулович сповідував педагогічні ідеї М. Добролюбова, К. Ушинського, М. Корфа, М. Чернишевського, близькими для нього були ідеї Т. Шевченка, нерідко висвітлював їх на сторінках «Педагогического вестника». В часи дії Емського указу М. Завадський порушував питання української мови: *«Як тільки завідування школами перейде до рук громадськості, – писав Завадський, – питання про малоросійську мову отримає правильне і нормативне вирішення»*.

Завдяки праці видавця, колективу редакції та єлисаветградських педагогів «Педагогический вестник» став високопрофесійним виданням, яке випереджало свій час, стало активним виразником педагогічної думки та посіло помітне місце в лавах прогресивної журналістики того часу. На сторінках часопису публікувалися кращі педагоги та громадські діячі України та Росії, зокрема І. Боровський, В. Ястребов, О. Гроссет, Г. Близнін, О. Мануйлов, М. Демков та ін.

Директор не мирився із недоліками системи та недолугою політикою міністерства освіти, відкрито критикував погляди міністра Д. Толстого щодо реальної освіти, виступав проти політизації школи. Як наслідок, у 1883 році йому заборонили видавати журнал, аргументуючи, що часопис сповідував погляди, що не співпадають із міністерськими, і покарали, перевівши на посаду директора жіночої гімназії у Ставрополі.

ОПОВІДАННЯ, НАПИСАНЕ У МАР'ІВЦІ

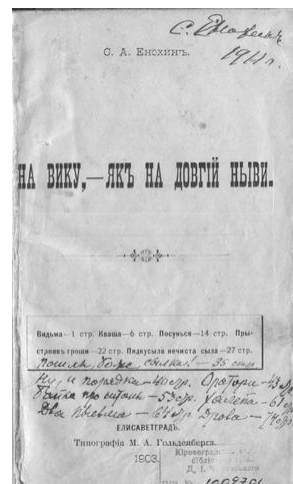
У 1903 році в єлисаветградській друкарні М. Гольденберга вийшла книжка оповідань «На віку, - як на довгій ниві», автором якої був С. Єнохін. Примірник цієї книжки з колекції О.Ільїна зберігається в обласній бібліотеці ім.Чижевського. Уверху титульної сторінки (на знімку) автограф С.Єнохіна, датований 1911 роком. У нижній частині наклеєний папірець, на якому друкарським шрифтом набрані назви п'яти оповідань книжки: «Відьма», «Кваша», «Посунься», «Пристроїв гроші» та «Підкусила нечиста сила». Далі дописані назви ще одного оповідання, вміщеного у цьому примірнику - «Пошли, Боже, силки!», та шести оповідань із незрозумілою нумерацією: «Ну, і порядки», «Оратори», «Байка про штани», «Халепа», «Два письма» та «Дрова».

Перше, що приходить на думку, - колекціонеру О.Ільїну дістався примірник книжки, у якому була лише його перша половина. Проте таке твердження немає підстав, оскільки в одній з бібліотек міста Одеса зберігається ця ж книжка С.Єнохіна, у якій також 31 сторінка.

Відома ще одна збірка оповідань С. Єнохіна. Вийшла вона у 1911 році у київській друкарні А.І. Гросмана під назвою «В деревне», мала 163 сторінки. Це були «очерки и рассказы», як їх назвав автор: «Устроились», «Ведьма» (єдине оповідання з попередньої книжки – прим. авт.), «В степи», «Незнакомый знакомец», «Деревенские миражи», «Деревенский интеллигент», «Поневоле», «Загадка жизни», «Воздушный полет», «Горькая доля», «Один из многих», «Карьера», «За призраком», «Всем сестрам по серьгам» та «Не бываешь бы счастьем, да несчастье помогло».

Про автора цих книжок мало біографічних даних. В «Критико-биографическом словаре русских писателей и ученых» С. Венгерова знаходимо, що С.Єнохін - белетрист, перекладач та журналіст, народився 27 червня 1855 року у селі Лазурці Канівського повіту у сім'ї дворянина. Не виключено, що батьком був генерал-майор Олексій Васильович Єнохін.

Під двома оповіданнями першої книги – «Відьма» та «Посунься», автор поставив місце та дату їх написання: село Мар'ївка, 12 березня та 24 травня 1902 року відповідно. Землями у селі з такою назвою володіла якась Єнохіна, не виключено, що дружина Сергія

Олексійовича, і знаходилося це село у Новоархангельській волості (нині Новоархангельський район, між селами Скалева та Кальниболот). Станом на 1896 рік у Мар'ївці проживало 103 особи, і знаходилося село за 12 верств від земської поштової станції.

Очевидно, письменник заліз у борги, бо 30 квітня 1904 року у газеті «Елисаветградські новини» з'явилося оголошення: *«Сим заявляю, что долги своего мужа Сергея Алексеевича Енохина я платить не буду».*

У списку дворян Єлисаветграда, які станом на 1916 рік володіли нерухомістю у місті, знаходимо Єнохіну Ольгу Стефанівну, дружину дворянина, яка мала будинок вартістю 383 рублі на розі Петрівської та Архангельської вулиць. Судячи з вартості будинку, він був одноповерховий і невеликий. З щорічного додатка до газети «Голос Юга» за 1913 рік дізнаємося, що у цьому будинку квартирували три працівники міської управи. Та чи була власниця будинку дружиною, чи просто родичкою С.Єнохіна, – невідомо.

Прізвище Сергія Олексійовича Єнохіна зустрічаємо і у кількох елисаветградських газетах. Так у січні 1908 року газета «Голос Юга» розповідала про судові слухання справи по звинуваченню власника друкарні М.Гольденберга редактором «Елисаветградских новостей» В. Лапідусом у наклепі. С. Єнохін був серед свідків М.Гольденберга. За його словами, він надрукував кілька статей в «Елисаветградских новостях», але потім відмовився від співпраці з В.Лапідусом, оскільки йому не заплатили гонорар. Також він зазначив, що пані Файнерман (дружина І.Тенеромо) у приватній бесіді говорила йому, що з її чоловіком розраховуються в редакції неточно.

У перших трьох номерах «Известий Елисаветградского общества сельского хозяйства» за 1905 рік на 12 сторінках був надрукований додаток – праця С. Єнохіна «Описание Смелянского имения гр. Бобринских».

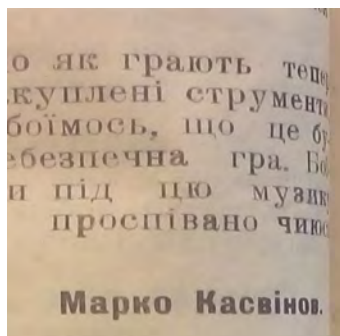
З 14 по 17 лютого 1915 року в Єлисаветграді вийшло три номери газети «Военная копейка», редактором якої був С.Єнохін.

Займався С.Єнохін і громадською діяльністю. Так у газеті «Голос Юга» за 1 серпня 1909 року надрукований лист: *«В виду носящихся по городу ложных слухов, что евреи не могут быть членами общества покровительства животных, правление просит вас не отказать напечатать, что не могут быть членами только учащиеся и занимающиеся извозным промыслом, все же остальные лица, без различия национальности и вероисповедания, могут состоять его членами. Председатель В.Сомервель. Секретарь С.Енохин».*

ДВАДЦЯТЬ ТРИ СХОДИНКИ УНИЗ

У підшивках місцевих газет, які зберігаються у Держархіві Кіровоградської області, часто зустрічаються відомі та невідомі широкому загалу прізвища та псевдоніми письменників і поетів. Гортаючи зінов'євську газету «Червоний шлях» за 1927 рік, звернув увагу на автора кількох публікацій Марка Касвінова. Зокрема, у номері за 8 травня 1927 року надруковано дві замітки під рубрикою «Остюки» (на знімку).

В одній піддається критиці робота Лозоватського кооперативу Єлисаветградківського району, в якому «шість днів відпочивають, а день працюють». А в іншій автор висміює працівників Ширококороздільської економії цукрокомбінату. Ця економія відрядила двох працівників, щоб ті придбали грамофону за 120 карбованців, балалайку за 8 карбованців 50 копійок та мандоліну за 12 карбованців. А щоб привезти в економію цей товар за 140 карбованців, двоє відряджених витратили на дорогу 60 карбованців.

Прізвище цього автора «Червоного шляху» викликало асоціацію із знаковим твором 80-х років минулого століття книгою «Двадцять три сходінки униз», автором якої був нікому невідомий тоді історик М. Касвінов. Для радянського читача ця книга, а згодом і роман популярного на той час письменника В. Пікуля «Біля останньої межі» та кінофільм відомого режисера Е. Климова «Агонія», стали відкриттям теми долі Романових.

Народився Марк Костянтинович Касвінов в Єлисаветграді у 1910 році. Так в усякому разі він написав в автобіографії. Про його сім'ю та родичів нічого не відомо.

Поки що не вдалося знайти запис у книзі реєстрації народжених Єлисаветградської синагоги про народження Марка Касвінова. Разом з тим там є запис, що 24 жовтня

1911 року у місті народився Мордохей Касвінов, батьками якого були Нусім та Лея. А 13 жовтня 1910 року народилася та 23 листопада зареєстрована дівчинка Тауба (батько - новомиргородський міщанин Шмоль Абрамович Касвінов, мати – Рося). Є й запис за 1924 рік про народження Вільяма Костянтиновича Касвінова. Не виключено, що усі вони були родичами нашого письменника.

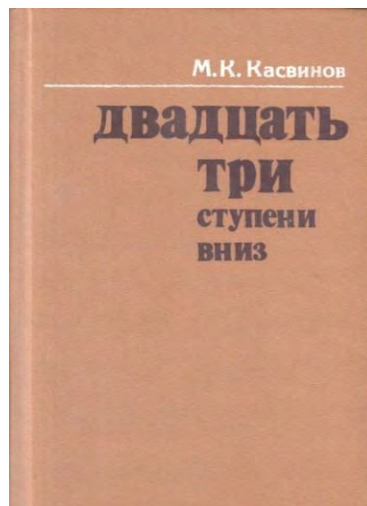
У біографічній довідці Марк Касвінов також написав, що він закінчив історичний факультет Зінов'євського педінституту. Володів англійською, французькою, німецькою та датською мовами.

З 1933-го працював кореспондентом, а потім завідувачем зовнішньополітичним відділом «Учительської газети». Друкувався в центральних газетах, готував матеріали для радіо. У 1941-45 роках - на фронті. У 1945-47 роках служив в Німеччині та Австрії, у Відні редагував газету радянських окупаційних військ «Остеррайхіше цайтунг». З 1947 року працював на радіо у відділі мовлення на німецькомовні країни.

У 1965-му під псевдонімом «М. Константинов» у західнонімецькій пресі була надрукована стаття «Die Erschiessung der Zarenfamilie» («Розстріл царської сім'ї») - перша з циклу статей, які друкувалися потім в журналах ФРН. Судячи з посилань у цих публікаціях, автору були доступні польські, чехословацькі, австрійські та швейцарські архіви, а також закриті партійні та особисті архіви і книги, відсутні навіть у спецхранах бібліотек. Касвінов зустрічався з багатьма учасниками подій, читав ряд закритих документів та неопублікованих рукописів істориків і очевидців.

У 1968-му за дорученням ідеологічного відділу ЦК КПРС, в структурі якого був сформований комплекс документів, М.Касвінов почав готувати книгу. Будучи виїзною і добре перевіреною людиною, він мав високу ступінь допуску до секретних документів. Виїжджав у службових справах в Угорщину та Бельгію.

У результаті контрпропагандистської акції радянського комуністичного агітпропу і спецслужб в ленінградському журналі «Звезда» в 1972-1973 роках з'явилися публікації Марка Касвінова, які

*Видавнича обкладинка
першого видання книги.
1978 рік*

викликали в умовах, коли говорити відкрито про царевбивство нікому не дозволялося, певний інтерес.

Любитель символіки М.Касвінов назвав свій твір "Двадцять три сходинки униз", порахувавши кількість сходинок, що вели до підвалу Іпатіївського будинку, і зіставивши їх з такою ж кількістю років царювання Миколи-Другого.

У 1978 році, після смерті М.Касвінова, вийшла його книга, яку готувала до друку вдова А.К. Резанова. До речі, журнальний варіант за змістом був набагато ширшим книжкового. «Двадцять три сходинки униз» вийшли масовим тиражем у Москві у 1978, 1979 і 1982 роках, а в 1981 році і в Болгарії. Наступні видання з'явилися вже в період перебудови. Це були перевидання і переклади.

А друге видання побачило світ у 1988-му році, наступного року його повторили. Далі стався «залповий викид»: Кишинів - 1988, Кемерово, Алма-Ата та Фрунзе - 1989, Ташкент - 1990. Нарешті, в 1990-му у Москві вийшло третє, виправлене і доповнене, видання. Загальний тираж книги склав майже мільйон примірників. Безсумнівно, що це був результат нерядової ідеологічної операції.

Ким був насправді Марк Касвінов, можна лише здогадуватися. Припускаємо, що співробітником спецслужб.

Не дивно, що інформації про нього обмаль. Відома лише одна його фотографія. Під час роботи над своєю книгою М.Касвінов звертався до Василя Віталійовича Шульгина (1878-1976) - легендарної свого часу фігури, політичного та громадського діяча, публіциста. Він був депутатом Другої, Третьої та Четвертої Державних дум, під час Лютневої революції прийняв зречення з рук Миколи II. Один із організаторів та ідеологів Білого руху.

На одній з фотографій, зроблених у 1961 році в Сухумі, Василь Віталійович і Марія Дмитрівна Шульгини з невідомим чоловіком. Хто він, проясняє дарчий напис на звороті знімка: «Марку Костянтиновичу Касвінову. В. Шульгин. 1974». Тож можна припустити, що на цій фотографії разом з подружжям Шульгиних саме Марк Костянтинович Касвінов.

До речі, в Єлисаветграді наприкінці XIX ст. проживала родина Якова Миколайовича Шульгина, двоюрідного брата Василя Віталійовича. Яків Шульгин працював контролером Єлисаветградського відділення Державного банку. Його син Володимир – учасник бою під Крутами, а інший син Олександр – перший міністр закордонних справ в уряді Української Народної Республіки. На їхню честь 16 грудня 2014 року у місті названо вулиця Миргородську-Калініна - вулиця Сім'ї Шульгиних.

П'ЕСУ «ТАК ЗАГИНУВ ГУСКА» МИКОЛА КУЛІШ ПИСАВ У ТЕАТРАЛЬНОМУ ПРОВУЛКУ

Серед редакторів газет, які виходили у Єлисаветграді-Зінов'євську-Кірово-Кіровограді-Кропивницькому, було кілька відомих українському читачу письменників та поетів. Один з них Микола Куліш (20 грудня 1892, Чаплинка - 3 листопада 1937, Сандармох) український драматург, представник Розстріляного Відродження. Першим дослідником перебування Миколи Гуровича у Зінов'євську був письменник Леонід Куценко. Свої статті про Миколу Куліша він друкував у журналах «Поріг» і «Слово і час» у 1992 році, та у книзі «Благословенні ви, сліди...», яка вийшла у 1995 році.

Микола Куліш редагував зінов'євську газету «Червоний шлях» з 1 травня по 27 серпня 1925 року, з деякими проміжками на відпустку та поїздку до Харкова. Ще у березні він дізнався, що у зв'язку з ліквідацією губерній його можуть відправити або ж у Голту (Первомайськ) на посаду інспектора округової політосвіти, або ж редактором газети в Зінов'євськ. 18 квітня газета «Червоний шлях» надрукувала замітку за підписом «Куліш». Не виключено, що вона належала Миколі Гуровичу. А до міста він прибув 27 квітня. Удень приїзду відвідав місцевий театр, де переглянув власну п'єсу «97».

На знайомство з колективом редакції та інші організаційні формальності у Куліша пішло чотири дні. А уже 1 травня він підписав до друку свій перший номер «Червоного шляху». З 7 червня по 19 липня газету підписував заступник редактора Магрі (псевдонім Івана Мартиновича Архипова), коли Куліш був у відпустці. Він же підписав газету і за 28 серпня, коли Микола Гурович поїхав до Харкова.

До Миколи Куліша, з 25 лютого 1924 року, редактором був М.Ятаков. Газета на той час переживала складний період, за півріччя тираж скоротився удвічі і складав 3600 примірників. Як пише Леонід Куценко, Микола Гурович за короткий час перебування на посаді редактора газети відчутно перебудував роботу її колективу, наблизив газету до читача, організував активну співпрацю з сількорами та впровадив нові рубрики.

У листах до письменника Івана Дніпровського Микола Куліш ділиться своїми враженнями від перебування у Зінов'євську. Так у листі від 5 травня 1925 року він пише, що вже починає «сочиняти передові». У статті «Наша газета надалі», яка вийшла у номері за 27 травня за підписом-криптонімом «М.К.», редактор викликає читачів на відверту розмову: якою має бути газета, на які теми можна писати, *«щоб вона до вподоби була робітникам та селянам»*.

10 травня вийшов 1000-й номер газети. (Перший номер датується 1 січня 1922 року). Уся перша сторінка видання була присвячена цій події - вітання та кілька фотографій. На одному знімку працівники друкарні, на іншому – редакція та контора газети.

Микола Куліш підписував у газеті свої фейлетони під псевдонімом Максим Будяк. Сюжети цих фейлетонів потім знайшли своє відображення у п'єсах драматурга. А практика фейлетоніста стала поштовхом до написання п'єси «Так загинув Гуска». У червні, повернувшись з відпустки з Одеси, де проживала на той час сім'я, Куліш пише у черговому листі до І.Дніпровського: «Вчора вночі приїхав у Зінов'євське... Сьогодні тільки що скінчив комедію «Так загинув Гуска» (фінал)...»

11 серпня газета надрукувала редакційну статтю про реорганізацію видання. У ній йшла мова про те, що «мішана робітничо-селянська газета не виправдовує своєї головної ролі», «не може задовольнити ні робітників, ні селян». Тож робітників повинні обслуговувати центральні робітничі газети, що виходять у Харкові.

У другій половині серпня, готуючись до від'їзду у Харків, куди М.Куліша відкликав ЦК партії, письменник майже не виступав на сторінках газети.

Окрім комедії «Так загинув Гуска», у Зінов'євську Микола Куліш почав працювати і над п'єсою «Зона». Поглиблене вивчення провінційного життя відгукнулося й у творах Куліша, написаних у Харкові. Зокрема події комедії «Хулій Хурина» розгортаються у провінційному місті, в якому вгадується сучасний Кулішеві Зінов'євськ.

Наприкінці серпня 1925-го Куліш переїжджає із Зінов'євська до Харкова, де знайомиться із такими визначними діячами української літератури як Микола Хвильовий, Лесь Курбас, Остап Вишня, Володимир Сосюра, Юрій Яновський, Павло Тичина, Іван Дніпровський, Григорій Епик та іншими. У цей період входить до літературної організації «ВАПЛІТЕ». Веде багаторічну плідну співпрацю з трупю театру «Березіль» та його режисером Лесем Курбасом. З середини 1920-х поступово стає однією з центральних постатей українського літературного, громадського і мистецького життя, а також центральною постаттю тодішньої

української драматургії. У листопаді 1926-го обраний президентом «ВАПЛІТЕ» і до січня 1928-го обіймав цю посаду. У 1926-1928 роках входив до складу редакційної колегії журналу «Червоний Шлях», друкувався в альманасі «Літературний ярмарок», пише статтю «Критика чи прокурорський допит», де захищає право митця на самобутність та внутрішню незалежність.

Проте з початком 1930-х у житті Миколи Куліша настають трагічні сторінки: більшість його творів, що доти були досить популярними, зазнають великої політичної та естетичної критики. За

допомогою пробільшовицьких літературних критиків та літературознавців його творчість стає однією із негативних тенденцій у тогочасній українській літературі. Публіка та вищі ешелони влади категорично не сприйняли драму «Маклена Граса».

Після того як Микола Куліш на недовгий час покидає Харків і мандрує Херсонщиною, бачачи голодомор 1933-го, він починає розчаровуватися у революційних ідеях. У цей час проти нього спрямовується ідеологічна кампанія, у ході якої затверджується, що п'єси «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Патетична соната» ають за основу ворожі комуністичному режиму погляди.

На 1-му Всесоюзному з'їзді радянських письменників, що відбувся 17 серпня - 1 вересня 1934-го, Миколу Куліша оголосили буржуазно-націоналістичним драматургом. 19 серпня на ранковому засіданні І. Кулик у своїй доповіді про напрямки розвитку української літератури охарактеризував Куліша як митця, що є представником «виявів націоналізму» в драматургії, та як художника, «більшість п'єс якого є відверто націоналістичними і ворожими нам» і зазначив, що на них базувалася робота театру «Березіль», коли ним керував Лесь Курбас.

У грудні 1934-го Куліша заарештували за звинуваченням у приналежності до націоналістичної терористичної організації і зв'язках з ОУН. Під час судового процесу у «Справі боротьбистів» в березні 1935-го виїзна Військова колегія Верховного суду засудила Миколу Гуровича до 10 років Соловецьких таборів. 3 листопада 1937-го, за постановою особливої трійки НКВС, Микола Куліш розстріляний в урочищі Сандармох, Карелія.

Микола Куліш займався літературною діяльністю майже все своє життя — 30 років із 45. З 1923 по 1934 рік створив до 15 п'єс. Проте тексти першого («На рыбной ловле») та останнього («Такі») твору були вилучені у письменника під час арешту, і тому вважаються втраченими.

Леонід Куценко знайшов будинок у Театральному провулку (нині вулиця Нейгауза), де Куліш винаймав кімнату у 1925 році. У листі до О.Корнєєвої-Маслової М.Куліш писав: «Два дні шукав хоч яку-небудь кімнатину. Накінець, дякуючи протекції одного із співробітників газети, знайшов. У брудному і вузькому Театральному провулку знайшов я таку Бертю Ісааківну...

Кімната подібна до квадратної труни з одним віконцем, навіть без квартирки». Берта Ісааківна жила у будинку №13. У ньому Куліш написав комедію «Так загинув Гуска», працював над «Непівським

людом» та «Комуною в степах». До речі, ту ж кімнатку у 60-ті роки знімав письменник Сергій Колесников.

У місті Кропивницькому збереглися будинок по вулиці Нейгауза, навпроти нинішнього приміщення природничого факультету педуніверситету, де у травні-серпні 1925 року проживав Микола Куліш, та будинок №60 по вулиці Карпи, у якому на той час була контора редакції газети «Червоний шлях». Леонід Куценко ще 23 роки тому висловив пропозицію встановити меморіальну дошку М.Кулішу. Поки що на неї не знайшлося коштів...

КОБЗАР НА МОТОЦИКЛІ

Письменника Леоніда Кіндратовича Малошийченка (літературний псевдонім Чернов, Чернов-Малошийченко) у 20-ті - на початку 30-х років минулого століття знали від Харкова до Одеси, від Владивостока до Петербурга. Йому належать написана російською мовою збірка лірики «Профсоюз сумасшедших» (1924), україномовні поезії «Самольот на селі» (1925), книги подорожних нарисів «125 день під тропіками» (1928), оповідань «Сонце під веслами» (1929), «Чудаки прикрашають світ» (1929), гуморесок «Подарунок молодим кінематографістам» (1930), нарисів та оповідань «Станція Знам'янка» (1930), «Людина з іншої планети» (1931), повість «Пригоди професора Вокса на острові Ціпанго» (1931), поема «Фронт» (1931).

Леонід Малошийченко,
1927 рік

Талановитий поет за естривале життя спробував себе в різних напрямках і течіях тодішньої літератури (імажинізм, футуризм, авангардизм), а також професіях: актор і театральний менеджер, кінооператор, учитель, мандрівник, радіожурналіст.

В автобіографії Л.Малошийченко написав, що «народився року 1899, 3 січня (ст. ст.) в маленькому місті Олександрія — серед південних степів». В Олександрійській гімназії до Л.Малошийченка приходить і "перший літературний успіх", пов'язаний із виданням ілюстрованого сатиричного тижневика "Рогатка". Щоправда, саме через нього він змушений був залишити гімназію - і навіть утекти з дому.

Навчання продовжив у Кишиневі, де й здобув "атестат зрілості" 1917 року: "Тут, у Кишиньові, побачила світло рамки моя перша п'єска, яку я сам поставив і в якій сам грав головну роль».

«У травні 17 року в «Известиях» Олександрійського Земства я побачив надрукований перший «твір»: була це теляча стаття «Свято

волі» - про сонце, весну й революцію. Старенький редактор придумав мені псевдонім: «Леонід Чернов», - з того часу й причепилося до мене це прісне прізвище».

У 1919-му починає видавати в Олександрії гумористичний тижневик "Рубікон", однак через брак паперу журнал швидко припинив існування, й Л.Малошийченко стає актором мандрівного театру та творить "міжпланетні" футуристичні поеми".

А згодом працює в українській філії Російського телеграфного агентства. З 1920-го у складі Олександрійського театру Терентія Юри "Сурма" гастролує містами й селами України, пише агітаційні п'єси. Але найбільш плідною для письменника виявилася подальша - з весни 1921 року - праця в театрі ім. І.Франка, який очолював відомий український режисер Гнат Юра. Саме тут з'являються п'єси "Закон вовків" ("Бог Авраама") й "Вертеп" ("Цар Максиміліян"), переклади з Мольєра, а також так ніколи й не друковані поеми "П'яте Євангеліє", "Людина в цвіті" та "Наталя Кавренко".

Обкладинка книги віршів
Леоніда Чернова «Профсоюз
сумасшедших», 1923 рік

«На весні [19]22-го року мені здалося, що час уже почати утворення власного театру, і ми разом з Горським, Я. Возіяном, М. Гаєвським, Ю. Філянським склали українське мистецьке об'єднання "Махудрам" ("Майстерня художньої драми", згодом — "Зелена зоря"). Після річної героїчної боротьби з голодом та злиднями, наприкінці [19]22-го року в Кременчуці ми не витримали і постановили ліквідувати наш театр».

Крах театру Л.Малошийченко називає найчорнішими хвилинами свого життя: «Я, щоб урятувати себе, кинувся у вир головокрутних пригод у Сибіру та на Далекому Сході. У Владивостоці більше року працював у газеті, в журналі, в кіно, бушував, епатував буржуа, гуркотів, влаштовував літвечори, один раз був навіть секретарем

Хінського Консулату і ходив у візитці та в лякерках.

В цей час я відійшов від української літератури, пристав до лівого крила російських імажиністів і видав книгу поезій “Профсоюз сумасшедших”».

Улітку 1924-го, продавши у Владивостоці мотоцикла, за виручені кошти Л.Малошийченко вирушив у морську подорож до Індії. Під час подорожі *«написав найбільшу свою поему “Борьба за радость”»,* уривки з якої згодом були надруковані в Одесі в журналі футуристів «Юголеф».

Далі життєвий шлях проліг до Ленінграда, де увійшов до групи російських імажиністів. Проте життя на берегах Неви виявилось недовгим. Захворів на туберкульоз, яким заразився десь у джунглях Бенгалії, і з коханою жінкою повернувся до Олександрії: *«Більше року пролежав виснажений на ліжкові в Олександрії, втерючи зв'язки з друзями, з літературою, загубивши здібність об'єктивного відношення до людей та життя».* Батьківський будинок в Олександрії стояв на двох вулицях (Пролетарській і Примакова). Батько, Кіндрат Малошийченко, не тільки працював землевпорядником, проектував будинки, а був ще й викладачем та автором підручника. Саме тут, у батьківському будинку, Л.Малошийченко написав свої найяскравіші твори.

Восени 1926-го письменник приїхав до Харкова, що тоді був українською столицею, але прогресуюча хвороба не дала йому можливості працювати, *«і друзі на півроку замкнули мене до Харківського Тубінституту».*

Весною наступного року, після виходу з лікарні, Л.Малошийченко зблизився з українськими діячами культури та мистецтва і тут відбулася трансгресія — він відчув себе українським письменником. В автобіографії митець називає твори, написані у 1927–1928 роках, зокрема *«Оповідання про маленьку людину»*, книга *«125 день»*, поеми *«Любов сьогодні»*, *«Коні в степах»*. У цей же час *«підготував до друку книгу оповідань “Сонце під веслами”, збірку поезій».* Також він повідомив, що працює над повістю *«Наркомова дружина».*

Л. Малошийченко з гордістю згадував, що був одним із піонерів українського радіомовлення: *«Мені випало на долю робити перші в історії спроби творення оригінального українського специфічного радіо-фейлетону і радіо-фільму».*

Помер Л.Малошийченко 23 січня 1933 року. Над могилою письменника Максим Рильський сказав: *«Чернов умер, нехай живуть Чернови!».*

Обкладинка книги «Сонце під веслами», 1929 рік

Рання смерть запобігла арештові талановитого письменника. Остання його книга поезій „На розі бур” (1933) вийшла у світ уже по смерті автора, хоча мала вийти під назвою "Кобзар на мотоциклі". І одразу книга була сконфіскована та знищена цензурою, зберігся лише один примірник. У 1934-му письменника звинуватили у націоналізмі, а його твори заборонили.

«НЕМЕДЛЕННО НАПЕЧАТАТЬ»

«З цієї зеленої гори видно все –

Он у кучерявих акаціях потонув Єлисавет, повистромлював високі димарі заводів; Солодка Балка під Єлисаветом розсипалась низенькими землянками, що повктувалися в куші дерев.

Ліворуч – височезний кам'яний Балашівський міст, що по ньому йде потяг, а праворуч – у глинищі – цегельні заводи, землянки знов, - Озьорна Балка.

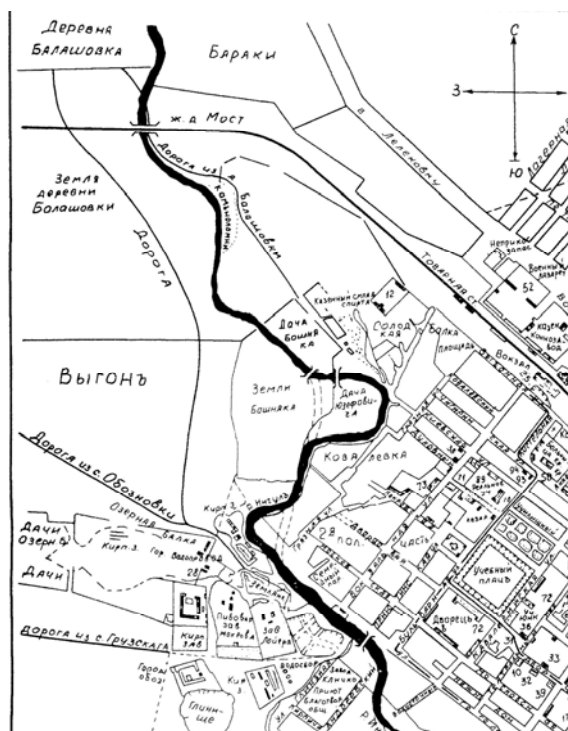
З оцеї зеленої гори видно все...

А зараз оце все тільки мріється – навколо впала темно-синя тінь – ніч.

Видно одну річку, що внизу гори тече з-під Балашівського мосту до Єлисавету й виблискує вогнями, які падали в ню од станції.

Тече собі Інгул».

Так Петро Голота розпочав свою повість «Маруся Башличка». Вона, як і більшість творів письменника, автобіографічна, і пов'язана з його рідною Балашівкою, на той час сільцем на околиці Єлисаветграда, яке нині є частиною міста Кропивницький.

*Частина плану міста
Єлисаветграда за 1913 рік,
яку описав Петро Голота у
повісті «Маруся Башиличка»*

Твори цього самобутнього талановитого поета-лірика, представника романтичної молоді 20-30-х років XX ст., оригінального художника до останнього часу не друкувалися. З ним не знайомі навіть старші покоління любителів художнього слова. Адже останній раз збірка його віршів, повістей і оповідань "Дні юності" та роман "Сходило сонце" вийшли у світ у 1930 році.

Між тим Петро Голота належав до когорти перших українських поетів, які прийшли у літературу після революції і були її співцями. У подальшому більшості з них довелося сповна випити гірку чашу тієї жорстокої дійсності, яку вони оспівували, і в яку свято вірили.

Петро Голота - це один із псевдонімів Петра Івановича Мельника. Друкувався він й під псевдонімами - Петро Балахівський, П. Балаш та Маруся Башличка.

Народився Петро Мельник 12 липня 1902 року у бідній селянській сім'ї. Читати та писати навчився самотужки, випасаючи днями череду. Екстерном склав іспити за курс навчання у Єлисаветградській чоловічій гімназії. Ще під час визвольних змагань у рідному Єлисаветграді вступив до комсомолу, організовував комсомольські осередки у провінції. У 1918-му почав друкуватися у місцевих виданнях під псевдонімом Петро Голота і незабаром уславився на весь Єлисаветград: *«Коли яка редакція одмовляється друкувати, повітком комсомолу пише на віршеві резолюцію: «Немедленно напечатать. Стихотворение насквозь пропитано революционным духом. Ненапечатание свидетельствует о вашем уклоне от своих обязанностей»»*.

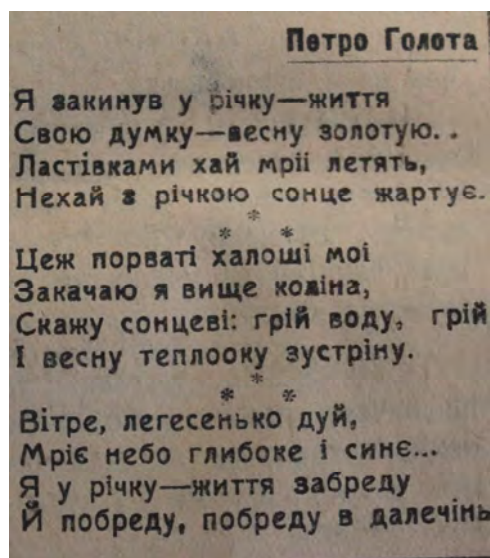
1921-го видавництво Єлисаветградського повіткому КПУ, друга радянська друкарня, поширило «Тернистий шлях до волі і освіти» Петра Голоти. У ній автор проявив себе як поет-трибун. То були ліричні рядки автобіографії юного поета.

Книжка послужила своєрідною перепусткою автору до поїздки у Москву, де він відвідував літературний семінар російського поета Валерія Брюсова. Як поет, Брюсов належав до кола символістів, тому елементи символізму у творчості Петра Голоти можна віднести саме на рахунок впливу Брюсова.

Закінчивши навчання у Москві, він повертається в Україну, влаштовується працювати у редакції однієї з харківських газет. А коли виникла Спілка українських радянських селянських письменників "Плуг" (1922), одним з перших вступив до неї. Це були, за визначенням Івана Сенченка, трохи незграбні, але щиро прекрасні, юні, повні енергії та радісних сподівань молоді люди, що сміливо взялися до творення літератури нової доби.

Результатом творчої роботи стала збірка поезій "Степи - заводів" (1925). У тому ж році видав збірку нарисів "В дорозі змагань". А вже наступного року переходить до нової літературної організації "Молодняк". Одна за одною упродовж трьох років виходять збірка поезій Петра Голоти "Пісні під гармонію", книга поем "Будні", дві збірки повістей і оповідань. Також він писав казки для дітей, а ліричні вірші поета перекладав на музику композитор Павло Сениця. Крім всього цього, займався малюванням, ілюстрував свої твори, оформляв декорацію для театрів. Як зазначав Петро Панч, уявити собі творчий процес тих років у "Молодняку" без Петра Голоти неможливо.

У 1926 році в зінов'євській газеті «Червоний шлях» було надруковано два вірші Петра Голоти – у номерах за 18 лютого та 14 березня (фотокопія вірша).

Як міщанські та бульварні критика розцінила повісті «Бруд» і «Розвага». Їх вважали за змістом нікому не потрібними, адже автор замість робітників і селян описував життя міщанської родини Галанів та пригоди у місті сільського парубка Толька-Анатолія, розпусника та спокусника. Петро Голота супроводив «Розвагу» рядками із

Сергія Єсеніна, якого вже тоді вважали втіленням міщанських смаків: «Слишком многое телу надо». Та ще й наділив правильну комсомолку у романі розкішними грудьми. Автор так захопився її пишним бюстом, що критик назвав це бридким смакуванням, а романи Голоти — вульгарною халтурою.

Комсомольські письменники мали з Голотою безліч проблем. У газеті «Комсомолец України» регулярно з'являлися повідомлення про його пристрасть до алкоголю, він двічі сидів у тюрмі за п'янство, у

родині були нелади. А тут іще любовні романи з «густопсовим», як любили казати рецензенти, міщанством.

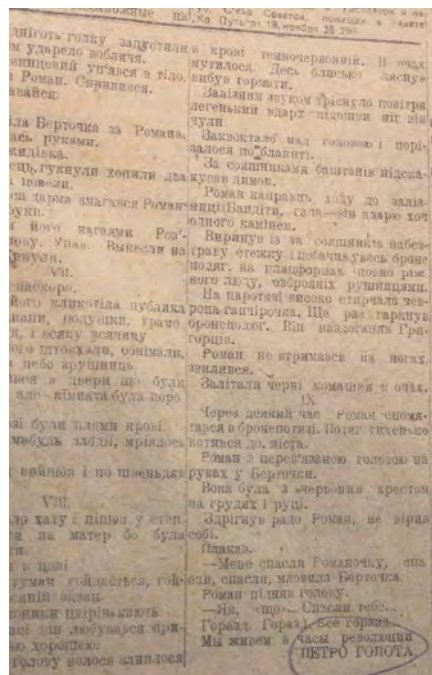
Розгляд літературної творчості Петра Голоти та критичних відгуків на неї дозволяє з'ясувати причини відходу митця від літератури на початку 1930-х. Його поезія і проза - це поєднання реалізму, символізму і стилізації фольклору. Літературна критика 1920-х, сприймаючи лише актуальність тематики творчості Петра Голоти та елементи реалізму у ній, поставилася вороже до його прози: оповідання «Аль-Кегаль» і роману «Сходило сонце». Убивча рецензія на роман «Сходило сонце», яка відповідала загальним тенденціям посилення тиску на митців з боку ревносних adeptів Радянської влади, спричинила відхід Голоти від літератури. В умовах загальної тенденції переслідування письменників, які не обмежувалися суто реалістичним методом творчості, на початку 1930-х зазнав тиску офіційної критики і припинив письменницьку діяльність. Таким чином, в умовах радянської дійсності він не зміг розкрити свій літературний потенціал.

Десятирічна літературна праця Петра Голоти характеризується пошуком стилю і форми поетичної і прозової творчості. Балансуючи на межі реалізму і натуралізму, використовуючи елементи символізму і стилізації фольклору, вплітаючи у прозові твори поетичні образи, він намагався подолати шлях від початківця до зрілого майстра, для якого єдиний суддя — читач. Петро Голота написав різні за формою прозові твори: оповідання, повість, нарис, фейлетон, роман. Вони не стали вершинним явищем української літератури, але мали свого читача. Він створив свої твори в умовах, доки жорстка літературна критика не доповнювалася громадянським остракізмом, доки соціалістичний реалізм не розглядався як єдино дозволений метод творчості.

У 30-ті роки почалися жорстокі розправи з національною інтелігенцією України. Було закрито більшість творчих письменницьких спілок, журналів, видавництв. Йшли нескінчені судові процеси над представниками культури, освіти, літератури. Для надання безчинствам "правового" відтінку вигадували міфічні "ворожі" організації. Не уникнув переслідувань і Петро Голота. Він був репресований. Вжити йому пощастило випадково.

Звільнився з неволі Петро Голота перед самою війною, під час якої працював у редакції прифронтової радіостанції "Дніпро". Після війни був кореспондентом газети "Соціалістична Харківщина". А далі творчі шляхи привели його у місто Снятин Івано-Франківської області, де у 1944-1949 роках працював у газеті «Ленінська правда». І де обірвалося його життя 8 листопада 1949-го.

Довгі роки зі злої волі перебував наш земляк у забутті. П'ять десятиліть не видавали його твори. Лише у 1981-му журнал "Жовтень" видрукував невеличку добірку його віршів.

Стаття «Молодята (ескіз Григор'євського погрому 1919 р.)»
за підписом Петра Голоти, газета «Красный путь»,
21 листопада 1922 року

ОНОРЕ, АЛЕ НЕ БАЛЬЗАК

У 1930-1933 роках у зінов'євській газеті «Соціалістичний наступ» було надруковано кілька заміток з заводу «Червона зірка» за підписом Оноре. Хто ховався за цим псевдонімом, розповів журналіст Володимир Бабич. Під час навчання на журфаці Київського університету у нього викладачем був Михайло Михайлович Оноре-Артинов. І цей викладач розповідав студентам, що раніше проживав у Зінов'євську, розпочинав трудову біографію у ливарному цеху заводу «Червона зірка». Спершу дописував до заводської «стінної газети». А вона на «Червоній зірці» була довжиною більше десяти метрів. Потім став носити свої дописи у заводську багатотиражку «Сівалка». Кореспондент цієї багатотиражки Іван Лефантийович Ісаєв розповідав, що Оноре-Артинов приходив у редакцію прямо з цеху у спецівці і надиктовував свої тексти друкарці. Та оскільки часто допускав помилки у прізвищах та іменах, редактор дав вказівку підлеглим, щоб брали в Оноре-Артинова лише написані на папері тексти.

Згодом Оноре-Артинов став дописувачем і зінов'євської газети «Соціалістичний наступ» та перейшов працювати до її редакції.

На сайті інституту журналістики КДУ ім.Шевченка є коротка інформація про Оноре-Артинова. Народився 8 березня 1909 року у Києві, кандидат історичних наук. Закінчив заочно у 1957 році факультет журналістики цього ж університету. Пройшов шлях від кореспондента до заввідділу республіканської газети «Правда України». Займався організацією шкіл робсількорів, вів семінарські заняття у школі робкорів заводу «Арсенал». Був доцентом кафедри теорії і практики радянської преси (журналістики) університету у 1957–72 роках та заступником редактора університетської багатотиражної газети «За радянські кадри». Читав нормативний курс «Організація роботи редакції газети» та кілька спецкурсів. Автор понад 100 наукових публікацій.

Як писав в автобіографії Оноре-Артинов, він працював журналістом з 1924 року, тобто з 15-річного віку. Припускаємо, що

його могли у такому віці узяти на роботу на завод «Червона зірка» і писав він свої замітки спершу до заводської стінної газети. Приблизно у 1929 році став заходити до редакції заводської багатотиражки. А от перші публікації за підписом Оноре з'явилися у «Соціалістичному наступі» аж у 1930 році. Друкувався кілька разів на місяць до 1934 року. Так у номері за 2 грудня 1933 року була надрукована стаття на пів сторінки формату А3 на тему «План зимової сівби складено масами», а у номері за 22 грудня стаття із заводу «Профінтерн» «Ударних темпів все ще немає».

Доктор філологічних наук Микола Тимошик згадує Оноре-Артинова у своїй роботі «Практика студентів-журналістів як головний чинник набуття професійних навичок: сторінка мемуарів з історії факультету журналістики»:

«Найбільшим і найгрізнішим поціновувачем кожного випуску "Слова – зброї" вважався на факультеті старший викладач Михайло Михайлович Оноре-Артинов (через першу частину такого незвичного прізвища студенти називали позаочі його Артином де Бальзаком). На той час Михайлові Михайловичу було майже 80 років і він, викладаючи незмінно єдиний курс "Стінна преса", цілковито серйозно вважав і повсякчас стверджував у різних студентських аудиторіях, що радянська стіннівка – це річ чи не найважливіша не лише в журналістиці, а й у цілій справі побудови комунізму, і що ми її поки що не навчилися добре робити. Зрозуміло, що й число, випущене щойно нашою лабораторною групою, відразу потрапило на зуб неминучої критики Артинова.

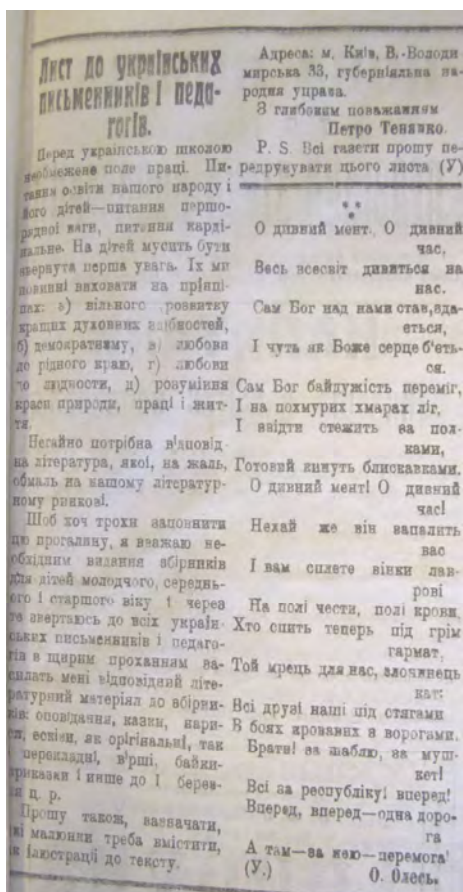
Тоді ми на нього трохи образилися. І все ж останнє спілкування з цим завжди сердитим чомусь викладачем було веселим і приязним. Ось епізод, який часто згадуємо на "п'ятирічних" зустрічах. Замість професора з "Наукового комунізму", якого чекали наприкінці п'ятого курсу для прослуховування оглядових лекцій (ця дисципліна в радянські роки виносилася на державний іспит для всіх гуманітарних спеціальностей), до нашої лекційної аудиторії поважно увійшов... Оноре-Артинов. Привітавшись, став неспішно розкладати на кафедрі свої давні рукописні, пожовтілі від часу, тексти. Але розпочати лекцію не міг, бо довго шукав окуляри. Хтось із першої лави стиха підказав, що окуляри в нього вже надіті, на що він відразу знайшовся до жарту: "Хіба? Ото прудкі які, самі стрибнули до очей! А я їх, окаянних, шукаю в кишенях". Далі Михайло Михайлович почав пристрасно розповідати про стінну газету. Після кількох хвилин тиші хтось знову тихо нагадав поважному викладачеві, що це нам ви вже читали, п'ять років тому.

- А ви хіба який курс? – питає.
- Та вже п'ятий, – хором відповідаємо.
- Ото оказія, а я прийшов до першокурсників. То де ж вони?
- І вже на виході з аудиторії:
- Стінна преса, дорогі мої, то дуже серйозно...»

Стає зрозумілим, чому Оноре-Артинов так любив стінну пресу, якщо згадати 12-метрової довжини стінну газету заводу «Червона зірка», з якої він починав свою журналістську діяльність.

ІСТОРІЯ ОДНОГО ВІРША

Переглядаючи у Державному архіві Кіровоградської області підшивки газет сторічної давності, звернув увагу на вірш «О дивний мент, о дивний час» Олександра Олесь (1878-1944), який був надрукований у газеті «Наша хата» за 31 січня 1919 року. Газета з такою назвою виходила в Єлисаветграді у грудні 1918 - січні 1919 року.

Розміщений вірш під «Листом до українських письменників і педагогів» Петра Тенянка, працівника Київської губерніяльної народної управи. У прижиттєвих збірках творів Олександра Олесь цей вірш не згадується. А у деяких радянських передруках його датували 1941 роком.

В українську літературу Олександр Олесь увійшов як поет, що розширив тематичний, стильовий, настроєвий діапазони лірики, підніс виражальну силу

українського художнього слова. Характер всієї поетичної спадщини митця визначає журба і радість, які завжди йдуть поруч, змагаючись, хто кого переважить. Микола Зеров відзначав, що лірик наділений першорядним талантом, який дозволив йому так авторитетно репрезентувати українську поезію, як Володимирові Винниченку нашу прозу. Михайло Грушевський вважав, що про Олександра Олесь слід говорити як про "найбільшого з нині живущих поетів на Україні". Максим Рильський писав, що "поет Олександр Олесь посідає певне місце в історії нашої культури". Про мелодійність поезії Олесь говорить те, що до неї часто зверталися композитори. Понад 30 музикантів здійснювали обробку його віршів. Серед них М. Лисенко. К. Стеценко, С. Людкевич, Я. Степовий...

У 1990 році у видавництві "Дніпро" вийшло найповніше – двотомне – видання творів Олександра Олесь. Упорядник і автор передмови Р. Радишевський включив до нього ненадруковану шосту книгу поезій, розшукав близько 600 неопублікованих віршів, розкиданих по записниках і рукописних збірках. Серед них і вірш «О дивний мент, О дивний час», який Р.Радишевський знайшов у №9 журналу «Україна» за 1919 рік. Оскільки це видання друкувалося двічі на тиждень, напевне, вірш з'явився одночасно у газеті «Наша хата» і у журналі «Україна». Можна припустити, що це був один з останніх віршів Олександра Олесь, написаний ним на українській землі...

Проживаючи у Києві, Олександр Олесь товаришував з нашим земляком і своїм колегою-ветеринаром Костянтином Хороманським, батьком письменника Міхала Хороманського. У січні 1919 року Олесь збирається зі Хороманським у гості до сестри Марії. Але дійти з Лук'янівки до Бесарабки, де вона мешкала, було неможливо. Кулеметна стрілянина, вибухи снарядів... Довелося перечікувати у квартирі Хороманського. Олесь читав вірші з підготовленої до друку книги. На якусь мить господар вийшов у сусідню кімнату і там від вибуху снаряду загинув.

Ця смерть стала величезним душевним потрясінням для Олесь. До цього додалося ще одне гірке переживання: петлюрівцями був розстріляний брат дружини, похорони

якого відбулися з хати Олеся в Пуші–Водиці. Як згадує сестра Марія, брата це остаточно надломило, і в розпачі він вигукнув: «Далі я не можу витримати!... Я збожеволію...»

Слід додати, що протягом трьох останніх років у Києві змінилося більше десяти різних влад. Невизначеність ситуації посилювалась загрозою власному життю. Було й таке, що на початку 1918 року газета «Нова рада» повідомляла про вбивство письменника, але через кілька номерів (20 лютого) робила спростування: «О.Олесь живий. Він був під загрозою розстрілу, але йому пощастило врятуватись».

Усі ці події і підштовхнули письменника до виїзду за кордон. З дипломатичним паспортом начебто від уряду Української Народної Республіки він виїздить у лютому 1919 року до Будапешта. Не сподівався, що назавжди...

ЄЛИСАВЕТСЬКА «ХАТА» ВАЛЕР'ЯНА ПОЛІЩУКА

У книзі «Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років», яка вийшла у київському видавництві «Кліо» в 2015 році, знаходимо кілька автобіографічних відомостей про Валер'яна Поліщука. 31 грудня 1920 року поет писав, що він *«З повстанням Директорії був запрошений на секретаря редакції Катеринославської газети «Республіканець», потім писав у єлисаветській газеті «Наша хата»...»*. В автобіографічній замітці від 28 лютого 1923 року Валер'ян Львович зазначив, що надрукував *«в січні 1919 року в Єлисаветі в газеті «Наша хата», «Місяшне сяйво», й інші поезії»*. На жаль, примірник цієї газети відсутній в Держархіві області. А у жовтні 1924 року, під час відпочинку в Гурзуфі, Поліщук пише: *«Катеринослав узяли більшовики. Тут же поблизу товкся Махно. Кипіло, як у котлі. Газету перенесли в Єлисавет. Я ще там попрацював трохи...»*

Перша у Єлисаветграді україномовна газета «Новий шлях» побачила світ на початку квітня 1918 року. Редагував видання О. Семененко.

Другою україномовною газетою стала «Наша Хата». Вона почала виходити у грудні 1918 року. Хоча у шапці й було задекларовано, що це «Відомості тижневика «Наша хата», та газета виходила кілька разів на тиждень без сталої періодичності. У Держархіві Кіровоградської області зберігається з півтора десятка її номерів.

Перший номер датований 6 грудня 1918 року, останній – 1 лютого 1919 року. У грудні газета виходила на аркуші формату А3, який був задрукований з одного боку, а уже в січні на чотирьох аркушах того ж формату.

Спершу зазначалося, що газета версталася у друкарні Трудового кооперативу «Просвещение», а у січні – у друкарні УНР в Єлисаветграді. Хоча у січні у шапці й з'явився надпис, що це щоденна громадсько-політична кооперативна газета, та виходила вона нерегулярно і без нумерації.

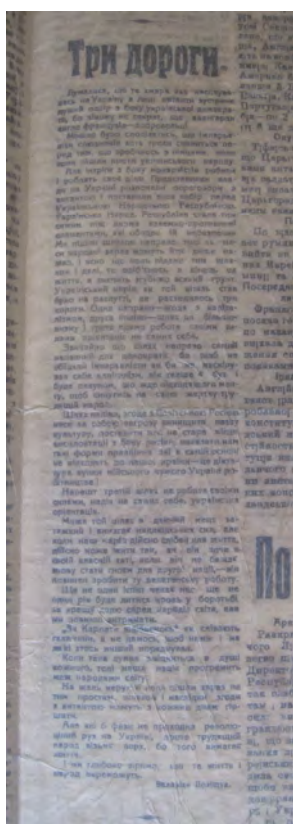
Редакція та контора газети квартирували у будинку Барського по вулиці Верхній Донській (нині Архітектора Паученка). Очевидно, це той будинок, у якому зараз обласний краєзнавчий музей. Видавав газету Єлисаветградський Кредитовий Союз Кооперативів, а редактором був Т. Біланенко. Видання підтримувало політику Центральної ради та приділяло багато уваги проблемам української державності.

Одним із відомих дописувачів був Сергій Шелухін (член Центральної Ради, генеральний суддя УНР, міністр судових справ в уряді В.Голубовича, Голова української делегації на мирних переговорах з РРФСР у червні 1918-го, член української делегації на мирних переговорах у Парижі в 1919 році, виконуючий обов'язки міністра в уряді В.Чехівського тощо).

Одночасно з «Нашою хатою» виходила в Єлисаветграді і газета «Республіканець» - «щоденна соціалістична газета, орган Південно-Східної Групи Республіканських військ». Вона також версталася у

друкарні УНР в Єлисаветграді, а редакція займала кімнату №18 у готелі «Палас» по вулиці Дворцовій. У фондах Державного архіву Кіровоградської області зберігається більше десятка примірників цього видання. У номерах «Республіканця» за 31 січня та 1 лютого 1919 року надруковані три статті за підписом Валеріана Поліщука.

Валер'ян Поліщук – досить нетиповий представник «Розстріляного Відродження», разом з тим без нього неможливо уявити тодішню українську літературу. Це не лише найвідоміша, а й найсуперечливіша постать в українській літературі XX століття. Автор понад двадцяти поем та романів у віршах, десятків ліричних томиків та дитячих збірок, багатьох літературно-критичних, теоретичних та публіцистичних виступів. В особі Поліщука українська література 1920-х наполегливо шукала сучасних, відповідних прогресивному, технізованому XX століттю способів і засобів зображення. Поліщук став фактично другим після Михайла Семенка організатором авангардистського літературного руху. На противагу футуристам, очолив український конструктивізм, або, за його власним паралельним визначенням, «динамічний спіралізм» - напрям, який не зовсім оформився в цілісне, самостійне явище, знаходився трохи у тіні футуризму, однак зі своїми виразними характеристиками: особливою ритмічністю, активним використанням верлібру (саме

Стаття Валеріана Поліщука «Три дороги», надрукована в газеті «Республіканець» за 31 січня 1919 року

Поліщука, до речі, часто називають найпослідовнішим промоутером «вільного вірша» в українській поезії першої половини ХХ століття), позитивним пафосом, широким розгортанням окремих образів, психологічним спрощенням і науково-технічним матеріалом для письма.

Письменник був яскравим і ексцентричним героєм літературного життя. Сам підживлював чутки про роман з двома сестрами - Лідією і Оленою Конухес (подібні трикутники - просто якась нав'язлива ідея тодішнього мистецького середовища). Під час зустрічі письменників зі Сталіним став допитуватися у нього, коли ж Радянській Україні віддадуть Кубань і Північну Слобожанщину. ..

Публічно, та й у багатьох творах Валер'ян Поліщук активно підтримував радянську владу, не нехтував відверто пропагандистськими віршами. Але окремі записи з щоденників і листи, які передавалися не поштою, а з рук в рук, свідчать про дуже критичне сприйняття більшовицького режиму. В одному з листів Поліщук описує реалії Голодомору у Харкові, атмосферу серед заляканих і паралізованих початком масових репресій літераторів.

У 1934 році поета заарештували. Він був одним з тих, хто не зламався на слідстві, не визнав абсурдних звинувачень і не «доверстав» до них нікого з друзів і знайомих. Отримав «десятку». У 1937-му вирок переглянули: Поліщука розстріляли у Сандормоху.

Що ж стосується власне поезії, вона у Поліщука була напрочуд різноманітною. Як і в житті, в творчості, він, схоже, сповідував політику «ренесансної» різновекторності. В одних віршах він експериментував зі своїм конструктивізмом, шукав химерні метафори або джмелем кружляв навколо якогось одного способу (наприклад, волосинки або медузи), з різних сторін розгортав улюблені питання тілесності, сексуальності або раптом поринав в технічні питання індустрії. В інших ставав зразковим трепетним неоромантиком.

Для Валер'яна Поліщука не було більшого щастя, ніж вірно служити людям. Коротко, влучно, стисло, але по-мужньому висловлена ним думка може служити девізом усього поетового життя:

*Блажен, хто може горіти,
Бо після нього залишиться попіл,
А не гній.*

ЯК ЄВГЕН ПОПОВКІН УВІЙШОВ У СВІТОВУ ЛІТЕРАТУРУ

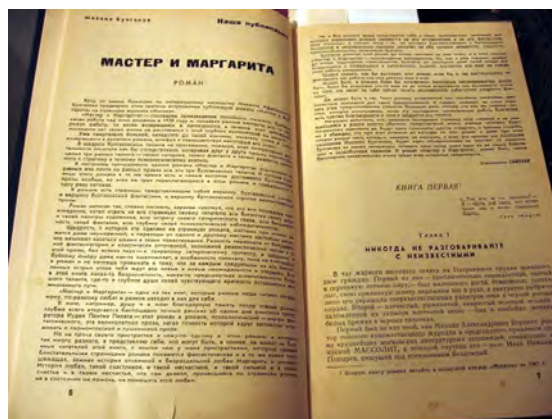
Навряд чи хто сьогодні не читав роман Булгакова «Майстер і Маргарита». Та мало хто знає, що історія його написання і виходу у світ не менш інтригуюча, ніж сам сюжет. А першим, хто дав «добро» на друк роману, був уродженець села Петроострів Новомиргородського району Євген Поповкін.

Три редакції роману. Час початку роботи над «Майстром і Маргаритою» Булгаков у різних рукописах датував то 1928, то 1929 роком. У першій редакції роман мав варіанти назв «Чорний маг», «Копито інженера», «Жонглер з копитом», «Син В.», «Гастроль». Перша редакція «Майстра і Маргарити» була знищена автором 18 березня 1930 після отримання звістки про заборону п'єси «Кабала святош». Про це Булгаков повідомив у листі уряду: «І особисто я, своїми руками, кинув у піч чернетку роману про диявола...».

Робота над романом поновилася у 1931-му. Уже фігурували Маргарита і її тоді безіменний супутник - майбутній майстер, а Воланд обзавівся своєю буйною свитою. Друга редакція, яка створювалася до 1936-го, мала підзаголовок «Фантастичний роман» і варіанти назв «Великий канцлер», «Сатана», «Ось і я», «Чорний маг», «Копито інженера».

Третя редакція, розпочата у другій половині 1936-го, спочатку називалася «Князь темряви», але вже у 1937-му з'явився заголовок «Майстер і Маргарита». 25 червня 1938-го повний текст уперше був передрукований на машинці. Авторська правка тривала майже до самої смерті письменника у 1940 році, Булгаков припинив її на фразі Маргарити: «Так це, значить, літератори за труною йдуть?»...

Довга дорога до друку. Більше десяти років Булгаков писав роман, але так і не закінчив. Ще 26 років після смерті автора рукопис чекав свого часу, дбайливо зберігався вдовою письменника Оленою Сергіївною Булгаковою. Сам Михайло Афанасійович був упевнений, що його твір не буде надрукований, поки існує радянська влада.

Історія публікації роману - справжній детектив з переживаннями, страхами та інтригами. Абрам Вуліс з Ташкента писав кандидатську дисертацію про творчість сатириків Ільфа і Петрова. Серед сатириків «числився» і Булгаков. У 1962 році Вуліс зумів переконати Олену Сергіївну, що він не посланець влади, а просто чесна людина, і вдова винесла йому два товстих переплетених томи. Зміст декількох глав «Майстра і Маргарити» потрапив у дисертацію Вуліса. Про роман заговорили. Підтримана Костянтином Симоновим спроба Вуліса опублікувати роман в одному з додатків до журналу «Огоньок» не вдалася, але додала «Майстру і Маргариті» популярності в літературних колах.

Товстий журнал «Москва» вважався обласним, і увага до нього з боку ЦК була меншою, ніж до загальносоюзних видань. Коли Симонов запропонував ознайомитися з рукописом головному редактору «Москви» Євгену Поповкіну, той вирішив друкувати. За словами Симонова: *«Поповкін людина слова. Він дуже хворий, тому нікого і нічого не боїться».*

І слова свого Євген Юхимович дотримав, як не доводилося йому тяжко. Перешкоди чинилися і явні, і таємні. До виходу у світ першої частини публікації ніхто не був впевнений, чи випустять другу. Доброзичливці всіляко відмовляли головного редактора від необдуманого вчинку, натякаючи на можливі наслідки для кар'єри. Але Поповкін відповідав: *«Ну що ви, як же я його не надрукую, це ж спосіб залишитися в історії літератури...»*

Перша частина великого роману вийшла у світ в листопадовому номері «Москви» за 1966 рік тиражем 150 тисяч примірників. Зробивши, без сумніву, головну справу свого життя, Євген Юхимович майже відразу через стан здоров'я залишив редагування журналу. Та в історію світової літератури він увійшов гідно...

Тож "Майстру і Маргариті" довелося повторити долю публікації іншого твору Булгакова - "Білої гвардії", яка обірвалася у зв'язку із закриттям журналу "Росія". Усі чекали на продовження «Майстра і Маргарити», а його у грудневого номері не виявилось. Тільки у січневому номері "Москви" за 1967 рік вийшло закінчення роману, над яким неабияк попрацювала цензура.

Петроострів, Новомиргород, Зінов'євськ. Євгєн Поповкін народився 13 лютого 1907 року у селі Петроострів Новомиргородського району у родині учителя. До батька часто заходили піклувальник школи, землемір, місцевий аптекар та священник, якими обмежувалося "інтелігентне товариство" тодішнього села. Один з найчастіших відвідувачів школи, постійно пахнучий тютюном і горілкою священник отець Леонід, постарався запроторити до в'язниці батька, що поширював разом з іншими поборниками справедливості революційні прокламації та листівки.

Більш пізніми враженнями були події громадянської війни. Вулицями невеликого провінційного містечка Новомиргород, куди у 1913 році переїхала матір, і де Євгєн жив до 1923 року, проходили і війська Червоної Армії, і білогвардійські частини, і різного кольору

банди та загони. Ще у 1921-му вступив до комсомолу. До 1922-го навчався в Новомиргородській трудовій школі. Працював секретарем комсомольських організацій в селі Кам'янка і в Новомиргороді, був секретарем райкому комсомолу. Один з весняних днів 1923-го, коли, розгорнувши, одеську газету для молоді, вперше побачив невелику замітку з підписом "юнкор Є.Поповкін", запам'ятав назавжди. *«Я перечитував газету багато разів, дбайливо зберігав і, мабуть, саме тоді всерйоз уже почав писати, спершу замітки, потім нариси та невеликі оповідання. З 1926 року мої кореспонденції стали друкувати і московські журнали»*, - згадував Євгєн Юхимович. Робота у Зінов'євському окружкомі комсомолу у 1924-1925 роках, і особливо пропагандистська діяльність дали те,

Замітка Є.Поповкіна у зінов'євській газеті «Червоний шлях» за 26 червня 1927 року

чого не можна було відшкодувати ні юнацьким запалом, ні сумлінним наслідуванням улюблених письменників. Накопичувався життєвий досвід. У 1925-му, коли Євгєну виповнилося 18 років, його прийняли у партію.

Нам вдалося віднайти у зінов'євській газеті «Червоний шлях» за 1925 рік більше десятка заміток за підписом Євгєна Поповкіна. Приміром 4 березня газета надрукувала його статтю з

Новомиргорода про перший районний з'їзд робсількорів. Є публікації Є.Поповкіна у номерах цієї газети і за 1926 та 1927 роки. Зокрема 16 грудня 1926 року вийшла стаття «Які хиби в партосвітній роботі на селі». А 26 червня 1927 року та ж газета надрукувала ще одну замітку Євгена Поповкіна - «Літом за учебою» (дослівно).

Журналіст, письменник, редактор. У 1928-му Поповкіна відрядили на навчання до Москви. Літературний факультет МДУ закінчив у 1931-му. Працював після цього в одному з московських пропагандистських журналів, написав кілька брошур про досвід партійної роботи. У 1929–1939 роках — на редакційній

роботі (в журналі «Комуністична революція», газеті політвідділу «За більшовицький колгосп» в Північно-Кавказькому краї, газеті «Молот» в Ростові-на-Дону). У 1939–1949 роках служив редактором відділу художньої літератури Воєнвидаву, редактором армійської та окружної газети, старшим інструктором ГоловПУРу Радянської Армії. За головний роман «Сім'я Рубанюків» у 1952 році отримав Сталінську премію третього ступеню. У 1958–1968 роках — головний редактор журналу «Москва». Помер 15 лютого 1968 року. Похований на Новодівочому цвинтарі у Москві.

Тут жив Поповкін. На стіні одноповерхового цегляного будинку на три квартири по вулиці Карла Маркса, 45 у Новомиргороді висить пам'ятна дошка, яка нагадує, що тут у 1915-1924 роках проживав відомий радянський письменник.

- Поповкін? Так він же жив у моїй квартирі, - говорить 65-річний Анатолій Єзан, відкриваючи двері квартири №3. - Я народився у цьому будинку. Євгена Юхимовича не знав, а от з його дружиною зустрічався. Вона приїжджала у Новомиргород, здається це було у 1968-му, чи може у 1969-му, коли на будинку встановлювали пам'ятну дошку на честь її чоловіка.

БЕЗРОБІТНИЙ КАВАЛЕРИСТ

Поет Леонід Равич відомий тим, що у 1928 році у журналі «Новый Леф» (№ 6) був надрукований його вірш «Безработный», прорецензований Володимиром Маяковським. Народився Леонід Осипович 18 липня 1908 року в Єлисаветграді. Закінчив літературний факультет Ленінградського педагогічного інституту ім.О.І. Герцена.

Перші вірші з'явилися у ленінградському журналі «Юный пролетарий». Працював учителем та журналістом у Сибіру, Мурманську та Ленінграді. Написав цикл віршів про Сибір та випустив збірку поезії «Рапорт» (1930). Опублікував спогади про В. Маяковського «Полпред поэзии большевизма» (1940). Учасник Другої світової війни, воював у Ленінградському народному ополченні та партизанському загоні, був військовим кореспондентом. Друкував сатиричні вірші та фейлетони у фронтових газетах. У повоєнні роки писав нариси та вірші. Автор поеми «Чудесная эпоха», повісті «Планира» (1954-1956), поетичних збірок «Избранное» (1958), «Возвращение весны» (1966). Помер 24 лютого 1957 року у Ленінграді.

Протягом двох місяців, у березні-травні 1930 року, у зінов'євській газеті «Червоний шлях» вийшло більше десятка кореспонденцій на виробничі теми, зокрема «Волячі темпи роботи» (2 травня), «Попередні підсумки сівби по М.-Вищанському району» (1 квітня), «Як не треба боротися з колективізацією» (12 квітня), «Куркулям і підкуркульним дати відсіч» (29 березня), які були підписані псевдонімами - П.Чирва, Аврич та П.Ч. Припускаємо, що вони належали Леоніду Равичу, який після закінчення інституту в Ленінграді повернувся до батьків у рідне місто і працював у «Червоному шляху».

Газета «Червоний шлях» за 1 квітня 1930 року зі статтею П.Чирви

У шостому номері «Нового ЛЕФа» за 1928 рік з'явилася розповідь Равича у віршах «Безработный». Цей твір був дуже вдалий - Маяковський не тільки виловив листа Равича з самопливу, а й опублікував його, прокоментувавши: «Ви дуже здатні до творення віршів» (додавши: «Якщо це дійсно перший»).

Інтонація там справді своя, не маяковська, та й сам жанр оповідання у віршах в радянській поезії рідкісний, він вимагає ходіння по вельми тонкій межі між поемою і прозою, це не просто переписана в риму розповідь, а саме особливий поетичний наратив, економний, з наскрізними мотивами, зі зростаючим напруженням, але без ліричної невизначеності, тієї аморфності, яка в поемі майже неминуча. Равич чудово знайшов інтонацію на стику їдкою глузування і наївного, майже підліткового ліризму, і Маяковський, чий смак безпомилковий, його запам'ятав відразу і читав друзям, пишаючись зазвичай чужим більше, ніж власним. Частково процитуємо цей твір Равича:

*А где-то глухие часы
На башне высокой завывли.
Все ушли, как голодные псы,
И биржу труда закрыли.
Улица так и гудит.
А вечер над крышами гордый.*

*Мы с Фенькой пошли бродить
От нечего делать по городу.
В карманах у нас ни боба.
Ей шамать охота с похмелья.
А там на панелях гульба —
Растратчикам пир и веселье...
Водят дамы собак на цепке,
И собаки, как дамы, толсты,
И парень в новенькой кепке
Покупает девчонке цветы.
А Фенька моя пьяна...
Я чувю, что девка тает.
Для других пахнет весна,
А для нас она воняет.
<...>*

*Закусила Фенька губу.
Отодвинулась. Стало ей тесно,
И зовет ее на гульбу
Отдаленная пьяная песня.
Я за нею в потемки пошел,
Проводил ее до бульвара.
Будто просо в дырявый мешок,
В нем насыпаны пьяные шмары.
Покупают их мясо за деньги
Люди, гнилые, как пни.
И голодная добрая Фенька
Потеряет хорошие дни...
И такая жальба за подругу,
Ее глаз мне стало жаль.
Я за пазуху сунул руку,
Но не нашел ножа.
Давеча продал я ножик —*

*Хлеба купил, папирос...
Оглянувся... пропал прохожий
И Феньку с собою увез.
А где-то гремящие трубы
Запели на сто голосов,
Как будто вошли лесорубы
В чубатые чащи лесов.
А в тумане пегом и диком,
Где гложет ветровый свист,
Стоит Петька Великий,
Безработный кавалерист.*

Равич у супровідному листі до Маяковського писав, що «*все у вірші - правда*», але йому не 30, а трохи за 20. Маяковський дав пораду в «ЛЕФ» віршів більше не надсилати, «*вработываться в газету*», позбавлятися від ліричних штампів - і пояснив: «*Гонорар висилаємо маленький. Але такий же маленький отримують і всі співробітники «Нового ЛЕФа*».

У мемуарах з назвою «Полпред поэзии большевизма» Равич описав зустріч з Маяковським. У 1928 році він, навчаючись в інституті, надіслав Маяковському вірша. Писав він і раніше, але цей вірш був першим великим і сюжетним. Спочатку Равич поніс його в «Звезду», де його відкинув якийсь «маститий поет», сказавши, що річ талановита, але тема слизька. Віршами в «Звезде» завідував на той час Микола Тихонов, і така відповідь цілком у його дусі. А Маяковський через два місяці надрукував. І найближчої зими Равич відправився в Москву - особисто зустрітися з Маяковським він, звичайно, не сподівався, але мало що. Крім того, в «Комсомолці» віршами тоді завідував Джек Алтаузен, Равич його поверхово знав і хотів показати нові вірші. Алтаузен розповів Маяковському, що ось, мовляв, приїхав ваш Равич, - і передав запрошення зайти: Лубенський проїзд, будинок 3, квартира 12.

Равич здивувався, але пішов.

«У невеликій кімнаті сидів сам Маяковський в нижній білій сорочці. Він читав газету. Обстановку не пам'ятаю, але книг було небагато, в кімнаті було темнувати.

Господар запитав, що мені потрібно, і знову уткнувся в газету. Я сказав, що, мовляв, я запрошений ним самим до нього в гості. Він оглянув мене з ніг до голови. Погляд його, пам'ятаю, був похмурий і

непривітний. Мовчав він майже цілу хвилину, потім налив в стакан не те нарзан, не те боржомі. Мені набридло стояти, думав піти. Маяковський відірвав очі від бульбашок і запитав, навіщо я прийшов.

- Прізвище?

Так запитує суддя або міліціонер.

Я відповів.

- Ах ось воно що! Равич. Чому ви не роздягаєтесь? Треба завжди відразу говорити прізвище, а ви мовчите. Хочете нарзану, їсти хочете?

Голос його став привітним. Він запалив лампу на столі.

Весь час я дивився на нього і прийшов до висновку, що він схожий на коваля після роботи. Раптом, зовсім несподівано, господар став біля столу і тихим голосом, який лунав голосно, прочитав з мого вірша: «Стоит Петька Великий, безработный кавалерист».

- Це вдало, це добре зроблено, прочитайте що-небудь».

Равич прочитав свого «шарманщика», в якому сильний вплив Заболоцького: *«И в облаках зеленой мглы шарманички, блестя усами, едят рубец и студень с волосами»*. Ще не вийшли книгою, але вже з'являлися у пресі «Столбцы». Думка Маяковського про «Столбцы» невідома, він їх, ймовірно, не помітив, - але раз похвалив «Шарманку» і порадив її друкувати, значить, йому ця манера здалася цікавою. Він уточнив, що таке *«студень с волосами»* — *«Это самый дешевый, по двадцать копеек килограмм»*. Потім покликав Равича в ресторан, але той був занадто гордий і незалежний, та й боявся нав'язуватися на цілий день. «Тоді приходьте завтра в два в «Комсомольську правду». Я вас в автомобілі покатаю». Проти автомобіля Равич не встояв і в «Комсомолку» о другій годині прийшов. Маяковський п'ять хвилин пробув у редактора, написав кілька пару підписів до карикатур і відправився з Равичем до машини:

- Повезу вас в баню.

Йшлося, звісно ж, про репетицію п'єси, і Равич захоплено погодився.

Вони кілька разів зустрічалися потім. Равич так і не став відомим поетом, і за життя його майже забули. Та коли у 1966 році вийшла книга його вибраних творів «Повернення весни», вона була помічена. І відразу згадали про те, що він був учнем Маяковського, і Равич, хоч і посмертно, трохи погрівся в променях слави.

ОДИН З АВТОРІВ ПРИГОД ВАСИЛЯ ТЬОРКІНА

Під час Радянсько-Фінської війни на світ з'явився Василь Тьоркін - веселий, відважний, бувалий і кмітливий солдат, на якого попереду чекали довгі дороги Другої Світової війни. Причому справжнім «батьком» Тьоркіна був не Олександр Твардовський, точніше, не він один. Деякий час вважалося, що Василь Тьоркін уперше з'явився у 1942 році - паралельно з однойменною повною іскрометного гумору і оптимізму поемою Твардовського. Проте в одному з номерів журналу «Крокодил» за 1940-й рік надрукована рання історія про бувалого солдата, що опинився у ворожому тилу. У цьому оповіданні Вася (Василем Тьоркіна назвуть пізніше) воює не з німцями, а з білофінами:

*В засаде ждять пришлося недолго,
Идет с пакетом белофинн.
Как пропустить такого волка?
План созревает в миг один.*

У редакційній колонці до матеріалу йдеться, що «Крокодил» запозичив цю веселу розповідь у віршах з червоноармійської газети «На варті Батьківщини». Причому автор хльостких чотиривіршів до цих кумедних ілюстрацій зовсім не Олександр Твардовський, а «Ал. Рохович» - поет-сатирик, багаторічний співробітник «Крокодила» та «Вікон ТАРС». У подальшому віршовані підписи до малюнків складав цілий творчий колектив - близько десяти осіб. Серед них був і Твардовський.

На початку Другої світової війни Твардовський вирішив повернутися до вдалого образу бувалого бійця. і хоча він дає своєму

герою ті ж ім'я і прізвище, це буде вже зовсім інший Тьоркін - не Вася, а Василь, більш лакований і серйозний. Новий персонаж стане улюбленим героєм у фронтових землянках, прикладом для наслідування для всіх радянських хлопчаків. Ну, а його прообраз згодом був практично забутий, причому абсолютно незаслужено.

Олександр Ілліч Рохович (1908–1974) - поет, сатирик, учасник «Юго-Лефа» і «Нової генерації». Народився і виріс у Єлисаветграді. Батько Ілля Янкелевич був коректором газет «Голос Юга» та «Червоний шлях». 15 лютого 1922 року остання газета надрукувала співчуття з приводу смерті Іллі Янкелевича. Очевидно, під впливом батька Олександр проявив інтерес до літератури, а завдяки його зв'язкам рано почав друкуватися. У Єлисаветграді він брав участь у літературній студії, якою керував Микола Куліш. У 1924-му юний Рохович познайомився з одеськими футуристами і тоді ж опублікував у журналі «Юго-Леф» свої перші вірші.

У 1925 році на сторінках газети «Червоний шлях» було надруковано кілька заміток та віршів за підписом Олександра Роховича - «Год» (1 січня), «В последний раз» (22 січня), «Песня о дезертире» (7 березня), «Коммуна» (18 березня)...

А у 1926-му у рідному місті вийшла і перша російськомовна збірка «Стихи». Відомо, що тираж складав 1000 примірників, обсяг - 31 сторінка, а вартість книжки - 20 копійок.

Знайти у підшивках місцевих газет «Червоний шлях» та «Зиновьевский пролетарий» за 1926 рік рецензію на першу книгу Олександра Роховича нам не вдалося. А от у «Зиновьевском пролетарии» за той рік надруковано більше десятка його віршів («Простая история Джона», «Вша», «Футбол», «Пожар», «Ветруня», «Первомай», «Слово»...), та кілька прозових творів («Цирк», «Случай», «Прокурор суда»...)

Мы на словах куда как прытки.

Швырять словами – молодцы.

А вот поди, попробуй, - вытки

из слов – газетные столбцы.

«Слово», 9 травня 1926 року

Згодом Рохович поїхав навчатися до столиці. У Харкові, ймовірно, під впливом колишнього керівника і редактора «Юго-Лефа» Леоніда Недолі та давнього, ще єлисаветградського знайомого Сави Голованівського, із яким разом відвідували місцеві літгуртки, Рохович почав писати українською мовою і пристав до «Нової генерації». Одна за одною виходять його збірки й поеми «Місто» (1930), «Прапорці

розмовляють» (1931), «Третій — ударний» (1931), «Марші, памфлети, гасла» (1931), «Фронт шахт» (1932), «Дніпробуд» (1932).

Пізніше Олександр Рохович перебрався до Москви, писав сатиричні вірші, під час війни працював у фронтових газетах, разом з Олександром Твардовським придумував сатиричні підписи до антигітлерівських карикатур. Після війни вийшло кілька збірок сатири Роховича - «Правда в глаза» (1968), «Почему вы не в духе?» (1980), «К вопросу о вопросах» (1989).

ЛИТЕРАТУРНАЯ БРИГАДА «ОКОН ТАСС» ЗА РАБОТОЙ
Слева направо: М. Р. Слободской, А. Б. Раскин, А. И. Рохович, А. М. Арго, С. И. Кирсанов, Н. А. Адуев

Вірш Олександра Роховича «Простая история Джона», надрукований у газеті «Зиновьевский пролетарий» за 5 вересня 1926 року

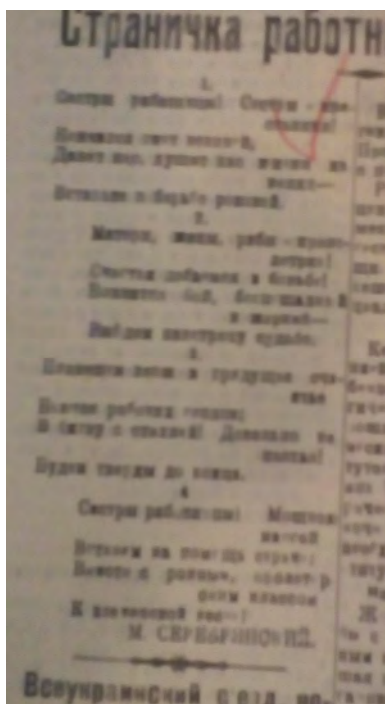

«ЗЕЛЕНА ШИНЕЛЬ» МАРКА СЕРЕБРЯНСЬКОГО

У 1922 році у місті Ростов-на-Дону вийшла перша збірка віршів Марка Серебрянського під назвою «Зелена шинель». А через 19 років, у жовтні 1941-го, її автор, кореспондент армійської газети «За честь Батьківщини», загинув у зеленій шинелі на полі бою під Вязьмою.

Марк Ісаакович Серебрянський - поет, літературознавець та літературний критик, народився 29 грудня 1900 року в Єлисаветграді. Даних про його батьків не вдалося відшукати. Відомо, що навчався в Єлисаветградській чоловічій гімназії та брав участь у Громадянській війні. Згодом, у 1920-х роках, був одним з керівників літературного життя рідного міста, вів літературну сторінку в єлисаветградській газеті «Известия».

Друковане видання з такою назвою почало виходити у 1918 році. Підшивка цієї газети за 1918-1921 роки зберігається у фондах Держархіву Кіровоградської області. Газета досить часто друкувала

поетичні твори, автори яких підписували свої вірші як прізвищами, так і псевдонімами. Зокрема, це були Мститель, Рабочий Ю-р, Димитрий Арюпин, Строитель, Ів. Логинов, Назарий Левченко, Іванов, І.Ч., П.Александров, Мих.Подгорный, М.Э. Подгорный, Саша Маленький (учень 1-го класу), Р.Азарх, Фед. Докунин, Іларіон Компаниец, Н.Степанов, Лев Ануурин та інші. Часто на газетній сторінці виходив блок з віршів чотирьох-п'яти авторів. Напевне, це й була та літературна сторінка, про яку писав у своїй автобіографії Марк Серебрянський.

Два таких поетичних твори були підписані «Соссюр». Належали вони Володимирі Сосюрі, який на той час перебував на військово-політичних курсах більшовицького війська в Єлисаветграді. Ці курси базувалися у Пушкінському училищі (нині школа №7). У номері «Известий» за 19 грудня 1920 року надрукований вірш майбутнього відомого поета «За солнцем». А 9 лютого

*Вірш М.Серебрянського
в газеті «Известия»
за 14 серпня 1921 року*

1921 року вийшов вірш «Пролетарий». Не виключено, що це сталося за сприяння Марка Серебрянського.

З газети за 19 серпня 1921 року дізнаємося, що Марк Серебрянський працював секретарем міськкому КСМ.

У газеті за 2 лютого того року вийшов «уголок пролетарской поэзии», вірші до якого підбирав М.Серебрянський. Знайшли ми в газеті і два вірші, підписані його прізвищем. Так 14 серпня 1921 року «Известия» надрукували вірш Марка Ісааковича без назви, а через десять днів - вірш «Мы – поэты».

Вірш М.Серебрянського «Мы – поэты», газета «Известия», 24 серпня 1921 року

У 1921 році Марк Ісаакович перебрався до Москви. Навчався у Комуністичному університеті ім. Я.Свердлова (1921-1923) та був на партійній роботі. Зокрема завідував відділом агітації і пропаганди Ленінського райкому ВКП (б) Ростова-на-Дону. З 1927 року став літературним критиком. Був активним працівником керівництва Російської асоціації пролетарських письменників. У 1928 році вступив на літературне відділення Інституту червоної професури, яке закінчив у 1932 році. Був кандидатом філологічних наук. Читав курс радянської літератури у декількох московських вузах. З 1939-го - завідувач сектором радянської літератури Інституту світової літератури імені М. Горького.

Марк Серебрянський був автором ряду книг: «Творчість Миколи Ляшка» (1931), «Тема громадянської війни в радянській літературі» (1935), «Література і соціалізм» (1935), «Дмитро Фурманов» (1936), «Радянський історичний роман» (1936), «Літературні нариси» (1938, 1948), «Володимир Маяковський» (1939)...

У 1941-му Марк Серебрянський пішов добровольцем на фронт...

РЕДАКТОР «ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЗЕТИ»

Олексій Павлович Селівановський народився 23 березня 1900 року у невеличкому містечку Ольгопіль Подільської губернії (нині село у Вінницькій області) у сім'ї службовця. Через деякий час сім'я переїжджає до Києва, де Олексій вчиться у реальному училищі. У 1916-му редагує нелегальну газету «Голос середньої школи». Згодом вступає у партію більшовиків і стає політпрацівником у Червоній Армії. Перебуваючи на військовій службі, редагує газету. Після демобілізації партія направляє його на редакторську та ідеологічну роботу у Курськ і Миколаїв.

У цих автобіографічних рядках є невелика прогалина – з грудня 1920 року до вересня 1921 року Олексій Селівановський працював в Єлисаветграді і друкувався у місцевій газеті «Известия». На сторінках цього видання він представлений як член редколегії. У кожному грудневому номері за 1920 рік газета друкувала на першій сторінці редакційні статті на злободенні теми дня за підписом «А. Селивановский».

А у номері за 18 грудня 1920 року надрукована стаття «Литературные заметки», в якій йшла мова про робкорів «Известий».

Ким насправді був О.Селівановський, дізнаємося з підписів під його партійними статтями.

Так 22 лютого 1921 року статтю «Комуністи на посівний фронт» він підписав як секретар повіткому. А у липні того ж року підписував статті уже як завідувачий агітпромом.

О. Селівановський (крайній зліва) з групою літераторів

Знайшли ми у газеті «Известия» і вірш О.Селівановського «Парижу», надрукований у номері 1 січня 1921 року (на знімку).

З 1922 року О.Селівановський знову у рядах армії - начальник політвідділу дивізії прикордонних військ, а потім - начальник агітпропу політвідділу військ ГПУ України і Криму. Однак політична пропаганда, що давала широкі

можливості для кар'єрного зростання, не задовольняла творчу енергію. У 1924-му він демобілізувався і отримав направлення на Донбас. З 1924-го працює у газеті «Всесоюзна кочегарка», а згодом стає головним редактором газети «Луганська правда» та одним з організаторів першої письменницької організації Донбасу «Забій», яка дала творче народження таким талановитим письменникам як Михайло Матусовський, Борис Горбатов, Павло Безпощадний, Микола Упеник, Юрій Чорний-Діденко, Юрій Черкаський і багато інших.

Організаторські здібності О. Селівановського і його внесок в організацію літературного об'єднання «Забой» були помічені у Москві. У грудні 1926-го за рішенням ЦК партії він починає роботу у Всесоюзній асоціації пролетарських письменників (ВАПП), а з 1934-го – у Спілці письменників СРСР. Редагував "Літературну газету" у 1931-32 роках. Критичні і публіцистичні статті, рецензії та нариси публікував у журналах «На літературному посту», «Жовтень», «Новий світ», «Молода гвардія», «Літературна критика», «Літературне навчання», газетах «Правда», «Известия», «Літературна газета» та ін. Перша книга статей та нарисів вийшла у 1933 році під назвою «Поети і поезія». У 1936-му виходить книга «Нариси з історії російської радянської поезії». О.Селівановський громив Пастернака, називав Гумільова «російським фашистом», але особливо відзначився в цькуванні Михайла Шолохова. Та навряд чи можна зрозуміти роботи О. Селівановського, не згадавши складну і різноманітну картину літературної боротьби кінця двадцятих і початку тридцятих років минулого століття.

Слід згадати, що О.Селівановський був знайомий з уродженцями Єлисаветграда літературними критиками і публіцистами М.Гусом та М.Серебрянським, поетом-перекладачем М.Тарловським.

Не минули жорна сталінських репресій і О.Селівановського. У 1936-му його виключили з ВКП (б), заарештували 15 листопада 1937-го, а 21 квітня 1938-го звинуватили у контр-революційній діяльності та участі в терористичній організації і того ж дня розстріляли. Реабілітований 8 лютого 1956-го. Посмертно вийшла збірка статей і нарисів «У літературних боях» (1959, 2-е видання 1963).

ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІ ВІРШІ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

Становлення класика української літератури ХХ століття, неперевершеного лірика Володимира Сосюри як громадянина та митця припадає на перші пореволюційні роки і пов'язане з Кіровоградщиною.

Восени 1918-го у складі робітничої дружини содового заводу він бере участь у повстанні проти кайзерівських військ. Потім стає козаком петлюрівської армії. Один з перших віршів українською мовою „Ми любим на словах...” гайдамака 3-го куреня 3-го гайдамацького полку написав на станції Знам'янка. Сталося це 15 лютого 1919-го. Ось як описував ті дні Володимир Миколайович в автобіографічному романі "Третя Рота":

«Лютий 1919 р. Кілька день ми стоїмо на Знам'янці. Нас оточили з усіх боків червоні... Григор'єв нас зрадив, перейшов на бік червоних... Його штаб на цукроварні... Відтіля його броньовик почав бити по Знам'янці. Наш курінь в заставі. Лава наша йде вперед. У лісі. Ніч. Наш броньовик відповідає на далекі удари... Григор'єв б'є по путі, що йде на Цвітково, хоче розбити рейки...».

Цей запис письменник зробив через кілька років після пережитих подій. А ось миттєва поетична реакція на ті події гайдамаки Володьки:

*Невже нема у нас хоч трішечки чесноти,
Невже усе слова, одні слова й слова.
Все ужча круг журби, все ужча круг турботи...
І плаче тихий сон і кров'ю залива.
А хмари все пливуть... не було й немає
Від нас хоч краплі діл... і стине чорний гай.
Оттак ми на словах за волю бій звершаєм,
Оттак ми на словах кохаєм рідний край.*

Від станції Знам'янка юнак пройде з українським військом через усю Україну до фатального листопада 1919-го. Після трагедії УНР, потрапить у полон до денікінців. Його розстрілюють, як петлюрівця, але рана виявляється не смертельною, і поет виживає. Судив Сосюру і червоний ревтрибунал, і тільки житейська мудрість голови трибуналу, котрий розгледів у юнаку поета, врятувала йому життя. 1920-го

опиняється в Одесі, де його, хворого на тиф, приймають до лав Червоної Армії, де він вступає до Комуністичної партії. Продовжує писати. В Одесі політкурсант 41-ї стрілецької дивізії знайомиться з Юрієм Олешею, Едуардом Багрицьким, Костянтином Гордієнком, з поезією Василя Чумака. У дружньому колі, а часом і в «Кафе поетів» читає власні вірші. Літературне товариство одностайно визнає його поетом, а за образно інтонаційним ладом, тематикою і традицією - поетом українським.

У листопаді 1920-го червоноармійця Сосюру направляють в Єлисаветград на військово-політичні курси більшовицького війська. Прибувши у місто, він відразу захворів і потрапив до військового лазарету. Про своє тримісячне перебування в Єлисаветграді Володимир Миколайович писав у романі «Третя Рота» (1926, надрукований у 1989-му):

«Курси стояли в Єлисаветі. Був уже листопад. Після голодовки на фронті (по п'ять день ми нічого не їли, а коли доводилось їсти, то більше яблука із панських садів) в мене почалась дизентерія. Я кажу завхозові, щоб він дав візника до лікарні, бо я босий, а надворі грязь і йде сніг. Але він не дав мені візника, і я пішов босий до лікарні. Це було далеко, деś за вокзалом. Я йду і бачу, а мимо проходять червоноарми, гримить "Інтернаціонал", і мені ще дужче жалко себе. Перехожі дивляться на мене і жалісно хитають головами. Коли я проходив через вокзал, до мене підійшов спекулянт і хотів купити мою шинелю. Це було так дико й страшно, я ж босий, а він мене хоче ще зовсім роздягнути...»

*Пушкінське училище, поштова листівка, 1917 рік.
З колекції Ю.Тютюшкіна*

У приміщенні військового лазарету, у якому лікувався наприкінці 1920-го Володимир Сосюра, сьогодні по вулиці Братиславській склади військової частини. Відомо також й де знаходилися курси, на яких навчався поет. Це колишнє Пушкінське народне училище по вулиці Генерала Шумілова, у якому нині школа №7. У шкільному музеї зберігається листування Володимира Миколайовича з викладачем Кіровоградської райпартшколи Григорієм Михайловичем Понченком, із яким поет зустрічався та дружив. Так у листі від 2 листопада 1959-го Володимир Сосюра писав Понченку:

«... з листопада 1920 року до січня 1921-го я був курсантом військово-політичних курсів при політвідділі 14-ї армії. Наші курси тоді містилися в колишній Пушкінській школі, і мені довелося брати участь в обороні Єлисаветграду од махновців. І ще: в «Єлисаветградских известиях» друкувалися мої вірші, власне юнацькі вірші. Тоді газету ліпили на стінах будинків. У мене не було штиблетів, і дівчата пошили мені капці з шинельного сукна. В тих капцях зимою я бігав за кілька кварталів, щоб подивитися, чи надрукували мої вірші в «Єлисаветградских известиях».

Будувати в Єлисаветграді приміщення, у якому колись навчався Володимир Сосюра, розпочали 26 травня 1899-го. У цей день заклали у підмурок перший камінь народного училища у мікрорайоні Пермський на 300 учнів, з трикімнатною квартирою та кухнею для завідувача училищем. Будівництво приурочили до 100-річчя з дня народження Олександра Сергійовича Пушкіна, тож училище отримало назву Пушкінського. Проектував його міський архітектор Олександр Львович Лішневський.

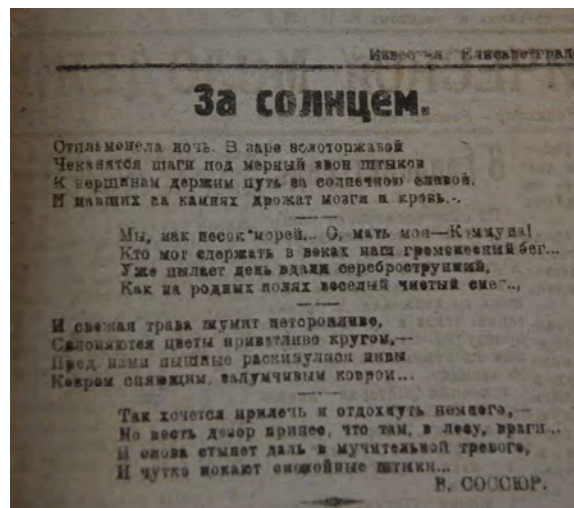
Вилікувавшись, Володимир Сосюра продовжив навчатися на курсах і писати вірші. Місцева газета "Известия" зберегла для нас сліди перебування поета в Єлисаветграді. Рубрика "Поштовий ящик" за 26 листопада 1920-го повідомляла:

"Курсанту Сосюре. Товарищ! Ваши стихи талантливы. Будут напечатаны в ближайших номерах. Редактор убедительно просит заглянуть к нему в редакцию для близкой беседы".

А 19 грудня 1920-го в "Известиях" надрукований вірш "За солнцем" за підписом "В.Сосюр":

*Отпламенела ночь. В заре золоторжавой
Чеканятся шаги под мерный звон штыков.
К вершинам держим путь за солнечною славой,
И павших на камнях дрожат мозги и кровь.
Мы, как песок морей. О, мать моя - Коммуна!*

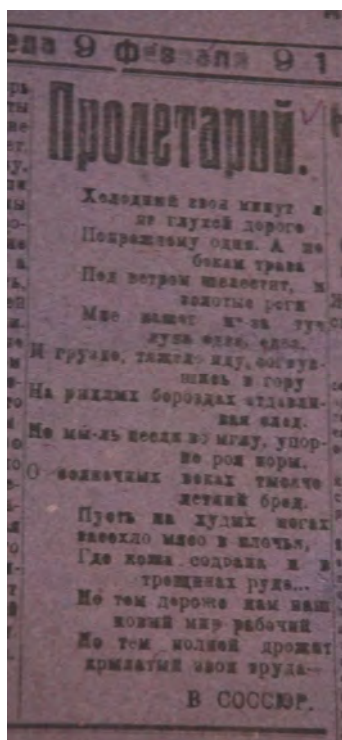
*Кто мог сдержать в веках наш громоносный бег...
Уже пылает день вдали сереброструнный,
Как на родных полях веселый чистый снег...
И светлая травва шумит неторопливо,
Склоняются цветы приветливо кругом,
- Пред нами пышные растегнутые нивы
Ковром сияющим, задумчивым ковром...
Так хочется прилечь и отдохнуть немного,
- Но весть дозор принес, что там, в лесу, враги...
И снова стынет даль в мучительной тревоге,
И чутко цокают спокойные штыки...*

У цієї же газеті за 9 лютого 1921-го знаходимо вірш «Пролетарий»,
також написаний Сосюрою:

*Холодный звон минут. Я на глухой дороге.
По-прежнему один. А по бокам трава
Под ветром шелестит, и золотые роги,
Мне машет из-за туч луна, одна-одна...
И грузно, тяжело иду,
Согнувшись, в гору,
На рыхлых бороздах, отдавливая след*

Не мы ль несли во мглу, упорно роя норы.
 О солнечных веках тысячелетний бред.
 Пусть на худых ногах засохло мясо в клочья,
 Где кожа содрана и в трещинах руда...
 Но тем дороже нам наш новый мир рабочий,
 Но тем полней дрожит крылатый звон труда!

Старий більшовик М.Г.Лісняковський, котрий навчався разом з Володимиром Миколаєвичем в Єлисаветграді на військово-політичних курсах при політвідділі 14-ї армії, згадував, що поет використовував кожну хвилину, аби скласти свіжий вірш про щойно пережитий бій з махновцями, про мирне майбутнє. На першому ж привалі він занотовував пропахлі порошком рядки, використовуючи для цього перший-ліпший шматок паперу, а то й клаптик газети. На превеликий жаль, багато віршів про той буремний час не збереглося.

Знову у місті, яке на той час уже називалося Зінов'євськом, Володимир Сосюра побував у квітні 1929-го. Газета

"Зінов'євський пролетарій" у двох номерах повідомляла

про приїзд до міста групи письменників. У номері за 21 квітня був анонс виступів літераторів:

"Сьогодні пролетаріат Зінов'євського зустрічає гостей - групу пролетарських поетів й письменників. На запрошення ОРПС'у вони йдуть до нас, щоб розказати робітничим масам за ті великі досягнення та завдання, що стоять перед нами на фронті культурної революції... Пролетарський привіт вам, товариші Сосюра, Микитенко, Дикий, Первомайський, Кузміч та Голованівський!".

На другій сторінці газета подала біографії гостей, дві з яких - Сосюри та Микитенка, були з фотографіями. Своє триденне знайомство з містом літератори розпочали 21 квітня виступом у клубі радторгслужбовців. У театрі заводу «Червона Зоря» зустрічалися з робітниками-металістами. Наступного дня в обідню перерву письменники побували у цехах заводу «Червона Зоря», виступали у педтехнікумі, взяли участь у вечорі української культури у міськтеатрі ім.Т.Шевченка. Ось як описував зустріч у театрі «Зінов'євський пролетарій» за 24 квітня:

"В.Сосюра починає з "Сада". Після першого ж вірша з усіх боків починаються вигуки: про батька, про мати, "Нальотчицю"... Сосюра задовольняє вимоги. Він читає "Знов я на содовім заводі", «Мати», "Ой не даремно ж в степах гули гармати"... Бурхливими оплесками нагородили слухачі поета".

У вівторок, 23 квітня, літератори побували у цехах заводів «Червона Зоря» та «Червоний Профінтерн». Зустрічалися з комсомольцями та школярами. А увечері, після виступу в театрі, відбули потягом до столиці Радянської України Харкова.

На прохання Сосюри, Понченко

знайшов у Державному архіві Кіровоградської області у підшивці газети «Известия» вірш поета «За солнцем». У листі-відповіді від 26 листопада 1959-го Володимир Миколайович писав з вдячністю:

«Я плакав над віршем, написаним моєю колись юною рукою в грозові дні 1920 року. Ви правильно його визначили, як рентген-знімок моєї душі... За вірш серце моє дякує Вам усіма своїми фібрами».

У черговому листі, написаному 30 грудня 1959-го з клінічного санаторію "Конча- Заспа", поет пригадав про інші свої вірші, які були надруковані в «Елисаветградских известиях» і попросив Понченка і їх відшукати:

«Я в одному з листів до Вас просив знайти в архіві Кіровограду в "Елисаветг- радских известиях" вірш, середину якого пам'ятаю. Але справа в тому, що в "Ел. Изв." друкувалися же, і не один, вірші, писані

моїм юнацьким серцем. Вони мені потрібні для збірки "Родина", що була видана Держлітвидавом України. В ній були розміщені вірші з 1920-23-го років, але не всі. Я хочу для перевидання збірки "Родина" включити елісаветградські вірші і що більше їх буде, то краще... Дуже прошу Вас в номерах "Ел. Известий" за листопад, грудень 1920 р. і за січень 1921-го подивитись і переписати вірші юнака Сосюра для надіслання мені... Дуже прошу, просто благаю Вас, піти назустріч моєму серцеві».

Григорій Михайлович Понченко відшукав в архіві вірш юного поета під назвою «Пролетарий». Єлісаветградські враження Володимир Сосюра відтворив не лише у єдиному прозовому творі „Третя Рота”, а й у поемі „Махно” (1928, надрукована в 1991-му) та інших творах. Зокрема, кореспондент фронтової газети «За честь Батьківщини» Володимир Сосюра присвятив місту вірш «Ми повернулися...», датований 8 січня 1944-го, днем визволення Кіровограда від німецько-фашистських загарбників:

*Кіровоград. Тебе ми покидали
в той, повний крові сорок перший рік,
і у страшому гуркоті навали
в твоїй груді стирчав німецький штик...
Вони прийшли, бандити у шоломах,
й тобі на горло катова нога
у бурях стала, чорна і знайома
ще з вісімнадцятого... І жага
страшної помсти в серці запалала,
і ти з грудей висмикував багнет
руками нашими... І світло дня настало,
І ніч пройшла, як довгий дикий бред.
Ми повернулись так, як обіцяли
Тобі в громах, у охканні гармат,
Знов над тобою сонце засіяло,
Ти знову наш, ти наш Кіровоград!*

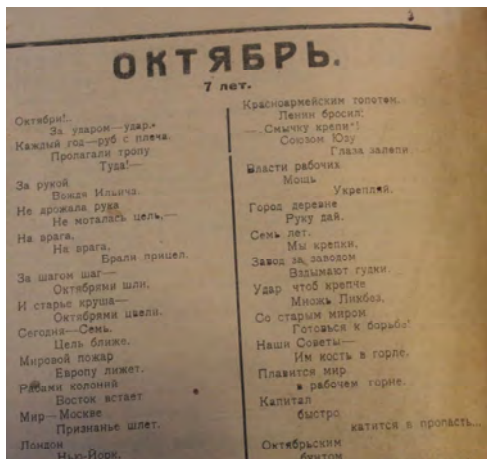
На фасаді школи №7 по вулиці Генерала Шумілова у Кропивницькому встановлена пам'ятна дошка, яка нагадає учням, що вони навчаються у приміщенні, у якому майже сто років тому проживав та навчався неперевершений український лірик Володимир Сосюра.

ВІД ТОКАРНОГО СТАНКА ДО ЗАВВІДДІЛОМ ГАЗЕТИ «ПРАВДА»

Ми уже писали про кількох земляків, які зробили собі ім'я у літературі через комсомол та з допомогою партійного квитка. До них можна віднести літературознавця, журналіста, публіциста та нарисовця Семена Адольфовича Трегуба.

Народився Семен Трегуб 17 серпня 1907 року у місті Ромни Сумської області. Згодом родина переїхала до Єлисаветграда. Тож його дитинство та юність пройшли на Бериславській вулиці (нині Єгорова). Батька у 1919 році убили григор'євці. Навчався у 9-й трудовій школі. У 1922-му вступив до Єлисаветградської профтехшколи №1, яка була у приміщенні колишнього Єлисаветградського земського реального училища. До речі, у той час у цій профтехшколі навчався і майбутній поет Арсеній Тарковський.

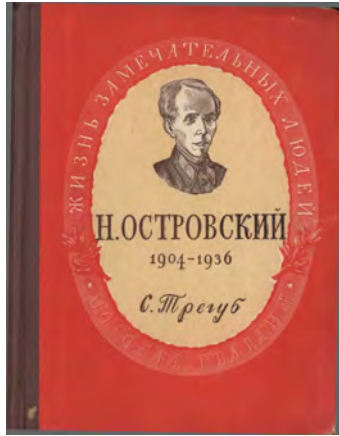
Вірш Семена Трегуба «Октябрь»,
газета «Червоний шлях»
за 7 листопада 1924 року

У 1923-му окружком комсомолу направляє Семена Трегуба на завод «Червона зірка». Спершу працював у токарному цеху. Потім був членом комітету комсомолу заводу, керівником загальнозаводської бази юних піонерів, завідував агітпропко-лективом при парткомі.

У Зінов'євську Семен Трегуб захоплюється літературою і стає юнком газети «Красный путь» (пізніше газета називалася «Червоний шлях»).

У цій газеті у номері за 29 жовтня 1924 року знаходимо замітку «Больше порядка», яка підписана «робкор Трегуб». А 12 травня 1925 року газета також надрукувала замітку із заводу «Червона зірка» за підписом «Трегуб».

Знаходимо у підшивці газети ще ряд публікацій Семена Трегуба, серед яких були й вірші.

Улітку 1925-го Семен Трегуб у числі десяти робітників був у Москві, в редакції газети «Правда» зустрічався з Марією Ульяною. У тому ж році його посилають учитися до Харкова. Далі зустріч з Володимиром Маяковським, Московський інститут журналістики та газетярська практика в «Уральском рабочем» (Свердловськ). Магнітка, Челябінський тракторний завод, Солікамськ... Враження від цих поїздок зібрав у книжці «Большой Урал», виданій «Молодой гвардией» до IX-го з'їзду ВЛКСМ. Далі робота у газеті

Середазкрайкому ВЛКСМ «Комсомолец Востока» на посадах заввідділом та відповідального секретаря. Стає членом ЦК комсомолу Киргизії. З 1934-го - секретар Середазкрайкому ВЛКСМ.

Чотири роки Семен Трегуб пропрацював у газеті «Комсомольская правда» на посаді завідуючого відділом літератури і мистецтва. У цій же газеті у квітні 1935-го з'явилася його рецензія на роман «Как закалялась сталь». Микола Островський писав: «Стаття Трегуба прекрасна... написана з такою комсомольською теплою, що веселішає на душі».

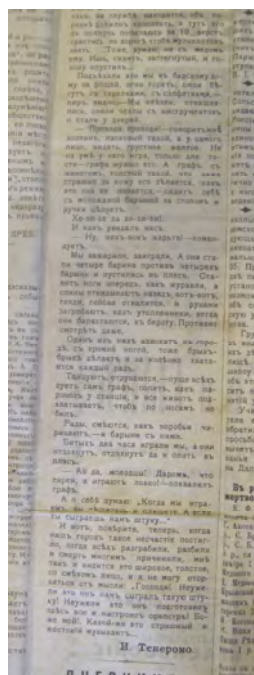
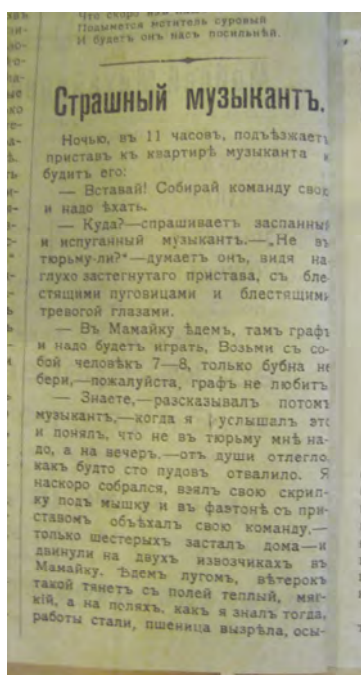
У 1938 році Семен Трегуб уже був заступником завідувача відділом літератури і мистецтва газети "Правда". Він автор книг про Миколу Островського та Володимира Маяковського, спогадів про зустрічі з Максимом Горьким, Олексієм Толстим, Михайлом Шолоховим та іншими письменниками.

Учасник Другої світової війни, нагороджений трьома орденами і медалями. Після війни читав спецкурси в Літературному інституті ім. М.Горького. Листувався з багатьма земляками, зокрема збереглися його листи до Сухомлинського, Є.Поповкіна та О.Роховича.

ПРИХИЛЬНИК ТОЛСТОГО І ТЕСТЬ ТЕРОРИСТА

Активним автором газети «Елисаветградские новости» був Ісаак Файнерман. Він друкував своє листування із Львом Толстим, іноді листи відтворювали факсимільним способом. Писав під криптонімом «И.Т.» огляди вистав та театральну критику. У фондах Державного архіву Кіровоградської області зберігається підшивка «Елисаветградских новостей» за 1905 рік, яка налічує зо два десятки примірників газети. У кількох з них надруковані статті Ісаака Файнермана. Так у №624 за 23 жовтня розміщена кореспонденція «Плач патриархов» за підписом Тенеромо. Під цим же псевдонімом знаходимо статтю «Страшный музыкант» у газеті №631 за 1 листопада 1905 року.

Стаття І.Тенеромо «Страшный музыкантъ», газета «Елисаветградские новости», 1 листопада 1905 року

Також в Єлисаветграді Ісаак Файнерман у 1906 році видавав та редагував газету "Новости Юга". Її вихід був призупинений того ж року генерал-губернатором у зв'язку з воєнним станом, а після його закінчення друк не відновився. Примірники газети «Новости Юга» в українських архівах відсутні.

Народився Ісаак Борисович Файнерман у Кременчуці у 1863 році в єврейській родині. Закінчив Київську гімназію. В юності захопився читанням (і вченням) Л.Толстого, став затягим «толстовцем» і переїхав під Тулу в Ясну Поляну. Щоб отримати місце сільського учителя в Яснополянській школі, у серпні 1885-го перейшов з іудаїзму у православ'я. Згодом потоваришував з Львом Толстим. Деякий час працював у місцевій школі, проте не вдалося отримати затвердження попечителя округу. Після цього заробляв на життя селянською працею. Сповідував принципи Толстого: зречення матеріальних цінностей, життя на землі, селянська праця... Лев Миколайович із цікавістю та співчуттям ставився до свого учня, давав переписувати свої твори, щоб підтримати матеріально.

Пізніше Ісаак Борисович був вимушений повернутися на Полтавщину, де захопився створенням єврейських землеробських общин. Та згодом став більш поміркованим у поглядах, відмовився від цієї ідеї і у Кременчуці посилено проповідував толстовство.

Цікаво, що одним з тих, хто уважно слухав Ісаака Файнермана про "моральне самовдосконалення", був молодий полтавський семінарист Григорій Гапон - майбутній "герой 9 січня піп Гапон". У книзі «Історія мого життя» він писав: *«Когда я поступил в семинарию, то и там, под влиянием одного толстовца – Фейермана, я продолжал открыто порицать окружающее меня лицемерие...»*.

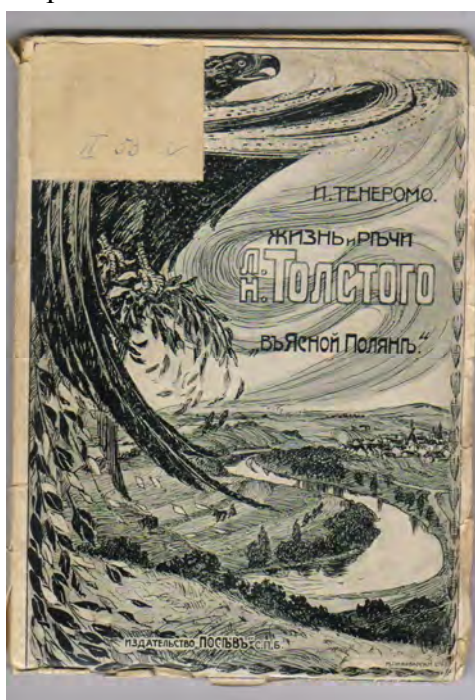
У 1893-1894 роках захоплювався толстовством і дворянин Іван Бунін, майбутній відомий письменник, лауреат Нобелівської премії з літератури, який навчався під керівництвом І.Файнермана тим ремеслам, за рахунок яких існували толстовські громади.

У 1903 році, щоб прогледувати родину, Ісаак Файнерман закінчив Київську «зубоврачебну» школу і став займатися стоматологічною практикою.

Та з часом захопився журналістикою. Знайшов шлях до популярності через своє знайомство з Львом Толстим. І невтомною працею зумів домогтися чималої популярності у літературно-мистецькому середовищі. Його знали багато відомих журналістів і письменників. Щоправда, популярність ця часом носила майже скандальний характер. Про Тенеромо говорили, що він *"продас Толстого оптом і в роздріб", "експлуатує факт знайомства з генієм"* і

друкує про нього "чутки та іншу нісенітницю". Він міг цілими днями сидіти біля паркану маєтку Толстих і спостерігати у шпаринку за всім, що відбувалося там, а через кілька днів в якійсь великій газеті з'являлася величезна стаття "Як живе і працює великий письменник Лев Миколайович Толстой і як він розмовляє з пташками і комашками". Антон Чехов якось пожартував: "Тенеромо годинника не витягав, гаманці не крав і золотих коронок з рота не викручував, але він робив незрівнянно гірші речі: усно і друковано видавав себе за товариша і конфідента Толстого, Чехова, Андрєєва".

Ісаак Файнерман опублікував кілька книг і велику кількість статей про письменника Льва Толстого - у тому числі і добірку свого листування з ним. Підписувався псевдонімом «Тенеромо» (латинська транскрипція прізвища) та криптонімом «И. Т.». Друкувався у ряді авторитетних часописів: «Биржевые ведомости», «Нива», «Всемирная панорама», «Природа и Люди» та ін. Опублікував чотири книги про життя та погляди Льва Толстого: «Л. Н. Толстой о евреях», «Жизнь и речи Л. Н. Толстого», «Живые речи Л. Н. Толстого (1885-1908)», «Толстой и Мечников о женщинах». Писав і п'єси, одна з них, «Олександр III», наробила галасу і була заборонена певний час, бо про неї різко висловилися націоналістичні російські кола.

Обкладинки книг І.Тенеромо

У січні 1908 року газета «Голос Юга» друкувала хід судових слухань справи по обвинуваченню власника друкарні М. Гольденберга редактором «Елисаветградских новостей» В. Лапідусом у наклепі. Неправду він помітив у відкритому листі, поміщеному М. Гольденбергом у серпні 1907 року в газеті «Новая волна». Один із свідків стверджував, що пані Файнерман у приватній бесіді говорила йому, що з її чоловіком розраховуються в редакції «неточно».

А ще Файнерман-Тенеромо швидко зрозумів, які перспективи відкриває перед літератором кінематограф, і став одним з перших кіносценаристів в Росії. Він організував зйомки похорону Толстого у 1910 році, а два роки по тому за його сценарієм Яків Протазанов і Єлизавета Тіман зняли німий художній фільм «Уход великого старца». Потім були «Рокамболь» та «Еврейское счастье» за повістю Шолома Алейхема «Менахем-Мендл». Співавтором сценарію та автором титрів у фільмі був письменник І.Бабель.

Фільм «Уход великого старца» у Росії не вийшов у прокат у зв'язку з протестом родини Толстих. У Європі ж це кіно демонстрували. Що цікаво, у фільмі поряд із постановочними кадрами, де Льва Миколайовича грає актор, використані справжні кадри з життя Толстого, зняті Тенеромо. Сьогодні з цього фільму починається курс «Історія російського кіно» в російських театральних вишах.

Зятем Ісаака Файнермана був Яків Блюмкін (1898-1929) - чекіст, виконавець терористичних актів та вбивств. Донька Тетяна, яка народилася у 1897 році у місті Вознесенську (нині Миколаївська область), закінчила гімназію в Єлисаветграді із золотою медаллю. Навчалася в Київському медичному інституті та на медичному факультеті Московського університету. Восени 1919-го познайомила з молодим чоловіком Яковом Блюмкіним. Він був одним з двох виконавців замаху на німецького посла у Москві Мірбаха. Ну а потім ким тільки не був: революціонером-підпільником, чекістом, учасником спроби влаштувати соціалістичну революцію у Персії, радянським розвідником-нелегалом, поетом-дилетантом і навіть приятелем ряду відомих і яскравих літераторів, від С.Єсеніна та інших "імажиністів" до самого Володимира Маяковського. Тетяна стала його дружиною і прожила з ним до 1925 року.

Того ж року помер Ісаак Борисович Файнерман, залишивши про себе досить суперечливу пам'ять. Де захоронений загадковий послідовник толстовського учення, невідомо.

ЛОНДОНСЬКИЙ КОРЕСПОНДЕНТ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ ГАЗЕТИ

Мало хто знає, що слово "хуліган" у нас прижилося «з легкого пера» Ісаака Вульфовича Шкловського (8 (20) квітня 1864, за ін. даними - 14 (26) березня 1863 чи 1865, Єлисаветград – 28 лютого 1935, Лондон) - талановитого публіциста, критика, прозаїка та перекладача, що писав під псевдонімом Діонео.

Ісаак Шкловський народився у багатодітній і бідній єврейській родині. Батько, Вульф Шкловський, був лісником під Уманню і повернувся в Єлисаветград незадовго до народження сина. Його мати опублікувала книгу мемуарів на їдиші, що закінчується початком Громадянської війни. Навчався у гімназії в Єлисаветграді, потім у Харківському університеті. Писати почав з 16 років, поміщаючи у газетах вірші, розповіді та критичні статті.

Брав участь у народницькому русі. З 1886 по 1892 рік був у засланні в Якутії, де одночасно з побутом іногородців вивчав нові мови; друкував в «Одеських новинах» і «Російських відомостях» белетристично-етнографічні нариси, перший - «До полярного кола» - вийшов і на англійській мові.

З 1893-го перебував постійним співробітником «Російських відомостей», де помістив ряд сибірських нарисів, зібраних потім у книзі «На крайньому північному сході Сибіру» (1895; французький переклад 1896). А до цього «Нариси крайнього північного сходу» Шкловського були надруковані у «Записках Східно-Сибірського відділу Імператорського Російського географічного товариства» (1892).

За пропозицією редакції «Російських відомостей» відправився у 1896 році до Лондона, друкував свої нариси з англійського життя в «Російських відомостях» (за підписом Sh.), а з 1897 року в «Російському багатстві» (за

підписом Діонео); статті з «Російського багатства» видані окремо редакцією цього журналу в переробленому вигляді під назвою «Нариси сучасної Англії» (1903). Крім того, Шкловський писав оповідання (у «Російських відомостях», збірниках «На славному посту» і «Братська допомога») і друкував статті в англійських виданнях («Academy», «Daily Chronicle» та ін.) Вважався авторитетним фахівцем по Великобританії в російській пресі свого часу. Перший перекладач Рабіндраната Тагора на російську мову (1913).

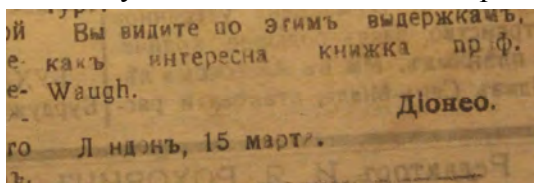
Негативно сприйняв Жовтневий переворот, у 1919-му опублікував критичну книгу «Росія під більшовиками» (англійською мовою). Брав активну участь в організації та діяльності лондонського надпартійного «Комітету визволення». Пізніше приєднався до Республікансько-демократичного об'єднання і став лондонським кореспондентом «Останніх новин», співпрацюючи також в ризькій газеті «Сьогодні», у «Сучасних записках» та інших зарубіжних виданнях. Був лондонським представником празького Російського закордонного історичного архіву.

Вважається, що саме Діонео в одному із своїх нарисів вперше надрукував у російській газеті слово "хуліган". Сьогодні це найбільш вживане в українській мові слово англійського походження. Щодо самого терміну "хуліган", то одні дослідники вважають, що слово походить від назви американського індіанського племені, яке кочувало між Техасом і Каліфорнією. "Хулігани" (або як їх ще називали - "апаші") були найбільш дикими, войовничими і небезпечними серед індіанців. Інші розглядають слово хуліган похідним від імені ірландця Хуллі, котрий організував кілька банд, що тероризували усіх своїми витівками.

У Росії це слово дістало визнання в 90-х роках XIX століття. Його появу пояснюють по-різному. За одними даними, воно було вживане вперше в літературному обігу кореспондентом московських газет Діонео в одній із його статей, надрукованій в "Російському багатстві". З інших джерел, це слово спочатку згадувалося в наказі петербурзького градоначальника фон Валя, який у 1892 році розпорядився застосувати рішучі заходи проти "хуліганів", які чинять свавілля в столиці. Поліція, яка заходила виловлювати хуліганів, ввела це нове слово в широкі маси населення. Воно у звичному слововжитку тоді відрізнялося розпливчатістю і невизначеністю, що пояснювалося відсутністю визначення даного поняття у дореволюційному кримінальному законодавстві.

У романі "Коли боги пішли", який був виданий у Берліні у 1923 році, Діонео змальовує рідне місто. Головний герой - професор біології

Бугай - освіту здобув у земському училищі, потім – у Сорбонні. Родом він з села Бугаївки. Його батько - суддя в окружному суді і «бабуся-процентниця» за покликанням – свій капітал робили за допомогою одного єврея. Вони давали рублі під відсотки юнкерам з «історичними прізвищами і без таких» місцевого кавалерійського училища. До того ж усе це відбувалося у місті з виразним ім'ям - Верхній Інгульськ, за описом дуже схожим на Єлисаветград.

Перебуваючи у Лондоні, Діонео підтримував зв'язок з Єлисаветградом. 21 червня 1914 року місцева газета «Голос Юга» надрукувала наступну замітку:

«От редакции. В завтрашнем номере «Голоса Юга» будет помещена статья «Борьба в Ирландии» - Дионео, который будет принимать постоянное участие в «Голосе Юга». Наступного дня газета надрукувала статтю Діонео «Борьба в Ирландии». У тому ж році в газеті вийшло ще дві публікації Діонео. А у 1915-1916 роках майже щомісяця редакція «Голоса Юга» отримувала листи з Лондона від Діонео. Остання публікація була у номері за 17 листопада 1917 року.

Лист Діонео з Англії, надрукований у газеті «Голос Юга» за 12 квітня 1915 року. Лист був відісланий з Лондона 15 березня

Наостанок слід додати, що Ісаак Шкловський був дядьком Віктора Борисовича Шкловського (12 [24] січня 1893 — 5 грудня 1984), письменника, літературознавця, критика, кінознавця та кіносценариста, лауреата Державної премії СРСР (1979).

ЗАБУТЕ ІМ'Я У МІСТІ НА БЕРЕГАХ ІНГУЛУ

Єлисаветград - "столиця" найбільшого повіту в європейській частині Російської імперії, подарував світові чимало видатних особистостей у всіх галузях людської діяльності. Одним з них був Амінадав Шполянський.

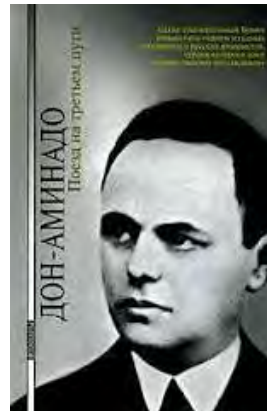
У квітні 1888 року в Єлисаветграді народилися два хлопчики, яким судилося стати всесвітньовідомими - Генріх Нейгауз та Амінадав Шполянський. Обидва прославили рідне місто, зробивши значний внесок у світову культурну спадщину. 125-річчя з дня народження Нейгауза відзначали на державному рівні - Верховна Рада прийняла відповідну постанову. У Кіровограді (зараз - Кропивницький) біля музучилища встановили бюст композитора, на приміщенні музичної школи №1 по вулиці Дзержинського (нині Чміленка) - пам'ятну дошку, вийшла друком книга викладача музучилища Марини Долгих про життя та творчість Нейгауза. А от про такий же ювілей ровесника і земляка Генріха Густавовича - письменника і поета Амінадава Шполянського, не згадали навіть на обласному рівні.

А він також був непересічною людиною, яка заслужила, щоб про неї пам'ятали нащадки. Хоча б земляки. Та, як виявилось, не пам'ятають. За радянської влади про Амінадава Шполянського не говорили, оскільки про емігрантів в СРСР або ж говорили погано, або ж взагалі не згадували. Але сьогодні про письменника, поета і провидця, повинні були б згадати. На жаль, цього не сталося.

З тим, що Дон Амінадо неординарна особистість, погоджувалися видатні його сучасники: Купрін, Алданов, Адамович, Гіппіус... Як не дивно, але в емігрантському середовищі Дон Амінадо був популярніший, ніж Бунін, Цветаєва чи Ходасевич. Навіть великий «буревісник» Максим Горький змушений був констатувати

Дон Аминадо является одним из наиболее даровитых уцелевших в эмиграции поэтов». А не завжди щедра на компліменти Марина Цветаєва писала «Милый Дон Аминадо, мне совершенно необходимо сказать Вам, что Вы совершенно замечательный поэт... Я на вас непрерывно радуюсь и непрерывно Вам рукоплещу – как акробату, который в тысячу первый раз удачно протанцевал на проволоке. Сравнение не обидное. Акробат ведь из тех редких ремесел, где всё не на жизнь, а на смерть. Я сама такой акробат».

А ось слова першого російського нобелівського лауреата Івана Буніна: *«Меня не раз спрашивали, что я думаю о таланте этого писателя, то есть, кто такой этот писатель: просто ли очень талантливый фельетонист или же больше – известная художественная величина в современной русской литературе. Мне кажется, что уже самая наличность этого вопроса предрешает ответ: спрашивающие чувствуют, что имеют дело не просто с популярным и блестящим газетным злободневным работником, а с одним из самых выдающихся русских юмористов, строки которого дают художественное наслаждение. Дон Аминадо гораздо больше своей популярности (особенно в стихах), и уже давно пора дать подобающее место его большому таланту– художественному, а не только газетному, злободневному».*

Земляки Дона Амінадо поки що не прислухалися до слів Буніна.

У 1987 році у першоквітневому номері газети «Московский комсомолец» на четвертій сторінці, яка була присвячена Дню гумору, були надруковані три гумористичні вірші, підписані псевдонімом Дон Амінадо, після якого в дужках стояло (Єлисаветград, 1888 – Париж, 1957). Оскільки на цій же сторінці була надрукована й моя гумореска, редакція надіслала примірник газети, як своєму авторові. Ці вірші Дона Амінадо я передрукував у багатотиражній газеті “Будівельник”, у якій на той час працював. А працівник обласної бібліотеки ім. Д.Чижевського (тоді — ім.Н.Крупської) Олександр Чуднов запросив прочитати вірші Дона Амінадо на зустрічі з читачами бібліотеки. Незважаючи на те, що почалася перебудова в країні, що поверталися із забуття раніше невідомі імена, у керівництва бібліотеки очі на лоба полізли, коли вони почули рядки з вірша “Священная весна», написані Доном Амінадо у 1932 році:

*Была весна. От Волги до Амура
Вскрывались льды... Звенела песнь грача.
Какая-то восторженная дура
Лепила бюст супруги Ильича.*

Подальше знайомство з земляком привело до Державного архіву Кіровоградської області. У його фондах зберігається Книга реєстрації актів про народження Єврейської церкви міста Єлисаветграда за 1888-1891 роки.

О РОДИВШИХСЯ									
№	Види сирини образу, освіта	Число, місяць ро- дження в родині	Християн- ский	Берис- ский	Год	Остання школа, яку вчив, і в якій	Види сирини образу, освіта	Число, місяць ро- дження в родині	Християн- ский
101		23	23			Александровский гимназия, Киев			
102		23	28			Александровский гимназия, Киев			
103		23	29			Александровский гимназия, Киев			
104	Александровский гимназия	29	28			Александровский гимназия, Киев			
105	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			
106	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			
107	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			
108	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			
109	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			
110	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			
111	Види сирини	29	28			Александровский гимназия, Киев			

На 22 сторінці знаходимо запис №103 про реєстрацію народження сина Амінадава у сім'ї елісаветградського міщанина Пейсаха Шполянського та його дружини Ліби Рози (на знімку). А датою народження записане 25 квітня 1888 року (за новим стилем - 7 травня). Знайти будинок, у якому проживала сім'я Пейсаха Шполянського в Єлисаветграді, поки що не вдалося.

Відомо, що у 1897 році 9-річного Амінадава прийняли до підготовчого класу Єлисаветградської чоловічої гімназії. Про рівень викладання у цьому навчальному закладі говорить хоча б те, що серед його

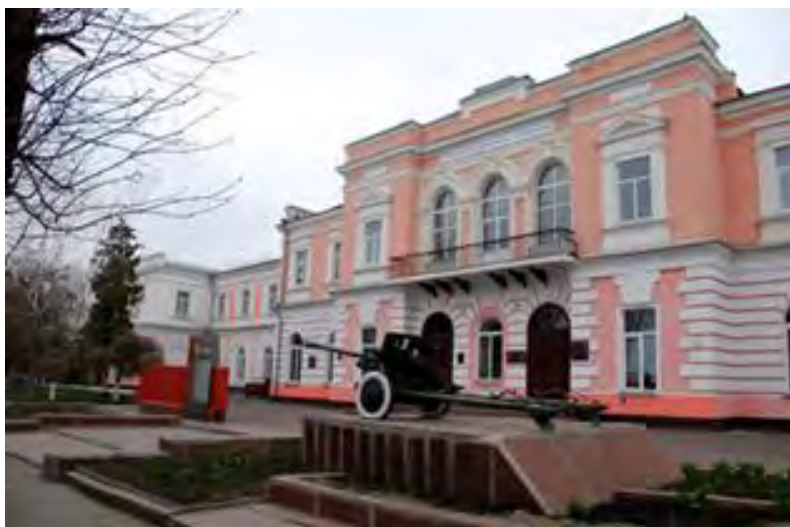
вихованців були два Герої Соціалістичної праці, кілька лауреатів державних премій СРСР та України, лауреат Нобелівської премії Ігор Тамм, три академіки АН СРСР та ВАСХНІЛ, три члени-кореспонденти Академії наук СРСР, кілька письменників світового рівня, серед яких Володимир Винниченко та класик польської літератури Ярослав Івашкевич, конструктор легендарних катюш Георгій Лангемак, член-кореспондент Академії наук СРСР фізик Борис Гессен, директор Московського інституту народного господарства ім.Г.Плеханова професор Вадим Слушков, член Національної академії наук США з 1914 року, президент Американського хімічного товариства, професор хімії Мічиганського університету Мойсей Гомберг...

Єлисаветградський міщанин Пейсак Шполянський, ім'я Ліба Роза

Мелішуківський міщанин Івашкевич Ярослав

Олександровський міщанин Івашкевич Ярослав

Олександровський міщанин Івашкевич Ярослав

Сьогодні у Кропивницькому про Дона Амінадо нагадує лише будівля – приміщення ГУ МНС в області по вулиці Шевченка, де колись була Єлисаветградська чоловіча гімназія.

У стінах гімназії Амінадав вивчив кілька мов - французьку, німецьку, італійську, англійську. Другою рідною мовою для нього стала українська (на ній Амінадав написав кілька віршів).

1907-го Шполянський успішно здає іспити на атестат зрілості і вступає на юридичний факультет Одеського університету. Далі - Київ, де закінчує навчання. А потім — Москва.

Єлисаветградські газети дали старт в поезію не одному уродженцю нашого степового краю, які потім прославили його своєю творчістю. Знайшли ми в газеті «Голос Юга» за 22 лютого 1908 року і віршований фейлетон, який підписаний «Ам Ш-скій». Належав він 19-річному Амінадаву Шполянському.

Маленький фейлетон

Песня Ингула

(Подражание Бальмонту)

Хочу быть дерзким! Не буду нежным!

Люблю свободу! Люблю разгул!

Я покажу глупцам прибрежным,

Что значит взбешенный Ингул!

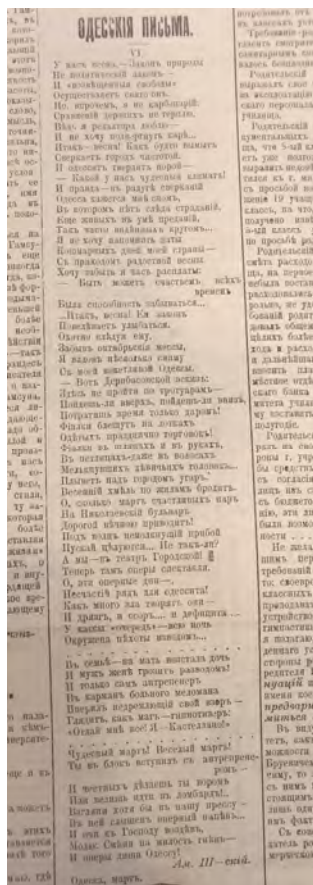
О, если б знали, вы были-б грубы-ль,

Как были раньше — за годом год?!..

И не пойду теперь на убыль —

Я мишу за кучи нечистот

Вы каждый день бросали гадость
 И нечисть разную в меня...
 Теперь я мишу!... Какая сладость
 Во мщенье нынешнего дня!
 Зовете гласных? А где Иванов?
 Теперь уже поздно — я не смолчу!
 Я самый страшный с ураганов,
 - Что мне Иванов?! - Я так хочу!..
 Ам Ш-ский

Вірш Амінадава
 Шполянського,
 надрукований у
 газеті «Голос Юга»
 у номері за 14
 березня 1908 року

Можливо й інші віршовані твори
 Амінадава Шполянського виходили у
 елісаветградських газетах, однак їх поки що
 не вдалося виявити. Хоча, вони могли бути
 підписані досі невідомими псевдонімами
 знаменитого поета, прозаїка, сатирика та
 епіграміста.

Виступаючи у пресі зі студентських
 років, Дон Амінадо співпрацював у багатьох
 журналах і газетах Росії. У 1910 році в якості
 кореспондента елісаветградської газети
 "Голос Юга" був присутній на похороні Льва
 Толстого. Його вірші, пародії, фейлетони,
 нариси з'являлися на сторінках різноманітних
 газет і журналів, зокрема у "Сатириконі".

Блискучу журналістську кар'єру
 обриває Перша світова війна. У 1914 році
 Шполянський отримує на фронті поранення. У
 цьому ж році виходить його перша книга
 віршів "Песни войны". Друга і остання книга
 Дона Амінадо, що були видані у Росії, вийшла
 друком у 1917 році під назвою "Весна
 семнадцатого года".

Після Жовтневого перевороту
 письменник жив у Києві, а потім в Одесі. Вірш
 "У врат царства", написаний у 1918 році, по
 суті виражає ставлення поета до подій того
 часу:

*Все опростали. И все опростили.
 Взяли из жизни и нежность, и звон,
 Бросили наземь. Топтали и били.
 Пили. Растлили. И выгнали вон.*

*Долго плясала деревня хмельная.
Жгла и ходила смотреть на огонь.
И надрывалась от края до края
Хрипая, злая, шальная гармонь.
Город был тоже по-новому весел.
Стекля дырявил и мрамор дробил.
Ночью в предместьях своих куролесил,
Братьев готовил для братских могил.
Жили, как свиньи. Дрожали, как мыши.
Грызлись, как злые, голодные псы.
Строили башню, все выше и выше,
Непревзойденной и строгой красы.
Были рабами. И будут рабами.
Сами воздвигнут. И сами сожгут.
Господи Боже, свершишь ли над нами
Страшный, последний, обещанный суд?!*

Громадянська війна і наступні за нею події підштовхнули Дона Амінада до еміграції. І до кінця життя він залишався непримиреним до нової влади і нечуваної сваволі в країні.

Літературне емігрантське життя того часу було досить насиченим. Разом з Олексієм Толстим він редагував журнал для дітей, друкувався у журналах та в одній з найбільших газет "Последние новости". Читачів привертали фейлетони, оповідання, вірші та афоризми, автором яких був Дон Амінадо.

Свою першу закордонну книгу, що вийшла у 1921 році в Парижі, назвав "Дым без Отечества", обігравши рядки Грибоєдова. Іван Бунін так сказав про цю книгу: *"поминутно озаряемой умом, тонким юмором, талантом"*.

У 1928 році вийшла книжка "Набросив плащ", в 1935-му - "Нескучный сад". Книги розкуповувалися дуже швидко і користувалися величезною популярністю у читачів. Крізь призму гумору Дон Амінадо переломлювалися емігрантські будні, політичні та ідеологічні сутички.

*Причем доставалось всем.
Живем, скрипим да медленно сидеем
Плетемся переулками Пасси
И скоро совершенно обалдеем
От способов спасения Руси.
Але був й інший Дон Амінадо:
Как рассказать минувшую весну,
Забытую, далекую, иную,*

*Твое лицо, прильнувшее к окну,
И жизнь свою, и молодость былую.*

Ці рядки з вірша "Поздняя сирень" відкривають нам зовсім іншу людину - тонкого лірика. У 1938 році у листі до Дона Амінадо Марина Цветаєва писала: *"Ваши некоторые шуточные стихи - совсем на краю настоящих, ну - одну строку переменить: раз не пошутите! ... Я, кажется, знаю: чтоб стать поэтом, стать тем поэтом, которым Вы есть, у Вас не хватило любви - к высшим ценностям; ненависти - к низшим. Между Вами и поэтом — быт"*.

Частково Марина Іванівна була права. Дон Амінадо умів боротися за життя. Головним для нього була сім'я. Для неї він працював, не шкодуючи сил. Його вірші та проза в імпресіоністській манері передавали ситуації, типові для його часу. Майстерність базувалася, з одного боку, на алюзіях: використанні відомих фактів (з історії, сучасності і літератури), з іншого боку - на вибірковості у слововживанні (часто - лише іменники), з яких читач міг відновити повний об'єм вислову. Для Амінадо характерна іронічна дистанція що до того, що зображається, його сатира схильна до дружного, ігрового гумору, але за легкістю форми не втрачалися політична і людська серйозність автора.

Гумор як особлива властивість світовідчуття дозволив Дона Амінадо створити свою гармонію, поєднавши газетний стиль з високим строєм класичної ліри.

У таланта Дона Амінадо є ще одна сторона: багато зі сказаного та написаного ним виявилось пророчим. Так, 8 грудня 1991 року припинив своє існування Радянський Союз. Вирок підписали у Беловежській Пущі президенти трьох країн-засновниць – Борис Єльцин, Леонід Кравчук і Станіслав Шушкевич. Та ще за 71 рік до цього про дану зустріч писав Дон Амінадо у своєму вірші «О белом бычке»:

*...О, Господи, Ты только вездесущ
И волен надо всем преображеньем!
Но, чую, вновь от беловежских пуц
Пойдет начало с прежним продолженьем.
И вокруг оси опишет новый круг
История, бездарная, как бублик.
И вновь на линии Вапнярка-Кременчуг
Возникнет до семнадцати республик.*

Як бачимо, поет помилився лише на одну республіку. У складі СРСР до 1956 року, коли Карело-Фінську республіку перетворили в автономну, їх було 16.

Сучасність Дона Амінадо у вражаючій тверезості політичних оцінок. Це красномовно підтверджують рядки, написані відразу після закінчення Другої світової війни:

*В смысле дали мировой
Власть идей непобедима:
От Дахау до Нарыма
Пересадки никакой.*

Пряме сполучення між двома системами — фашизмом і сталінізмом — було для Дона Амінадо безвихідною очевидністю.

«Нет более опасного взрыва, чем взрыв справедливости» - застерігає поет з глибоким пророчим даром.

Коли Амінадав Шполянський з групою літераторів та вчених на кораблі «Дюмон д'Юрвиль» назавди залишав батьківщину, хтось запропонував завести жунал і відповісти на одне й те ж запитання: «Коли ми повернемося в Росію?» Відповіді були тільки оптимістичні. Лише один *«был прозорливее других...»*:

*И только высоко у царских врат
Причастный тайнам, плакал ребенок
О том, что никто не придет назад.*

Він був своїм серед художників і артистів, у нього була всемігрантська популярність. Його читали не тільки російські парижани, але і шанувальники у Латвії, Естонії, Фінляндії, Румунії, Польщі та Литві. Тепер читаюсь і на батьківщині. Вірші вирізали з газет, знали напам'ять, повторювали крилаті вислови. Однак крізь гумор часто проглядалася гіркота. У ліриці, яку він писав не для газети, а для себе, була туга за минулим, яке він аж ніяк не ідеалізував.

*Жили. Были. Ели. Пили.
Воду в ступе толкли.
Вкруг да около ходили,
Мимо главного прошли.*

Ці слова відображали ставлення Дона Амінадо до сучасної йому історії, та й до власної біографії.

Під час Другої світової війни та окупації російський Париж був розколотий. А те, що "культурна європейська" Німеччина створила з його одноплемінниками, шокувало Амінадо.

Від ударів і втрат літературне життя російського Парижа не відновилося. Не стало газет та видавництв. Теми для сатири і гумору вичерпалися, вірніше, він не хотів їх більше шукати. Після війни Дон Амінадо працював в установах, що не мають нічого спільного з літературою та журналістикою. Жив під Парижем у містечку Ієр, тому іноді називав себе "ієромонахом".

До 1951 року відноситься поява останньої поетичної збірки "В те баснословные года". А підсумком прожитих років стала книга "Поезд на третьем пути", яка вийшла у видавництві ім.А.Чехова в Нью-Йорку у 1954 році, і стала помітним явищем в мемуаристиці ХХ століття. У ній іронічний, і в той же час сумний тон. Охоплені події з початку 1900-х до кінця 30-х років ХХ століття. У читача є можливість поглянути очима автора на події передреволюційних років у провінції, Одесі, Києві, Москві, на жовтневий переворот і еміграцію. Дуже цікава та частина мемуарів, де під ім'ям Новоград описаний Єлисаветград початку ХХ століття. Автор докладно описує, які книги захоплювали єлисаветградських гімназистів, в які ігри вони грали у Казенному саду, начитавшись пригодницьких книг Майна Ріда і Купера. Як треба любити місто свого дитинства і юності, щоб і через 40 років пам'ятати його, як учора!

На прославлених паризьких бульварах його не покидало щемливе ностальгічне відчуття своєї батьківщини. *«Небольшой городок, забытый на географической карте где-то в степях Новороссии, на берегу Ингула, преисполняет сердце волнующей нежностью, сладкой болью. Потерянный, невозвращенный рай!»*.

Мемуари не були закінчені. Помер Дон Амінадо у 1957 році, похований у Парижі.

Чим займався батько Амінадава, та де був їхній будинок в Єлисаветграді – не встановлено. Відомо, що брати Шполянські тримали друкарню, були магазини Шполянського по Перспективній вулиці у кварталі між Інгулом та Преображенською вулицею, зокрема «Пасаж», Шполянський мав будинок на розі Олександровської та Болотної вулиць... Та чи мав відношення до них Пейсах Шполянський?

ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКЕ ЖИТТЯ І СЦЕНА ГНАТА ЮРИ

Один із туристичних маршрутів Кропивницького могли б присвятити корифеєві українського театру

*Погруддя Гната Юри
в музейній кімнаті у
Підлісному*

*Приміщення земської трикласної
школи у Підлісному*

У селі Підлісне Олександрівського району про знаменитого його уродження, корифея української сцени Гната Юру нагадують пам'ятник-погруддя, встановлений поряд із сільським клубом на колишній родинній садибі, та музейна кімната, яку відкрили у січні 1988 року з нагоди 100-річчя від дня народження земляка.

Батько Гната Юри — Петро Мусійович — обробляв у Федварі (так називалося село до 1944 року) невеликий наділ землі і був писарем у волосному правлінні. Він мав тринадцятеро дітей, та залишилося живими четверо — Терентій, Гнат, Олександр і Тетяна. Усі вони присвятили своє життя сцені.

«Ледве мені минуло 7 років, батько повів мене до земської трикласної школи», — згадував своє дитинство Гнат Петрович. Приміщення школи було поряд із садибою Юрів, у ньому зараз церква. У 1898 році Гнат закінчив навчання і протягом двох років допомагав батькові переписувати папери у волосному правлінні. До речі, і цей будинок зберігся в Підлісному. За радянської влади в ньому була школа, аж поки поряд не збудували нове приміщення.

Далі починається елисаветградський період. В автобіографії та спогадах, які були написані уже в літньому віці, Гнат Юра приділив йому мало уваги. Та й, власне, поки що ніхто з краєзнавців його не досліджував.

А почалися ці часи, як писав Юра, раптово: «Та раптом, за порадою дядька Афанасія, що жив у Єлисаветграді, мене одвели до міста й «определили» на службу. Працюючи вдень у нотаріальній конторі, я мусив вечорами допомагати дядькові переписувати папери в земській управі».

Будинок волосного управління у Підлісному

Прізвище дядька Афанасія, по чийй лінії він був дядьком — по батьківській чи материнській, де проживав в Єлисаветграді і де працював, - Гнат Петрович не вказує. Та, судячи з того, що він допомагав дядькові переписувати папери в земській управі, можна припустити, що дядько Афанасій саме там і працював. Будинок земської управи на розі вулиць Шевченка та Чорновола у Кропивницькому також зберігся. Сьогодні у ньому один з корпусів гімназії.

В автобіографії Гнат Юра згадує, що працював у нотаріальній конторі В.Г.Шевченка. Нотаріус Шевченко мав власний будинок по вулиці Безпопівській (нині — Гоголя) на розі з Поліцейським

(Декабристів) провулком. Очевидно, там же була й контора, куди ходив на роботу Гнат Петрович.

Ще три будинки у Єлисаветграді тісно пов'язані з театральним життям Гната Юри. Це приміщення Громадського зібрання (не збереглося), Зимовий театр (нині театр ім.М.Кропивницького) та театр

*Спортклуб «Зірка» у
Кропивницькому. У часи
Гната Юри у цій будівлі був
театр заводу Ельворті*

заводу Ельворті. Туди він ходив з дядьком дивитися вистави. Першою п'єсою, яку Юра побачив на сцені міського театру, був «Бідний Генріх» Гауптмана. Дядько Афанасій познайомив Гната з місцевими акторами-аматорами з українського драматичного колективу, що існував при заводі Ельворті, куди згодом прийняли юнака. На сцені заводського театру дебютував як актор.

«Ніколи не забуду, як мені вперше довелося вийти на сцену. Йшла якась мелодрама, здається «За батьківської справи». Грав я, мабуть, примітивно, але з великою щирістю, намагаючись передати всі страждання героя. Глядачі нагороджували мене оплесками. Після вистави дядько Афанасій підходив навіть до незнайомих людей і з гордістю

казав: «Це грав мій племінник!» — пригадував Гнат Юра.

У 1904 році Гнат Юра уже керував одним із гуртків любителів сцени.

«В юнацькі роки писав вірші, перекладав Некрасова, Гейне. Час од часу місцева російська газета «Голос Юга» друкувала мої рецензії на спектаклі приїжджих труп за підписом «Загарій». Водночас посилено займався самоосвітою, бо завжди пам'ятав слова дядька Афанасія про те, що хорошим актором може стати тільки освічена людина. Довелося наймати репетиторів і щороку складати іспити екстерном. Так я закінчив шість класів реального училища». Спершу у нотаріальній конторі Гнат одержував 10 карбованців щомісячно, тож займався самоосвітою. А коли став отримувати 25-40 карбованців,

найняв учителя. Іспити за шість класів реального училища (нині машинобудівний технікум) склав у 1907 році.

Оскільки у Держархіві Кіровоградської області відсутня більшість номерів газети «Голос Юга» за 1906 рік, нам не вдалося віднайти рецензій Гната Юри. Проте знайшли два його вірші: найбільш відомий «Україна» був надрукований у газеті за 6 травня 1907 року, ще один вірш — «Зелені святки» — вийшов під рубрикою «фейлетон» у номері за 10 червня 1907 року.

Україна

*Ти знаєш, мій друже, щасливий той край,
Де правда існує, де воля, де рай,
Де Бог посилає і ласку, і мир,
Де лишить убогих, голодних і сир...
Де любе друг дружку, кохає, нестить,
Де гіллячком пташка в гаю шелестить.
Цвітом пишається давня руїна,
- То Україна.
Ти знаєш, мій друже, є ще один край:
Де кривда і сльози, панує "глитай",
Де з голоду діти, мов мухи ті мруть,
Де з брата останню шкуру деруть.
Де кров неповинна морем хвилює,
З брата здирають останню свитину...
- То... Україна!
Гнат Юра*

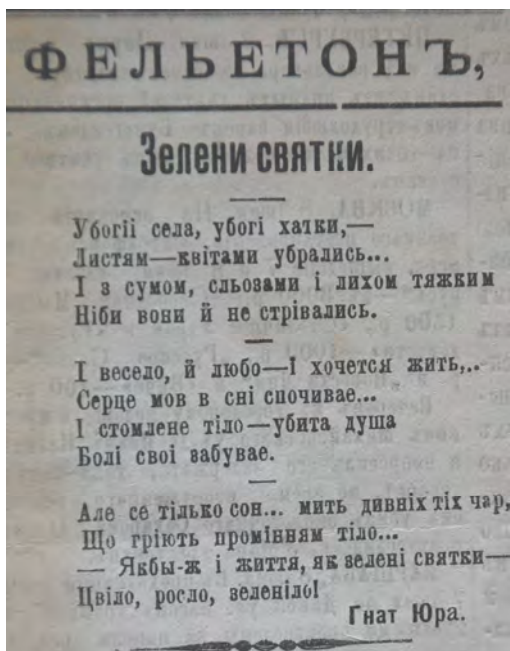
Про перший вірш Гнат Петрович писав, що він «приніс і популярність, і великі неприємності», — за ним почала стежити поліція.

В Єлисаветграді Гнат Юра вперше побачив вистави за участю Марії Заньковецької, Івана Карпенка-Карого, Миколи Садовського та Панаса Саксаганського. В Єлисаветграді він написав перший драматичний твір, проте цензор не дозволив його ставити.

«У 1907 році трапилася велика подія: я став професійним актором», — згадував Гнат Петрович. Відомий антрепренер С.Максимович запропонував вступити в його труп. Потім були трупи Дукельського та Габрієле. З останньою Гнат залишив Єлисаветград...

У Кропивницькому збереглися: будинок нотаріуса В.Г Шевченка, приміщення земської управи, театр заводу Ельворті і приміщення реального училища, яке екстерном закінчував Гнат Юра.

Та ще на жодному з них немає меморіальної дошки на честь корифея українського театру.

Та й у селі Підлісне, через яке пролягає дорога з Кропивницького на Київ, ви не побачите вказівника, що тут народився Гнат Юра, і що у селі є його пам'ятник-погруддя та музейна кімната.

А вона, до речі, з часу відкриття не змінилася. Хіба що на стендах замість шести графічних листів у техніці тушперо, які виконав у 1987 році нині покійний художник Юрій Семенович Ботнар, ви побачите їхні ксерокопії. Восени 2016 року Ботнар звертався письмово до голови сільської ради, щоб передали ці листи із зображеннями Гната Юри на

зберігання в обласний краєзнавчий музей, оскільки музейна кімната у Підлісному в аварійному стані. Але йому у цьому відмовили, мотивуючи, що ці роботи перебувають на балансі громади, і за них були сплачені кошти. Зараз, мовляв, ці листи лежать у сейфі у сільраді, і оцінені вони по 46 гривень кожний.

Власне, хіба можна оцінити мистецтво та історію? Та й чи цінуємо ми їх?

У № 11 газети «Голос Юга» за 19 квітня 1906 року був опублікований лист від Гната Юри (на той час майже невідомого, але із часом – заслуженого артиста СРСР та багаторічного художнього керівника київського театру ім. І. Франка), присвячений проблемам українського театру, української національної ідеї й мови. Лист поданий українською мовою. Це чи не найперше українське “слово”, опубліковане в пресі Єлисаветграда, після довгих часів імперських заборон. Наприкінці листа Гнат Юра закликав українські театри вживати українську мову: *“Чекаємо й від вас, брати, рідного слова”*. Нагадаємо, що в часи послаблення імперської цензури, спричиненої революційними подіями 1905–1907 роках, коли в інших містах України почала видаватися українськомовна періодика, у Єлисаветграді українськомовної преси не з’явилося.

А 21 серпня 1914 року газета «Голос Юга» на другій та третій сторінках надрукувала статтю Ігнатія Юри «Мои переживания в плену у австрийцев» (на знімку).

ХТО ХОВАВСЯ ЗА ПСЕВДОНІМОМ «ЯНОВ»?

У журналістиці початку минулого століття було модним сховатися за псевдонімом. Це сьогодні не дозволяє ідентифікувати той чи інший твір за його авторством. Але якщо власників деяких псевдонімів у виданнях, які виходили у Єлисаветграді до Жовтневого перевороту, ще можна віднайти у чотиритомнику І.Ф. Масанова «Словарь псевдонимов русских писателей, учёных и общественных деятелей», чи у шеститомнику С.А. Венгерова «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней)», то складно ідентифікувати авторів газет у період від Жовтневого перевороту до Другої світової війни. Тим паче, якщо журналіст чи письменник не згадує в автобіографії про свою співпрацю з цим друкованим виданням. А з різних причин таке часто траплялося. Тож і доводиться лише гадати кому належить замітка чи вірш.

Хоча наш земляк Юрій Яновський і писав в автобіографії від 2 грудня 1925 року, що «до 1922 р. ніякою писаниною не займався», та ці слова можна поставити під сумнів. У біографії Юрія Яновського єлисаветградського періоду багато незрозумілих місць, які можна пояснити лише тим, що Юрій Іванович хотів щось приховати. На думку автора, Юрій Яновський боявся говорити про своє походження та статки свого дідуся по материнській лінії Мусія Здорика. Дідусь був землевласником, і після продажу землі, придбав в Єлисаветграді двоповерховий будинок по вулиці Михайлівській, який орендувало акцизне управління (є такі дані за

1913 рік). Є свідчення, що у будинку був заїжджий двір. Не виключено, що саме у цьому будинку, а не у тітки, після 1913 року й проживав Юрій Яновський аж до свого від'їзду у Київ на навчання у політехнічному інституті. Тож коли під час перегляду газети «Известия Елисаветградских комитетов социалистических партий» за

липень 1919 року знайшли кілька заміток за підписом Янов, то подумали - а чи не був їхнім автором Юрій Яновський!

Інше припущення стосується автора зінов'євської газети «Червоний шлях», який підписував свої опуси чи то прізвищем, чи то псевдонімом «Юхвидів». З 1 травня 1927-го по 1 січня 1928 року газета надрукувала з десяток інформацій за цим підписом. Не виключено, що за ним стояв Леонід Аронович Юхвід (1909-1968) – український письменник та сценарист, автор кількох повістей та п'єс, сценарію художнього фільму за своєю п'єсою «Весілля в Малинівці».

У біографії Леоніда Юхвіда є прогалина з 1926 року, коли він проживав у містечку Казанка (нині Миколаївської області), до 1929 року, коли він почав працювати у криворізькій газеті «Червоний гірник». Тож, можливо, у цей час Леонід Аронович і співробітничав з елисаветградським «Червоним шляхом»?

Ця ж газета у номері за 31 жовтня 1930 року надрукувала на першій сторінці велику статтю «Райони колишніх Миколаївської та Одеських округ на буксирі колгоспників Зінов'євщини», під якою стояв підпис автора «Микола Хвильовий». Продовження цієї статті газета обіцяла надрукувати в одному з наступних номерів. Однак знайти цю публікацію не вдалося, очевидно не зберігся номер з нею.

Микола Хвильовий, неперевершений майстер малої прозової форми, який витворив у нашому письменстві власний стиль, своєрідний різновид лірико-романтичної, імпресіоністичної новели. На середину 20-х років минулого століття він став визнаним лідером цілого літературного покоління і був незмінним детонатором гострої критичної полеміки про шляхи розвитку пореволюційної української культури, зокрема започаткував знамениту літературну дискусію 1925-1928 років. Новели прозаїка приваблювали не лише тематичною злободенністю, а й стильовою, мистецькою самобутністю, засвідчували утвердження нової манери письма.

Під прізвищем Хвильового у газеті стоїть дата і назва міста, де писалася стаття – Вознесенськ, нині Миколаївської області. Очевидно Микола Хвильовий на той час перебував у цьому місті і написав дану статтю для місцевої газети, а її потім передрукували у Зінов'євську. А, можливо, вона спеціально була написана для «Соціалістичного наступу». Цього поки що не вдалося встановити.

Не вдалося віднайти і перші вірші уродженців Єлисаветграда Марка Тарловського та Арсенія Тарковського, а не виключено, що вони були друковані у газеті рідного міста. Невідомий і зв'язок з містом багатьох осіб, чиї твори друкували місцеві газети, або ж взагалі хто ховався під псевдонімами, якими були підписані публікації:

Р.Азарх, Гедеон Шполянський, М.Серебряний, А.Шелухін,
Менцендорф, Лазар Бард, С.Лебединський, Л.Гамус, Айхенвельд,
Марк Слонім, Трайнін, NEMO...

Тож на дослідників, які цікавляться літературною історією
нашого краю, чекає велика і копітка робота...

ДЛЯ НОТАТОК

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical margin lines, text, or other markings on the page.

Поліщук Володимир

ЧАС ПСЕВДОНІМІВ І РОБКОРІВ

Комп'ютерна верстка *В.В. Поліщук*
Дизайн обкладинки *О.С. Ротар*
Технічний редактор *Н.М. Ротар*

Надруковано з оригінал-макету, наданого автором

Підписано до друку 24.10.2019 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 1,62. Обл.-вид. арк. 1,92.
Наклад 10 прим. Вид. №24112019. Зам. №24112019

Видавничий цент «ККТК»
Видавництво та друк ВЦ «ККТК»
м.Кропивницький, вул.Дворцова, буд. 41/26

м. Кропивницький, ФО-П О.С. Ротар
www.prc.kr.ua
www.kktk.kr.ua
www.poly-kancler.com.ua
www.poly-kancler.kr.ua
worldworkweb.at.ua
interesy@ukr.net
foto_zakaz@ukr.net
+38(066) 76-65-580
+38(096) 60-15-250
+38(093) 02-52-099